T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

URFA'DA KÂDİRÎLİK

Ali DAŞÇI

Danışman

Doç. Dr. Ali TENİK

ŞANLIURFA-2023

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

URFA'DA KÂDİRÎLİK

Ali DAŞÇI

Danışman

Doç. Dr. Ali TENİK

ŞANLIURFA-2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ali TENİK danışmanlığında, Ali DAŞÇI'nın hazırladığı **"Urfa'da Kâdirîlik"** konulu bu çalışma 06/01/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

✔ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

Danışman	Doç. Dr. Ali TENİK	
Üye	Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ	
Üye	Doç. Dr. Mehmet Saki ÇAKIR	

Bu tezin Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri anunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195230014
Adı / Soyadı	Ali DAŞÇI
AnabilimDalı/Programı	Temel İslâm Bilimleri / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Urfa'da Kâdirîlik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 155 sayfalık kısmına ilişkin, 19/12/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 15'tir. Ayrıca Yüksek Lisans çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,

2- Kaynakça hariç

3- Alıntılar hariç/dâhil

4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisasns Tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

19/12/2022

Ali DAŞÇI

İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 19/12/2022

Doç. Dr. Ali TENİK

(Danışman)

ÖZET

URFA'DA KÂDİRÎLİK

DAŞÇI, Ali

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali TENİK

Ocak, 2023, 155 Sayfa

Çalışmamızda İslâm dünyasının ve Anadolu'nun en yaygın ve faal olan tarîkatlarından Kâdirî tarîkatının tarihi süreç içerisinde Urfa'ya gelişini, yerleşmesini ve Kâdirî tarîkatının Urfa kültürü üzerindeki etkilerini aktarmaya çalıştık. Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu'nun Urfa halifesi Dede Osman Avnî ve Hâlisiyye Kolu'nun kendileri vesilesiyle Anadolu'ya yayılmasının sağlayan Dede Osman Avnî'nin halifelerinden bahsettik. Kâdirî tarîkatının Urfa'ya gelmesini ve yayılmasını sağlayan halifelerini tanıtmayı esas almaktadır. Çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Urfa'nın geçmişini anlatan kısa bir girişten sonra, tarîkatlar öncesi dönemde Urfa'da bulunan ilk dönem zâhidleri ve zâviyelerini ve faaliyetleri bulunan diğer tarîkatları aktarmaya çalıştık. Kâdirî tarîkatı, Abdülkâdir-i Geylânî'nin vefatından sonra mürîdleri ve sevenleri Geylânînin sufî anlayışını ve hâlini yaşatmak için on ikinci yüz yılda Kâdiri tarîkatını kurdular. Kâdirî tarîkatı, İslâm coğrafyasının her bölgesinde müntesib bulan önemli bir tarîkattır. Tarîkatın merkezinin Urfa'ya yakın olması tarîkatın ilk dönemlerden beri Urfa'da varlık göstermesine ve Anadolu'ya Urfa üzerinden girmesine ve yayılmasına vesile olmuştur. Birinci bölümde, Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu'nun Urfa'ya gelmesine ve yerleşmesine oradan da Anadolu'ya yayılmasını sağlayan Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'nin halifesi Dede Osman Avnî ve halifeleri, Ömer Hüdâyî Baba, Halil Hafız, Antepli Mustafa, Besnili Halil Baba ve Sarı Şeyh Mustafa'ya değindik. Yine Dede Osman Avnî vesilesiyle yüz yıllardır devam eden Dergâh cami zikrine ve icrâ şekline değindik. Yine aynı bölümde Kâdirî tarîkatının Urfa'da faaliyetlerinin yerleşmesine öncülük eden ve Sâkıbiyye Tekkesini kuran, hem Kâdirî tarîkatının Urfa'da yayılmasını hem de Urfa'nın önemli şairlerinin yetişmesini sağlayan Sâkıb Efendi ve Sâkıbiyye Tekkesi'ni, yine Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'nin halifelerinden olup, bir dönem Sâkıbiyye Tekkesi'nde postnişînlik

yapan Abdülkâdir Erbilî'yi ve Urfa'da faaliyet gösteren diğer önemli Kâdirî şeyhlerini zikrettik.

İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl gayesini taşıyan ve günümüzde Urfa'da Kâdirî tarîkat geleneğini devam ettiren temsilcileriyle yaptığımız röportaj, mülakat ve gözlem deneyimleri sonucu elde ettiğimiz bilgileri sunmaya çalıştık. Ayrıca, gerek tez konusu belirlememde ve tez yazım sırasında karşılaştığım zorluklarda bana rehberlik ederek bu zorlukların üstesinden gelmeme yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Ali Tenik hocama, bana güvenen ve beni her koşulda destekleyen değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Anahtar kelime: Abdülkâdir-i Geylânî, Dede Osman Avnî, Tarîkat, Kâdirîlik, Hâlisiyye, Zikir, Şeyh, Mürîd

ABSTRACT

THE QÂDIRIYYAH IN URFA

DAŞÇI, Ali

Master's Thesis

Departman of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Ali TENİK

Jan, 2023, 155 Pages

In our study, we tried to convey the arrival and settlement of the Qadiri tariqa, one of the most widespread and active tariqa of the Islamic world and Anatolia, in Urfa during the historical process and the effects of the Qadiri tariqa on the culture of Urfa. We have mentioned the caliphs of Dede Osman Avnî, the Urfa caliph of the Qadiri Tariqa Khalisiyyah Branch, and Dede Osman Avni, who enabled the Khalisiyyah Branch to spread to Anatolia through them. It is based on introducing the caliphs who enabled the Qadiri tariqa to come to Urfa and spread. Our study consists of an introduction and two parts. After a brief introduction describing the history of Urfa, we tried to convey the first period zahids and lodges in Urfa in the pre-tariqat period and other tariqas with activities. After the death of Abd al-Qadir Gilani, his followers and lovers established the Qadiri tariqa in the twelfth century in order to keep alive the Sufi understanding and state of the Qadiri tariqa. The Qadiri tariqa is an important tariqa that finds its place in every region of the Islamic geography. The fact that the center of the tariqa is close to Urfa has been instrumental in the existence of the tariqa in Urfa since the early periods and its entry and spread to Anatolia through Urfa. In the first part, we touched upon Dede Osman Avni, the caliph of Abdurrahman Khlis et-Talabani, who enabled the Qadiri Tariqa Khalisiyya Branch to come and settle in Urfa and spread from there to Anatolia, and his caliphs, Ömer Hüdayi Baba, Halil Hafiz, Mustafa of Antep, Halil Baba of Besni, and Sarı Sheikh Mustafa. Nevertheless, on the occasion of Dede Osman Avni, we touched upon the Dargah mosque chanting and the form of execution that have been going on for centuries. In the same section, we mentioned Sheikh Sakıb Efendi and Sakıbıyyah Lodge, who pioneered the establishment of the activities of the Qadirî tariqa in Urfa and founded the Sakıbıyya Lodge, which ensured both the spread of the Qadiri tariqa in Urfa and the training of

the important poets of Urfa, Abd al-Qadir Erbili, who was also one of the caliphs of Abdurrahman Khalis et-Talabani and who was a postmaster in the Sakıbıyya Lodge for a while, and other important Qadirî sheikhs operating in Urfa.

In the second part, we tried to present the information we obtained as a result of our interviews, interviews and observation experiences with the representatives who carry the main purpose of our study and who continue the tradition of the Qadiri tariqa in Urfa today. In addition, I would like to thank my advisor Assoc. Prof. Dr. Ali Tenik, who helped me overcome these difficulties by guiding me in my thesis topic and the difficulties I encountered during my thesis writing, and my valuable family who trusted me and supported me under all circumstances.

Keywords: Abd al-Qadir Gilani, Dede Osman Avni, Tariqa, Qadirayya, Khalisiyya, Dhikr, Sheikh, The Disciple

URFA'DA KÂDİRÎLİK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

EKLER XII

KISALTMALAR XIII

GİRİŞ 1

A. URFA'DA SÛFÎ ŞAHSİYETLER VE ZÂVİYELERİ 5

B. URFA'DA TARÎKATLAR 11

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞ DÖNEMDE URFA'DA KÂDİRÎLİK

1.1 DEDE OSMAN AVNÎ RUHAVÎ 15

1.1.1 Hayatı 15

1.1.2 Tarîkat Meşrebi. 20

1.1.3 Dede Osman Avnî ve Dergâh Zikri 24

1.1.4 Halifeleri 33

1.2.5.1 Urfalı Halil Hâfız 33

1.2.5.2 Antepli Mustafa Baba 35

1.2.5.3 Sarı Şeyh Mustafa 35

1.2.5.4 Besnili Halil Baba (Halla Baba) 35

1.2.5.5 Harputlu Hacı Ömer Hüdâyî Baba Kövengî 36

1.2.5.5.1 Hayatı 36

1.2.5.5.2 Dede Osman Avnî İle Tanışması 38

1.2.5.5.3 Şiirleri ve Eserleri 40

1.2.5.5.4 Halifeleri 41

1.2 ABDÜLKÂDİR ERBİLÎ (SIDDÎKÎ) 42

1.2.1 Hayatı 42

1.2.2 İlmi Yönü 44

1.2.3 Sûfî Kişiliği 45

1.2.4 Eserleri 48

1.3 SÂKIB EFENDİ 52

1.3.1 Hayatı 52

1.3.2 Şâirliği ve Şiirleri 56

1.3.3 Sâkıbiyye Tekkesi 57

1.4 HÂLİD HARTAVÎZÂDE 60

1.5 HACI ABDÜLKERİM (HAC KERMO) 61

1.6 KERMOZÂDE HACI MUSTAFA EFENDİ 62

1.7 ABDÜLĞANÎ EFENDİ 62

1.8 HACI ABDÜLKÂDİR EFENDİ 63

1.9 YUSUF SAMÎ EFENDİ 64

1.10 İBRAHİM RE'FET EFENDİ 65

1.11 YÛSUF TILLI EFENDİ 66

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE URFA'DA FAALİYET GÖSTEREN KÂDİRÎ TEKKELERİ

2.1 URFA GEYLÂNÎ DERGÂHI 68

2.1.1 Ahmet Emektar'ın Hayatı 68

2.1.2 Ahmet Emektar ve Tasavvuf Hayatı 69

2.1.3 Geylânî Dergâhı'nda İntisâb 71

2.1.4 Geylânî Dergâhı'nda Âdâb 72

2.1.5 Geylânî Dergâhı'nda Seyr ü Sülûk 73

2.1.6 Geylânî Dergâhı'nda Zikir 75

2.2 SULTAN MEMDÛH DERGÂHI 79

2.2.1 Sultan Memdûh'un Tarîkat Meşrebi 82
2.2.2 Sultan Memdûh Dergâhı'nda Zikir 83
2.3 ÜVEYSÎ MEŞREPLİ BİR ŞEYH: "ŞEYH SODEY" 84
2.3.1 Hayatı 84
2.3.2 Tasavvufî Şahsiyeti 86
2.3.3 Zikir 88
2.4 ŞEYH FATİH TEKKESİ 92
2.5 KOSAN DERGÂHI 95
2.5.1 Tarîkat Faaliyetleri 97
2.5.2 Zikir 99
2.6 SEYYİD HÜSEYİN DERGÂHI 100
2.6.1 Hayatı 100
2.6.2 Tasavvufî Şahsiyeti 102
2.6.3 Zikir 104
2.7 URFA MÛSİKÎSİ VE KÂDİRÎ TARÎKATI 105
SONUÇ 109
KAYNAKÇA 111

EKLER LİSTESİ

Ek: 1- Dede Osman Avnî'nin içinde medfun bulunduğu hâziresi. Ek s. 1

Ek: 2- Dede Avnî Osman Hazretlerinin Dergâhı'nın Kitâbesi "Bu Ğavsü'l-Azâm Sultanü'l-Evliya Hz. Abdülkâdir-i Geylânî (k.s) Hazretleri'nin Pâk Dergâhıdır" yazılıdır. Ek s. 2.

Ek: 3- Dede Osman Avnî Hazretleri'nin Dergâh'ta bulunan Hz. İbrahim makâmının sol tarafında sergilenen kıymetli eşyaları. Ek s. 3.

Ek: 4- Dede Osman Avnî'ye Muhammed el-Ezherî tarafından verilen icâzetnâmenin fotokopisi. Ek s. 4.

Ek: 5- Dede Osman Avnî'nin Halifelerinden Ömer Hüdayî Baba'nın Halifesi Mustafa Hayrî Baba Malatyavî'ye verdiği icâzetnâmeden bir kısım. Ek s. 5.

Ek: 6- Abdülkâdir Erbilî'nin medfun bulunduğu Halvetiyye Tekkesi'nin dıştan görünümü. Ek s. 6.

Ek: 7- Haleplibahçe Mahallesi'nde bulunan Sâkıb Efendi Köşkü'nün genel görünümü. Ek s. 7.

Ek: 8- Sâkıb Efendi'nin inşa ettiği köşkün has odasına kendi hattı ile nakşettiği şiiri. Ek s. 8.

Ek: 9- Sâkıb Efendi'nin Vakfiyesinin ilk sayfası. Ek s. 9.

Ek: 10- Siverekli Yusuf Sami'nin Siverek Gülabî Bey Cami'nin mihrabının üzerine nakşedilmiş hat eseri. Ek s. 10.

Ek: 11- Şeyh Ubeydullah tarafından Ahmet Emektar Efendi'ye verilen tarîkat icâzetnâmesi. Ek s. 11.

Ek: 12- Sultan Memdûh'un dedesi İsmail Fakîrullah'ın neseb şeceresi fotokopisi. Ek s. 12.

Ek: 13- Sultan Memdûh torunlarından Şeyh Lütfî'nin Siverek Hamidiye Camisi'nin bahçesinde bulunan türbesi. Ek s. 13.

Ek: 14- Harrankapı Mezarlığı'nda bulunan Şeyh Sodey'in kabri. Ek s. 14.

Ek: 15- Şeyh Sodey'e verilen Abdülkâdir-i Geylânî'nin mührü. Ek s. 15.

Ek: 16- Harrankapı Mezarlığı'nda bulunan Şeyh Fatih'in türbesi. Ek s. 16.

Ek: 17- Harrankapı Mezarlığı'nda bulunan Marandî aile kabristanı. Ek s. 17.

Ek: 18- Şeyh Hüseyin Efendi'nin neseb şeceresinden bir parça. Ek s. 18

Ek: 19- İmam Kosan'ın kurmuş olduğu Kutsal Emanetler Müzesi. Ek s. 19

Ek: 20- Suruç Köseler Köyü'nde bulunan Kosan şeyhlerinden Şeyh Hüseyin, Şeyh İmam ve Şeyh Ömer'in mezarları. Ek s. 20.

Ek: 21 Ahmet Erseven Mahallesi'nde bulunan Kosan Dergâhı ve Şeyh İmam Kosan'ın Kore savaşında bindiği taş**.** Ek s. 21.

Ek: 22- Şeyh Hüseyin Kosan ve Şeyh İmam Kosan'ın Kâdirî tarîkatı icâzetnâmelerinin fotokopisi. Ek s. 22.

Ek: 23- Siverek şeyhlerinden Seyyid Hüseyin'in neseb şeceresi. Ek s. 23.

Ek: 24- Seyyid Hüseyin'in Benek (İnik) Köyünde bulunan türbesi. Ek s. 24.

KISALTMALAR

b.	ibn, bin (oğlu)
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİP.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	Hazreti
ö.	Ölüm Tarihi
d.	Doğum Tarihi
h.	Hicrî
r.a.	Radiyallahu Anh
r.anha.	Radiyallahu Anha
s.a.v	Sallallahu Aleyi Ve Sellem
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
vb.	Ve Benzeri, Ve Benzerleri
v.	Vefat
vd.	Ve Diğerleri
yy	Yüz Yıl

GİRİŞ

Dünyanın en eski kent merkezine sahip olan Urfa, yapılan tarihi araştırmalar ve kazılar neticesinde Paleolitik (MÖ. 600 000) döneme kadar tarihlendirilmiştir. Yapılan son kazılarda "Göbekli Tepe" dünyanın en eski (MÖ. 12.000) inanç merkezi olarak tarihteki yerini almıştır. Ünlü tarihçi Ebû'l Ferec'e göre Urfa, Nuh Tufanı'ndan sonra kurulan ilk şehirlerden birsi konumundadır. Urfa, tarih boyunca Asur, Babil, Hitit, Sümer, Akkad, Pers, Makedonya, Roma, Bizans gibi uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir şehirdir.[1]

Urfa'nın islâmiyet ile tanışması, Hz. Ömer (r.a) (ö. 23/644) döneminde olmuştur. İslâm ordularının komutanı Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah (ö. 18/639), vefat ettikten donra yerine İyâz b. Ganm (ö. 20/641) komutan olarak tayin edilmiştir.[2] Urfa, İyâz b. Ganm komutan olduğu dönemde h.639 tarihinde sulh ile fethedilmiştir. Daha sonra bu fetihlere Harran, Samesat (Samsat) ve daha birçok yer eklenerek devam etmiştir. Tarih-i Taberî'de geçen şu anektot bölge halkının İslâmiyeti benimsemesi açısından oldukça önemlidir. Bizans imparatoru Herakleios, bölgeden ayrılırken halkı da yanında götürmek isteyince, Halk: "Seninle gelmektense burada kalmayı tercih ederiz" diyerek Herakleios'un teklifini reddetmiştir. Sulh ile fethedilen bu topraklar, daha sonra Hz. Osmân (ö. 35/656) zamanında Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680) döneminde iskân politikası izlenmiş, Arap kabilelerinden "Mudâr Kabilesi" bölgeye yerleştirilmiştir. Böylece bölge "Diyar-ı Mudâr" olarak anılmaya başlanmıştır.[3]

Urfa, tarih süreci boyunca hüküm sürenler tarafından farklı isimlerle anılagelmiştir. Koloniler döneminde şehir, "Edessa" olarak isimlendirilirken, Yunanlılar döneminde "Orrpei" olarak isimlendirilmiştir. Bu isim, daha sonra Latince'de "Orhai", "Orha" şeklinde değişikliğe uğramış ve en son "Urfa" olarak günümüze kadar gelmiştir. Bölge, Fırat ve Dicle nehirleri arasında kaldığından Arap kabileleri bölgeyi "el-Cezire" olarak isimlendirmişlerdir. İslâmiyet'ten sonra bu bölge,

[1] Hasan Açanal, *Urfa Tarihi* (Ankara: Şurkav, 1997), 11.

[2] Ahmet Ağırakça, "İslam Fetihlerinden Günümüze Kadar Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış", *Hz.İbrahim (a.s)'ı Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve Sanat Haftası* (Şanlıurfa: Şurkav, 1992), 94-95.

[3] A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir (coğrafya, tarih, mimari, arkeoloji, turizm, sanat, edebiyat ve halk kụltürü)* (Şanlıurfa: ŞURKAV, 2002), 25.

Emevîler tarafından buraya yerleştirilen kabilelerin isimlerinden esinlenerek "Diyar-ı Mudâr", "Diyar-ı Bekr" ve "Diyar-ı Rabia" olarak isimlendirilmiştir.[4]

Urfa, üç semâvî dinin temsilcileri tarafından da kutsal olarak kabul edilen bir şehir niteliği taşımaktadır. Yahudiler, Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. Musa'nın yaşadığı şehir olması hasebiyle "Arz-ı Mev'ûd" olarak görmektedirler. Öyle ki, bazı Yahudiler, Urfa'yı ziyaret edenleri hacı olarak kabul etmektedirler. Hıristiyanlar ise Urfa'ya ayrı bir öneme vermişlerdir. Hıristiyanlar, Urfa'yı Hz. İsa (a.s) tarafından kutsanmış bir şehir olarak görürmektedirler. Urfa, Edessa (Osrhoene) hükümdarı V: Abgar'ın hâkimiyetinde iken Hz. İsa'nın (a.s) onunla mektuplaşması ve mendilini ona hediye etmesi Hıristiyanlar'ın Urfa'ya daha fazla önem vermelerini sağlamıştır.[5]

Müslümanlar açısından bakıldığında ise Urfa, Peygamberler şehri olarak görülmektedir. Zira Müslümanlar için Hz. İbrahim'in (a.s) Urfa'da doğması, burada büyümesi ve aynı şekilde burada ateşe atılması; onun ateşe atılması sonucu oluştuğuna inanılan "Balıklıgöl'ün" burada bulunması, Urfa'nın Müslümanlar tarafından da kutsal bir şehir olarak görülmesini sağlamıştır. Yine Hz. İbrahim'in (a.s) soyundan gelen Hz. Eyyûb'un Şam'dan gelerek Urfa'ya yerleşmesi ve burada gösterdiği örnek sabırla şifa bulması, Hz. Eyyûb'u görmeye gelen Elyesa'nın (a.s) onu görmeden ona yakın bir yerde vefat etmesi ve vefat ettiği yere defnedilmesi, Hz Musa'nın (a.s) öldürdüğü bir Kıptî yüzünden Urfa'ya sığınması ve Hz. Şuayb'a (a.s) Urfa'da çobanlık etmesi Urfa'nın peygamberler şehri olarak anılmasını ve Müslümanlar tarafından önemli bir değere sahip olmasını sağlamıştır. Böylece, Urfa'nın tarihi geçmişi münasebetiyle her medeniyetten, her kavimden ve her dinden bir renk taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.[6]

Tasavvuf'un kurumsal kimliğini yansıtan tarîkatların tedvîn döneminden önce dönemin siyasî çekişmeleri ve dünya hayatının cezbedici aldatıcılığından uzak durarak zâhidane bir hayat yaşayan pek çok sûfî şahsiyet yaşamıştır. Özellikle yeni fetihlerle birlikte müslümanların elde ettikleri ganimetler, bazı müslümanların masivâya meyletmelerine sebep olmuş, bu duruma bir itiraz mahiyetinde zühd hayatını tercih

[4] Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir (coğrafya, tarih, mimari, arkeoloji, turizm, sanat, edebiyat ve halk kụltürü)*, 25-26.
[5] Selâhaddin E. Güler, "Eski Çağdan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi", *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir* (Ankara: Şurkav Yayınları, 2002), 20-21.
[6] Bkz. A. Selami Yıldız, *Şanlıurfa'da Enbiyâ Kıssaları* (Ankara: Şurkav Yayınları, 2000).

eden zâhidler tasavvuf ilminin teşekkül etmesine öncülük etmişlerdir. Urfa'nın da içinde bulunduğu Harran ve civarının İslâm orduları tarafından fetfedilmesi bu döneme denk gelmektedir. Bölgenin fethedilmesiyle zühhd hayatı yaşayan bazı sahabeler bölgede zühd hayatlarıyla halk üzerinde tesir bırakmışlardır. Bu zâhid zâtların tesiriyle daha sonraki dönemlerde bölgede ve Urfa'da tasavvufun zemin bulmasınna sebep olduğuna inanılmaktadır. [7]

Urfa, Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra tasavvufî açıdan da gelişim göstermiştir. Bu gelişimde pek çok devlet adamının kaktısı bulunmaktadır. En büyük katkıyı Eyyûbiler döneminde Nûreddin Mahmud Zengî (ö. 569/1174) ve Selâhaddîn Eyyûbî (ö. 589/1193) vermiştir. Gerek Nûreddîn Zengî gerekse Selâhaddîn Eyyûbî Harran'da bulunan bölgenin en önemli zâhidlerinden birisi olan Şeyh Hayat el-Harrânî'yi (ö. 581/1185) ziyaret ederek hayır dualarını almışlardır.[8]

Gerek Urfa'da gerekse yakın çevresinde tasavvuf kültürünün yerleşmesini sağlaması bakımından devlet adamlarının desteği oldukça önem arz etmektedir. Sultan Nureddîn'in kadınlar için bir hankâh inşa etmesi ve onu kadınlara tahsis etmesi, yine Sultan Selâhaddîn'in de bizzât kendisinin veya ailesine mensup kişiler tarafından yaptırılıp sûfilere tahsis edilmiş birçok hankâhın bulunması önem arzeder. Bölgemizde olması hasebiyle, Dimaşk'ta "Sımsatiyye Hankâh'ı" ve "Nasıriyye Hankâhları" bizzât kendisi tarafından yaptırılıp "sûfîlere" tahsis edilmiş zâviyelerin bulunması, ailesi tarafından yaptırılan "Rabia Hatun Hankâhı", "Deyfe Hatun Hankâhı", ve kız kardeşi Sıtî (ö. 616/1219) hatun tarafından yaptırılan hankâhların bulunması bu örneklereden bir kaçtanesidir.

Urfa'da İslâm kültürünün yerleşmesinde Tekke ve Zâviyelerin etkisi oldukça fazladır. İslâmî eğitimin ve rûhî terbiyesinin merkezi konumunda olan Tekke ve Zâviyeler'in Müslüman halk tarafından benimsenmiş olması, Urfa ve çevresinde çeşitli zâviyelerin kurulmasını kolaylaştırmıştır. "Urfa'nın tasavvuf hamurnun"

[7] Ahmet Aslan, "Şeyh Hayat b. Kays el-Harranî'nin Kerâmetleri ve Bazı Hikmetli Sözleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 65-67.

[8] Süleyman Uludağ, "Hayât b. Kays el-Harrânî-", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Istanbul, 1997), 16/240; İbrahim Düzen, "Hayat b. Kays El-Harranî Hazretleri", *Hz. İbrahim (a.s)'ı Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve Sanat Haftası*, 2 (Şanlıurfa: Şurkav, 1992), 196; Ali Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 196.

yoğrulmasında, islâmî ve tasavvufî kültürün bölgeye yayılmasında bu tekke ve zâviyelerin etkisi azımsanmayacak kadar çoktur.

Endülüslü ünlü seyyâh İbn. Cübeyr (ö. 614/1217), Urfa ve çevresinden bahsetmektedir. Tasavvuf kültürünün bölgeye yerleşmesi ve halk tarafından benimsenmesi bakımından onun anlattıkları önem arz etmektedir. Bölge halkının mu'tedil, yumuşak huylu, cana yakın, cömert, fakir fukarayı gözeten kimseler olduğunu buraya gelenlerin yanlarında azık taşımalarına gerek kalmadan karınlarını doyurabileceğini, her kesimden insanın karınlarını doyurabilecekleri "bîmaristânların" var olduğunu, halkının cömertlik ve ikramda geri durmadıklarını ifade etmektedir. Yine o, burada pek çok âlim ve zâhidin bulunduğunu ve zâhidlerden olan Hayat el-Harrânî'yi ziyaret ettiğini (ancak burada ismi Ebû'l Berekât Hayyan b. Abdülazîz olarak geçer.) onun bina ettiği bir zâviyesi olduğunu kıblesinde de oturduğu evinin bulunduğunu, hemen bitişiğinde de oğlu Ömer'in zâviyesinin bulunduğunu aktamaktadır. [9]

Bölgenin tasavvuf iklimi hakkında bilgi vermesi bakımından tekke ve zâviyelerin çokluğu önem arz etmektedir. Bu durumda Urfa ve Harran bölgesinde yaşayan halkın tasavvuf ilmine ve sûfîlere duyulan muhabbet ve hürmetin bir göstergesidir. Halep Salnâmesine göre ilk dönemlerde Urfa sancağında dört Tekke ve Zâviyeden bahsederken, Birecik'te yedi Tekkeden, Suruç'ta ise bir Tekkeden bahsetmektedir.[10]

Urfa'da tasavvuf kültürünün yerleşmesini daha iyi anlamak açısından önce Urfa'da bulunan önemli zâhid şahsiyetleri ve zâviyeleri, daha sonra da tarîkatlar sonrası tasavvuf ve tarîkatların Urfa'da tasvvuf kültürüne katkılarını aktarmaya çalışacağız.

A. URFA'DA İLK SÛFÎLER ve ZÂVİYELERİ

Tarîkatlar öncesi tasavvufun bölgemizde neşvünema bulması tarîkatların bölgemize yerleşmesinde ve tasavvufun bölge halkı tarafından benimsenmesinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Bölgenin islâmiyet ile tanışması ve bölgede bulunan

[9] Muhammed b. Ahmed İbn Cübeyr, *Seyahatnâme*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe, 2021), 219-223

[10] 1312 Tarihli Halep Saknamesi, s.295, 304, 313.

zâhidlerin tekke ve zâviyelerde halkı irşâd etmeleri bölgenin ileride üstleneceği önemli bir görevi de beraberinde getirmiştir. Çünkü tarîkatların kurumsallaşmasına kadar bölgemizde önemli tasavvufî faaliyetler yürütülmüş, bu tasavvufî faaliyetler, tarîkatların bölgeye yerleşmesinde ve benimsenmesinde önemli bir yapı taşı görevi görmüşlerdir.[11]

Her ne kadar tarîkatlar XII. yüzyıl'da kurumsallaşmaya başlasalar da bu tarihten önce Urfa ve çevresinde tasavvuf kültürünün izlerinin var olduğunu görmekteyiz. Urfa ve çevresinde önemli zâhidler yetişmiş, bulundukları yerlerde Tekke ve Zâviyeler inşa ederek irşâd faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu zâhidlerin en önemlerinden bir tanesi hiç şüphesiz ki "Hayat el-Harrânî"dir.

Şeyh Hayat el-Harrânî, yukarıda bahsettiğimiz en önemli zâhid, ârif ve kâmil şahsiyetlerdendir. Urfa ve çevresinin en önemli mânevî önderleri arasında yer almaktadır. Öyle ki onun mânevî tasarrufunun hâlâ devam ettiğine inanılmaktadır. Onun hakkında pek çok mutasavvıf fikir beyan etmiş ve onun mânevî büyüklüğünü itiraf etmiştir.

Hayat el-Harrânî'nin ne zaman doğduğu ile ilgili kesin bir malumât bulunmamaktadır. Hayat el-Harrânî'nin 581/1185 senelerinde vefat ettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Seksen yaşlarında Harranda vefat ettiğini varsaydığımızda tahminen 501/1105 yıllarında Harran'da doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[12]

Asıl adı, Hayat b. Kays b. Rahhal b. Sultan el-Ensarî el-Harrânî olarak geçmektedir. Künyesi, birçok kaynakta "Ebü'l Berekât" olarak zikredilmektedir. Hayât el-Harrânî'nin ilim tahsilini ve eğitimini Harran'da tamamladığı tahmin edilmektedir. Harran'da bulunan ve döneminin en önemli tasavvufî terbiye merkezi olarak kabul edilen Şeyh Ebû Abddillah Hüseyin el-Bevvârî'nin hankâhında eğitim görmüştür. Tasavvuf terbiyesini şeyhi el Bevvarî'den almış, elli yaşlarına kadar burada

[11] Ali Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/40 (2018), 33.
[12] Ömer Tay, *Selahaddin-i Eyyûbi ve Tasavvuf* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 96.

ibâdet etmiş, şer'î meselelerin dışında hiçbir zaman cemaatle namaz kılmaktan imtina' etmemiş ve her zaman zikir ve sohbetlerin müdâvimi olmuştur.[13]

Hayât el-Harrânî'nin tasavvuf anlayışını, onun sarf ettiği hikmetli sözlerinden anlamak mümkündür. Ona göre sûfi, "ibnü'l-vakt'tır." Yani Yani her anını Allah'ın murâdı ve rızasıyla geçirendir. Sûfinin yarın düşüncesi olmamalıdır. Yarını düşünen, tarîkat şartlarını yerine getirmeyen kimsedir. Sûfi için asıl olan "el-ân"dır. Sûfi, içinde bulunduğu ânı daima Allah'ı (c.c.) zikir ile geçirmelidir.[14]Sûfi, ahde vefâ göstermelidir. Ezelde Allah'a vermiş olduğu sözü unutmamalı, gaflet uykusundan uyanmalı ve dünyevî arzularından uzak olmalıdır. Sûfi, haram lokma yemekten uzak durarak sıddıkların hâlleri ile hemhâl olmalı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetine uymalıdır. Haram lokma yemek ve insanlara eziyet etmek, insanı vuslattan uzaklaştıran iki haslettir. Vuslata ermek isteyen sûfi bu ikisinden uzak durmalıdır. Sûfi, zâkir olmalıdır. Zikir, kalp gözünün açılmasını ve ruhun incelmesini sağlar. Zühd ile verâya sarılmalı, ondan ayrılmamalıdır. İbadet maksadıyla yapılmayan hiçbir faaliyet fayda vermez. Aksine, gösteriş olmuş olur. Sevgi ve muhabbet, kişiyi mârifetullaha götürür. Mârifetullah, Allah'ı (cc) tanımanın en kestirme yoludur.[15]

Yaşadığı sûfî hâl ile halk ve idareciler tarafından kendisine büyük bir teveccüh gösterilen Hayât el-Harrânî, büyük devlet adamları tarafından da ziyaret edilmiş ve hayır duasına müracaat edilmiştir. Zengîler'in hükümdarlarından Mahmud Nureddîn Zengî, Hayât el-Harrânî'yi ziyaret ederek hayır dualarını almıştır. Hayât el-Harrânî, Nureddîn Zengî'yi Haçlılar'a karşı cihâd etmesi konusunda teşvîk etmiş ve kendisine hayır dualar etmiştir. Yine Eyyûbi hükümdarlarından "Kudüs Fâtihi" Sultan Selâhaddîn de Hayât el-Harrânî'yi ziyaret ederek hayır dualarını almıştır. Sultan Selâhaddîn, Musul seferi ile ilgili fikirlerini sorduğunda Hayât el-Harrânî, bu fikre sıcak bakmadığını beyan etmiş, Sultan Selâhaddîn şeyhin fikrine itibar etmeyip Musul seferine çıkmış ve muzaffer olamamıştı.[16] Sultan Selâhaddîn, bu savaşı kaybetmesini Hayât el-Harrânî'yi dinlememeye bağlamıştır.

[13] Uludağ, "Hayât b. Kays el-Harrânî-", 16/240.
[14] Düzen, "Hayat b. Kays El-Harranî Hazretleri", 112.
[15] Düzen, "Hayat b. Kays El-Harranî Hazretleri", 113.
[16] Şeyh'in Türbesinin giriş kapısında bulunan kitâbede yazılmaktadır.

Hayat el-Harranî'nin "zâviyesine" gelince, günümüzde etrafını yeni bir mezarlığın kapladığı türbe, kale surlarının güney batı tarafında bulunmaktadır. Türbe, şeyhin camisinin bitişiğine inşa edilmiştir. Camiyi türbeden ayıran yıldız şeklinde deliklerin desen olarak kullanıldığı bir duvar bulunmaktadır. İnşa kitâbesi, türbenin doğu duvarında yer almaktadır. Kitâbeden anlaşıldığı kadarıyla türbeyi 592/1196 tarihinde oğulları Ömer (ö. 605/1208), Ebû Bekr (ö. 685/1286) ve kız kardeşinin oğlu Râşit Ali tarafından inşa edildiğini anlaşılmaktadır. Türbe ve caminin, 1168/1754-1755 tarihlerinde tamir edildiğini caminin içindeki tamir kitâbesinden anlaşılmaktadır. Türbe, günümüzde hâlâ birçok beldeden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir[17]

Urfa'nın tarîkatlar öncesi sûfîlerimden bir diğeri ise "Şeyh Mesleme Et-Teberdârî" dir. Urfa ve Suruç'ta "Şeyh Müslüm" olarak bilinen zât bazı kaynaklarda Şeyh Mesleme et-Teberdârî es-Serûcî (ö. 466-467/1074), olarak geçmektedir. Asıl adı, Şeyh Mesleme b. Na'me es-Serûcî et-Teberdârî el-Abbasî'dir.[18] Şeyh Mesleme, Urfa ili, Suruç ilçesi, Ziyaret Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Vefat ettikten sonra, hayttayken irşâd faaliyetinde bulunduğu zâviyesine defnedilmiştir. Hayattayken pek çok mürşîd yetiştirmiştir. Ta'difî, onu şeyhler şeyhi, velîlerin yücesi, sûfilerin önderi, takvâ sahiplerinin reîsi, himmetli, kerâmet sahibi ve akılları durduracak hâllere sahip bir velî olarak vasıflandırmaktadır. Yine Muhammed b. Yahya et-Ta'difi, Şeyh Mesleme'nin halk nezdinde hürmet gören âlim ve şeyhlerden birisi olduğunu ifade eder. Onun en büyük hasletleri ilim, ibâdet, kerem ve cömertliktir. O, fakirleri doyurmak, yolculara ikramda bulunmak ve yoksullara şefkat ve merhamet göstermek onun en büyük hassasiyetlerindendir.[19]

Mesleme et-Teberdârî, ilim ve amelde döneminin en büyüklerindendir. Pek çok büyük zâta şeyhlik etmiştir. Neredeyse bütün âlimler onun bu hasletinde hemfikirdirler. Onun, kırk kadar mürîdi olduğunu söyleyen Ta'difî, mürîdlerinin başında Şeyh Ukeyl el-Menbecî (ö. 550/1155) gelmektedir. Bunun dışında Adiy b.

[17] Kasım Şulul, *Hayât el-Harrânî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 95-146.
[18] Halep Salnamesi, 1312
[19] et-Tâ'difî, *Kalaidü'l Cevâhir (Cevherden Gedanlıklar)*, 327.

Müsafir (ö. 557/1162), Şeyh Musa ez-Zûlî (ö. 560/1164), Şeyh Arslân ed-Dimeşkî (ö. (ö. 550/1155), Şeyh Şebib eş-Şattî (ö ?/?) de onun ileri gelen müridlerindendir.[20]

Mesleme et-Teberdârî, tekkesini 564/1168 yılında külliye şeklinde inşa etmiştir. Tekke müştemilatında bir mescit bir de zâviye bulunmaktadır. Tekke ve Zâviyenin hizmeti, belirli bir maaş karşılığında postnişînlik yapan görevliler tarafından yürütülmekteydi. Bu kişiler şeyhin halifeleri olmamakla beraber bu görevi Tekke ve Zâviyeler'in kapatılmasına kadar sürdürmüşlerdir.[21]

Türbenin üzerinde iki adet kitâbe bulunmaktadır. Biri türbenin kuzey kapısının üzerinde bulunurken diğeri ise kuzey cephesinde bulunmaktadır. Kapı üzerindeki kitâbede türbeyi, Hasan isimli bir kişi tarafından 1538 yılında yapıldığı yazılmaktadır.[22] Diğeri ise, 1284/1867 yılında tamir kitâbesi olup üzerinde şunlar yazılıdır: "*Düştü tarih sabır hâmeden inşadına etti nev tecdîd ve zib kubbe-i can-ı cûdına fi sene* 1284."[23]

Türbenin içine girildiğinde sağ tarafta 25x35 cm büyüklüğünde parlak siyah bir taş bulunmaktadır. Bölge halkı ellerini yıkayıp bu taşa dokunulduğunda dileklerinin kabul olacağına inanmaktadır. Türbe, ibâdet yerinin yanında küçük bir odanın içinde bulunmaktadır. Türbede iki sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalardan biri Şeyh Mesleme'ye ait iken, diğeri sandukanın ise oğluna ait olduğu tahmin edilmektedir. Türbenin arka tarafında karanlık bir oda bulunmaktadır. Bu odanın önceleri hapishane olarak kullanıldığı rivâyet edilmektedir. Ancak şimdilerde akıl sağlığını yitirenlerin buraya kapatılarak şifa bulduğuna inanılır.

Türbe'nin etrafı Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalma mezarlarla çevrilidir. Ayrıca Camii, Zâviye ve Türben'in yapısı Selçuklu mimari yapı özelliklerini taşımaktadır. Mezarlığın doğusunda Eyyûbiler tarafından yapıldığı tahmin edilen bir cami mevcuttur. IV. Murat 1636 yılında Bağdat'a giderken Ziyaret köyüne uğramış, camiyi genişletme emri vermiş ve cami günümüzdeki halini almıştır. Şeyhin türbesi

[20] Ali Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021), 42.
[21] Ali Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 199.
[22] Mahmut Karakaş, "Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler" adlı eserinde kitâbedeki tarihleri "hamse ve erbaine ve sab'e mie" (745) olarak okuduğunu bunun da miladi olarak 1344 tarihine denk geldiğini söyler.
[23] Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler* (Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012), 455.

günümüzde hâlâ pek çok kişi tarafından ziyaret edilmekte ve Şeyhin Tekkesine adını vermektedir. Urfa ve Suruç halkı, Şeyh'in Tekkesini "Ziyaret" ismiyle ifade etmektedirler.[24]

Bir diğer zâhid ise "Mes'ud Horasanî"dir. Şeyh Mes'ud Horasanî Hazretleri, Horsan'dan (Nişabur) talebeleri ile birlikte Urfa'ya gelerek irşâd faaliyetlerine başlayan ilk mutasavvıflardandır. Şeyh Mes'ud, Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166) Urfa halifesidir. Urfa'ya XII. yy. ortalarında gelen Şeyh Mes'ud, islamiyetin yayılmasında ve Yesevî tarîkatının Urfa'ya yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Şeyh Horasanî'nin Zâviyesi, 1183 tarihinde Şeyh tarafından inşa edilmiş Urfa'nın en eski zâviyelerinden bir tanesidir. Urfa Kalesi'nin dışında, Harrankapı'nın güney tarafında yüksekçe bir tepenin eteğinde bulunmaktadır. Günümüzde, Eyyübiye merkez ilçesi, Şıh Maksut Mahallesinde bulunan Şeyh Mes'ud zâviyesi, Urfa halkı arasında Şıh Maksut olarak bilinmektedir.

Zâviyenin içerisinde Şeyh Mes'ud'un türbesi de bulunmaktadır. Şeyh Mes'ud'un türbesinin yanında kız kardeşi ve müritlerine ait olduğu tahmin edilen dört sanduka daha bulunmaktadır. Ayrıca zâviyenin içinde misafir odaları, çilehâne ve bir mescid bulunmaktadır. Tekkenin kalıntılarından anlaşıldığına göre avlu içerisinde bir sarnıç olduğu ve bu sarnıçta toplanan suların çeşitli yerlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.[25]

Tekke'nin kitâbesi, zâviyenin kuzeyinde bulunan sarnıcın üst kısmındaki kayaya kazınmış şekildedir. Tekkenin kitâbesinde şunlar yazmaktadır: "*Bismillâhirrahmanirrahîm. Allah'ın rahmetine muhtâc, fakîr, Nişaburlu Said Hengel'in oğlu Mes'ud bu sarnıcın yapımından fârig olup inşasını Recep ayının onlu günlerinden Pazar günü sene beş yüz yetmiş dokuzda tamama erdirdi. Allah'ın rahmeti, inâyeti onun üzerine olsun. Onun ve tüm mü'minlerin yardımcısı olsun*!"[26]

[24] M. Emin Üner, "Şeyh Müslüm Zâviyesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2012), 152.

[25] Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", 201.

[26] Ali Kozan, "Urfa'da Şeyh Mes'ud Dede Horasanî (XII. Yüzyılın Ortaları) Zâviyesi", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa II*, ed. Kasım Şulul - Ömer Sabuncu (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyük Şehir Belediye Yayınları, 2017), 33-44.

Kitâbeden de anlaşılacağı üzere Şeyh Me'ud'un babasının adı Said Hengel'dir. Yine bu zâviyenin kuzey tarafında bulunan kitâbeye göre çeşitli dönemlerde tamir edildiği anlaşılmaktadır. İlk tamir edenin Osmanlı döneminde Urfa'ya vali olarak atanan Ali Paşa tarafından 1280/1864 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. İkinci tamirat ise Ömer Bey adında bir şahıs tarafından 1129/1717 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.[27]

Mevlîd-i Halil Zâviyesi: Mevlîd-i Halil Zâviyesi'nin tarihte ilk olarak kimler tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu zâviyenin Eyyûbiler tarafından edildiğine dair rivâyetler bulunmaktadır. Bu zâviyenin hangi tarîkat için yapıldığına dair yeteri kadar malumât bulunmamaktadır. Ancak Dede Osman Avnî (ö.1883) hazretlerinin makamının bulunduğu hazîrede medfun bulunan zâtların neredeyse hepsinin Kâdirî tarîkatından olmaları, biz de bu zâviyenin Dede Osman Avnî'den çok daha önceleri Kâdirî tarîkatının hizmetinde olduğu kanaatinin oluşmasına sebep oldu.

Elimizdeki verilerden yola çıkarak bu zâviyenin kesin olarak Dede Osman Avnî tarafından, Kâdirî Tarîkatı Zâviye'si olarak kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Urfa Şer'î Mahkeme Sicilinin 227. No'lu kaydına göre Dede Osman Avnî Hazretleri'nin yetmiş seneden beri bu zâviyeye şeyhlik yaptığını ve çocuksuz olarak vefat ettiğinden boş kaldığını söylemektedir. Ayrıca bu kayıttan, Dede Osman Avnî'nin babasının Abdâl Muhammed (ö.1814), dedesinin de Eyyub Efendi (ö. 1781) olduğunu anlamaktayız.[28] Zâviye, Hz. İbrahim (a.s)'ın doğduğu mağaranın ve Dede Osman Avnî'nin türbesinin doğu cihetinde bulunmaktadır. Günümüzde, imam odası olarak kullanılmaktadır.

Urfa'nın tarîkatlar öncesi döneminde faaliyet göstermiş önemli şahsiyetlerinden ve zâviyelerinden bahsettikten sonra tarîkatlar döneminde Urfa'da kurumsal olarak faaliyet gösteren muhtelif tarîkatlardan ve söz konusu bu tarîkatlara intisâb edenlerden bahsederek tarîkatların Urfa'ya yerleşmesinden bahsedeceğiz.

---

[27] Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler*, 284.
[28] *UŞS*. No: 227

B. URFA'DA TARÎKATLAR

Urfa'ya, sosyal ve kültürel pek çok fonksiyonu bulunan kurumsallaşmış tarîkatların ne zaman geldiği ile ilgili kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla beraber, bu tarihi, kurumsal tarîkatların oluşmasına kadar da götürmek mümkündür. Çünkü tasavvufî hayat, islâmiyetin Urfa'ya gelmesinden sonra hep varolagelmiş ve canlılığını korumuştur. Zühd ve Tasavvuf Dönemi'nde de Urfa ve çevresinde önemli zâhidler ve mutasavvıflar yetişmiş, Tasavvuf'un Urfa ve çevresinde canlılığını korumasını sağlamıştır. Kurumsal tarîkatların oluşum sürecinde oldukları dönemde, Urfa ve çevresinde Şeyh Hayat el-Harrânî ve Mesleme et-Teberdârî gibi önemli mutasavvıflar yaşamaktaydı. Urfa'ya ilk önce hangi tarîkatın geldiğini söylemek oldukça zordur. Ancak coğrafi şartlar ve bölgelerin biribirlerine yakınlıkları göz önünde bulundurulduğunda Kâdirî tarîkatının ilk olarak Urfa'ya geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Urfa, Harran ve Bağdat, coğrafi olarak birbirlerine çok yakın bölgelerdir. XII. yüzyılda Bağdat, hem ilim merkeziydi hem de önemli tasavvuf erbabını da içinde barındıran önemli bir şehir konumundaydı. İlim tahsil etmek isteyenlerin uğradıkları şehirlerinden birtanesiydi. Urfa ve Harran'dan da pek çok âlim Bağdat'a ilim tahsil etmeye gitmişti. İşte bu âlimlerden birisi de Hamid b. Hamid Ebû'I-Fadl el-Harrânî (ö. 570/1174)'dir.[29] Ebû'l-Fadl el-Harrânî, Bağdat'a ilim tahsil etmeye giderken şeyhi Abdülkâdir-i Geylânî'nin yanından hiç ayrılmamış ve onun mürşîdliğinde sülûkunu tamamlayarak memleketi Harrân'a dönmüştür. Şeyhinin yanından ayrılan Ebû'l-Fadl el-Harrânî'nin Harran'da şeyhinin tasavvuf anlayışını irşâd etmemiş olması düşünülemez. Bu ilim yolculuğu dahi Urfa ve çevresine ilk olarak intikal eden tarîkatın Kâdirî tarîkatı olduğunu desteklemektedir. Diğer taraftan gerek Abdülkâdir-i Geylânî'nin çocukları ve torunlarının Kâdirî tarîkatını diğer bölgelerde irşâd etme isteği, gerekse Moğol istilasının (656/1258) bir sonucu olarak zorunlu bir göçün meydana gelmesi de Kâdirî tarîkatının Urfa ve çevresine gelen ilk tarîkatların başında geldiği tezimizi desteklemektedir.[30] Hatta Harranlı İbn. Teymiyye

[29] Necati Avcı, "Harran ve Bilinmeyen Bazı Harranlı Din Âlimleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1992), 270.

[30] M. Sait Mermutlu, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik", *2. Uluslararası Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Sempozyumu* (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2013), 344.

XIV. Yüz yılda, ne zaman Müslüman bir toplulukla karşılaşsa onların muhakkak Kâdirî tarîkatının birer mensubu olduğunu görmektedir.[31]

Diğer taraftan Urfa, coğrafi konumu itibariyle gerek ticari gerekse ilmî ve tasavvufî anlayışının kavşak noktasında bulunduğundan Anadolu'ya intikal edecek ilmî ve tasavufî düşüncenin kapısı konumundadır. Urfa'nın bu önemli ayrıcalığı tarîkatların erken dönemde Urfa'ya yerleşmesine de imkân sağlamaktadır. Urfa'da neredeyse bütün tarîkatlardan izler bulmak mümkündür. Bölgemizde faaliyet gösteren tarîkatları şöyle sıralamak mümkündür: Kâdirîlik, (Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), Yesevîyye (Ahmed Yesevî' (ö. 562/1166), Rifâiyye (Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182), Mevlevîlik (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Nakşibendîlik (Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389), Halvetîlik (Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397-98), Şazeliyye (Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258), Ahîlik (Ahî Evran ö. ?/?), Bektaşîlik (Hacı Bektâş-ı Velî ö. 669/1271/?) gibi… [32]

12 yy'da Urfa'da faaliyet gösteren tarîkatlardan birisinin Yesevîyye tarîkatı olduğunu görmekteyiz. Yukarıda bahsettiğimiz Şeyh Mes'ud Horasanî Urfa'da Yesevîyye tarîkatının mürşidliğini yapmıştır.[33] Daha sonra Şeyh Mes'ud Tekkesi'ne hizmet edenlerin onun halifeleri olmamalarından olsa gerek, tarîkat sonraki dönemlerde varlık gösterememiştir.

17 yy'da ise Şazeliyye tarîkatından Şazeli Ali Dede (ö.1071-72/1661)'nin faaliyetlerine şahit olmaktayız. Osmanlı padişahı IV. Mehmed'in, şeyhi ziyaret ettiği, Karaköprü Köyü'nü ona hibe ettiği ve tüm vergilerden de muaf tuttuğuna dair bir beraât verdiğini görmekteyiz. Dergâh zikrini başlattığı için de kendisine Dergâh Şeyhi denilmektedir. [34] Yine bu asırda Halvetî tarîkatnın Urfa'da irşâd faaliyetlerine rastlamaktayız. Halvetî tarîkatının ilk temsilcisi Urfa'da Halvetî Tekkesi'nin bânisi Hacı Gazî oğlu, Ramazan Şanî (ö. 1075/1665)'dir. Halvetî tekkesi yapılırken şahitlerinden birisini de Mevlânâ Ali Dede adında birisini bulunması bizlere Mevlevîliğinde bu tarihlerde Urfa'da irşâd faaliyetlerine başladığını göstermektedir.

---

[31] Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 341.
[32] Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", 197.
[33] Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, 322.
[34] Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", 206-207.

18. yy'da Urfa'da birden çok tarîkatın irşâd faaliyetlerini görmek mümkündür. Bu asırda irşâd faaliyeti yürüten tarîkatlardan bir tanesi Kâdirî tarîkatıdır. Kâdirî tarîkatı şeyhlerinden Dede Osman Avnî'nin dedesi, Derviş Eyyüp (ö. 1195-96/1781) olarak bilinen zât bu devirde irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Dede Osman Avnî, her ne kadar Urfa'da en çok tanınan Kâdirî şeyhi olsa da onun, dedesinde de halifelik aldığı bilinmektedir. Yine Dede Osman Avnî'nin babası da bu devirde yaşamış ve Kâdirî tarîkatı meşihatında bulunup Mevlîd-i Halil Zâviyesinde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu iki zât da Dede Osman Avnî hazîresinde medfun bulunmaktadırlar. Yine bu dönemde Nakşibendîliğin Urfa'da ilk temsilcisi olarak karşımıza çıkan kişi Nebih Efendi (ö. 1203/1789)'dir.[35] Daha sonraları bölgemizde Nakişilîğin en yaygın kolu olan Halidiyye çeşitli yollarla Urfa'da intişâr etmiştir. Hindistan ve Bağdat istikametinden gelen, Mevlana Halid el-Bağdadî'nin halifesi Muhammed Hâfız Selim Hartavîzâde (ö. 1239/1823)[36] tarafından gelen kolun faaliyetlerini görmekteyiz.

19. ve 20. yy'a geldiğimizde ise bu asırlarda tarîkat zenginliğinin en yoğun yaşanmaya başlandığı, neredeyse bütün tarîkatların tekkelerinin bulunduğu asır olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu asırlarda, Urfa'da en çok tanınan ve en çok müntesibi bulunan tarîkat, Kâdirî tarîkatının Halisiyye Kolu'dur. Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu, Urfa'ya Dede Osman Avnî ve Abdülkâdir Erbilî vasıtasıyla müntesip bulmuştur. Sâkıbiyye Tekkesi'nin banisi Sâkıb Efendi olarak tanına Muhammed Emin (ö. 1289-90/1873). Sâkıbiyye Tekkesi'ni inşa edince o dönemin şöhreti en çok yayılan Kâdirî Tarîkatı'nın Halisiyye Kolu'nun kurucusu Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'ye (ö. 1275/1858) bir mektup yazarak tekkesine bir şeyh görevlendirmesini isteyince Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî, mürîdi Abdülkâdir Erbilî'yi (ö. 1315-16/1898) Urfa'ya vazifelendirmiştir. Her ne kadar Sâkıb Efendi ve Abdülkâdir Erbilî gibi şeyhler Dede Osman Avnî'den önce Urfa'da faaliyet göterseler de Urfa'da en çok tanınan Kâdirî şeyhi Dede Osman Avnî olmuştur. Yine bu asırda Dede Osman Avnî'nin halifelerinden Harputlu Hacı Ömer Baba (ö.1319-20/1902), Antepli Mustafa Efendi (ö. 1339-40/1921), Derviş Halil Hafız (ö. 1324-25/1907) ve diğer Kâdirî şeyhlerinden Kermozâde Hacı Mustafa Efendi, (ö. 1876), Hafız Derviş Süleyman, (ö.

[35] Ramazan Kılınç, *Urfa'da Nakşîlik* (Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 6.

[36] Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Nûbihar, 2015), 102-105.

1299-1300/1882) ve daha sonraki bölümde haklarında bilgi vereceğimiz birçok Kâdirî dergâhı ve Kâdirî şeyhi bu asırda yaşamış ve irşâd faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Bu asırda, hem Kâdirî hem de Halvetî tekkelerinde meşîheti bulunan Abdülkâdir Erbilî'nin Halvetî Tekkesi meşihatına atandığını ve burada irşâda devam ettiğini görmekteyiz. Mevlevî tarîkatında ise Hacı Abdülhamid Dede (ö. 1292-93/1876), Seyyid Ahmet Efendi (ö. 1337-38/1919), Hüsameddin Hüseyin Efendi (ö. 1338-39/1920) ve son Mevlevî postnişîni Hâsan Selahaddin (Döner) Dede (ö. 1956)'dir.[37] Rifaî tarîkatının da irşâd faaliyetlerine bu asırda devam ettiğini görmekteyiz. Nakşibedîliğe gelince, Hartavîzâde Selim Efendi'nin kolunu Muhammed Şükrü Kılıç Efendi (ö. 1985) devam ettirmiştir. Bu asırlarda Hâlidiyye kolu Bağdat, Kerkük-Musul istikâmetinden, Şeyh Abdurrahmân el-Kerkükî (ö. 1351/1932) tarafından Urfa'da temsil edilmiştir. Bu kol, daha sonra Şeyh Müslüm Hafız (ö. 1377/1958), Şeyh İsa (ö. 1388/1968), tarafından devam ettirilmiştir. Yine bu istikametten gelen başka bir silsileden gelen başka bir Halidî kolu da Kürd Hacı Ali (ö. 1329/1911) vasıtası ile gelmiştir. Nakşibendiliğin faaliyetleri daha sonraları Haliliürrahman Zâviyesinde müderrislerin yaptığı postnişînlik şeklinde devam etmiştir. Şeyh Mustafa Hafız (ö. 1326/1908) Şeyh Muhammed Hafız ve Buluntu hoca gibi müderrisler bunlardan önemlileridir.[38]

Ayrıca yaptığımız araştırmalarda günümüzde Tillo Kâdirî şeyhlerinden Sultan Memdûh'un torunlarından Şeyh Feyzullah (ö.1966), Şeyh Berces (ö. 1991) ve Şeyh Lütfî (ö. 1956); Suruç Kosan şeyhleri yine Siverek Kâdirî şeyhlerinden Seyyid Hüseyin ve günümüzde Urfa Geylânî Dergâhı'nın Urfa'da irşâd faaliyetlerinde bulunduğuna rastlamaktayız. Bu şeyhler ve dergâhlarla ilgili bilgileri son bölümde aktaracağız.[39]

[37] İbrahim Halil Güvenç, *Urfa'da Mevlevîlik ve Mevlevîler* (Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021), 21.
[38] Daha detaylı bilgi için Bkz. Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, 163-203.
[39] Yaptığımız araştırmalar neticesinde tespit ettiğimiz şeyhler ve dergâhları son bölümde aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞ DÖNEMDE URFA'DA KÂDİRÎLİK

1.1. DEDE OSMAN AVNÎ RUHAVÎ

1.1.1. Hayatı

Dede Osman Avnî veya Dede Osman er-Ruhâvî, Urfa'da Kâdirî tarîkatının en çok tanınan ve en çok bilinen şeyhidir. Dede Osman Avnî, Urfa'da doğup büyümüştür. Doğumu ile ilgili kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte kaynaklarda doksan yılı aşkın ömür sürdüğü geçmektedir. Dede Osman Avnî'nin 1883 yılında vefat ettiği kabul edildiğinde 19. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir.

Dede Osman Avnî, eğitimini Urfa'nın meşhur medresesi Rıdvaniyye başta olmak üzere çeşitli medreselerden almıştır. Bu medreselerde gerek âlet ilmi gerekse şerîat ilimlerinde eğitim almış olabileceği tahmin edilmektedir.[40] Dede Osman Avnî, tarîkat mensubu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının adı, Abdâl Muhammed (ö. 1229-30/1814)'dir. Dedesi ise Derviş Eyyûb (ö. 1195-96/1781) olarak bilinen Eyyûb Urfevî'dir. Kaynaklarda babası ve dedesinin Kâdirî tarîkatından icâzetli birer halife oldukları geçmektedir.[41] Urfa Mevlîd-i Halil zâviyesinin postnişînliğini yürüten bu ailenin kabirleri Hz. İbrahim'ın (a.s) doğduğu mağaranın sol tarafında bulunan Dede Osman Avnî Hazîresinin içerisinde yer almaktadır.[42]

---

[40] Urfa ayakkabıcılar çarşısında esnaf olan Ali Doney Efendi'nin aktardıklarına göre: "Dede Efendi'nin babası, oğlunun zekâsından dolayı çok zeki anlamına gelen "Avnî" lakabını takmış. O dönem Dede Efendi Urfa'da eğitimini bitirince, dönemin meşhur iki üniversitelerinden Ezher ve Özbekistan üniversitelerinden birine göndermeye karar verilir. Dede Efendi'yi Özbekistan üniversitesine gönderirler. Dede Efendi, orada eğitimini tamamlayarak memleketine döner" dedi. Ancak kaynaklar böyle bir eğitimden bahsetmez. Ali Doney, Röportaj, 2022.

[41] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 37.

[42] Dede Osman Avnî Hazîresi ile Mevlîd-i Halil Hazîresini birbirinden ayırmak gerekir. Tarihi Mevlîd-i Halil Gölünün güneydoğusunda bulunan mezarlığa Mevlid-i "Halil Hazîresi" denilmektedir. Bu hazîre önceleri Mevlîd-i Halil Camiinin batı tarafında yani şimdiki Yeni Mevlîd-i Halil (Dergâh) Camiinin bulunduğu yerde bulunmakta idi. Yeni Mevlîd-i Halil(Dergâh) Camii 1984 yılında betonarme olarak inşa edilince, Mevlîd-i Halil Hazîresi günümüzde bulunduğu Halilürrahman Gölünün güneyine taşınmıştır. Bknz: Gül Güler - Mustafa Güler (ed.), Mevlîd-i Halil Camii Hazîresi (Şanlıurfa: Şurkav, 2017), 30-35.

Dede Osman Avnî, hem yaşadığı dönemde hem de vefatında sonra Urfa halkına örnek olmuş önemli şahsiyetlerden biridir.[43] Hayatını Kur'ân ve Sünnete göre şekillendirmiş âbid ve zâhid bir kimse idi. O, Allah'ın (cc) emirlerine sımsıkı sarılmış, nehyettiklerinden de uzak durmuştur. Medreselerde öğrendiği ilmi hayatına tatbik etmiş, Allah'ın lütfettiği faziletten ve takvâdan da nasibini almıştır. Dede Osman Efendi, her kâmil insanın yaptığı gibi insanlara sık sık vaaz ve nasihatte bulunarak onların hidâyete ermelerine vesile olmuştur.[44]

Dede Osman Efendi, insanlara karşı derin bir merhamet ve yüce bir şefkat beslemekteydi. İnsanların zarar görmesine asla gönlü razı gelmezdi. Ondan, samimi bir şekilde medet uman her kim olursa olsun hemen yardımına koşar, ona yardımcı olurdu. Zira merhameti ile ilgili pek çok menkıbesi dilden dile dolaşmaktadır.[45]

Dede Osman Avnî'nin evlenip evlenmediği ile ilgili kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Elimizde bulunan Şer'i Mahkeme kaydına göre vefat ettiğinde evladının bulunmadığı yazılıdır.[46] Ayrıca Yunus Ayten de Dede Efendi'nin hiç evlenmediğini söylemektedir.

Ayten, Dede Osman Efendi'nin çok yüksek mertebelere ulaştığını aktarmaktadır. Öyle ki Dede Efendi, dünyanın çirkinliklerini görmeye dayanamayıp Allah'tan bu hasletin kendisinden alınması için dua etmektedir. Ayten'e göre, Dede Efendinin duası kabul olur ve o vakitten sonra gözlerinin görme yetisini kaybeder.[47]

Dede Osman Avnî'nin doğuştan sağır ve gözlerinin âmâ olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak bu, biyolojik olarak pek mümkün görünmemektedir. Zira doğuştan kulakları duymayan birinin konuşamayacağı ancak doğuştan gözleri görmeyen

---

[43] Dede Osman Avnî, Urfa halkı tarafından çok sevilmiştir. Kendisi adına bir yardımlaşma derneği kurulmuştur. Bu dernek fakir fukaraya gerek yiyecek gerekse giyecek yardımı yapılmaktadır. Ayrıca bu dernekte, Cuma geceleri sohbet edilmekte bunun yanı sıra Kâdirî tarîkat zikri icrâ edilmektedir. Sohbet ve zikrin faaliyetlerini bakırcılar çarşısında esnaf olan Halil Nehir Efendi yapmaktadır. Bu derneğin kurulması Dede Osman Avnî'nin halifelerinden Ömer Hüdâî babanın halifelerinden Hilmi Harputî ve onun halifesi Muhammed Nûrî Baba'nın halifesi olan Deviş Celal Efendi vasıtasıyla olmuştur. Derviş Efendi yurt dışında ticaretle meşgul olduğundan sohbet ve zikir icrâsını Halil Efendi yapmaktadır. Halil Nehir, Röportaj, 2022.

[44] Yunus Ayten, "Dede Osman Avni Baba Urfevî", *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2002), IX/119.

[45] Ali Doney, Röportaj, 2022.

[46] *UŞS.* (Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri), 227/412.

[47] Ayten, "Dede Osman Avni Baba Urfevî", IX/119.

birisinin konuşmasına mâni bir durumun olmadığı da bilimsel bir gerçektir. Kanaatimize göre Dede Efendinin görme yetisini, ettiği duadan sonra Allah (cc) tarafından kendisinden alındığı ya da ömrünün sonlarına doğru katarakt hastalığına yakalandığı yönündedir. Doğuştan sağır olduğu yönündeki iddianın ise doğru olma ihtimali bilimsel olarak mümkün değildir. Zira Dede Efendinin insanlar ile konuşarak iletişimsel bir problemi olmadığını cereyan eden hâdiselerden anlamaktayız.[48]

Dede Osman Efendi, islâmı o kadar titiz yaşamış, insanların hak ve hukukuna o kadar riâyet etmiştir ki sohbetlerine her taraftan insanlar iştirak etmişlerdir. O'nun bu titizliğinden ve adaleti üstün tutmasından dolayı insanlar çok etkilenmiş pek çok gayr-i müslîm onun vesilesiyle Müslüman olmuştur. Dede Osman Efendi, aynı zamanda kerâmet sahibi bir şeyhtir. O, kendisinde meydana gelen olağanüstü halleri kendisinden bilmez, bu halleri Allah ve Resulüne havale ederdi. Allah katında makbul bir kul olmanın keşf ve kerâmetle olmayacağını ifade etmekte, böylece ihlâsı elden bırakmamanın Allah katında daha değerli olduğunu belirtirdi.[49]

Dede Efendi'nin iştihar ettiği dönemde Urfa medreselerinde dinî ilimlerin yanında âlet ilimleri, edebiyat ve şiir ilimleri de öğretilmekteydi. Halilü'r-Rahmân Medresesi, bu medreselerden bir tanesidir. Urfa'nın önemli Şâirlerinden olan Hulûsî Bikeszâde bu medresede eğitim görmüş Urfa'nın önemli şâirlerinden bir tanesidir. Hulûsî Bikeszâde Mevlîd-i Halil Zâviyesi şeyhi Dede Osman Avnî hakkında bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirinde şair Hulûsî, Dede Efendi'nin mânevî derecesini ve tasavvufî şahsiyetini nazmen ifade etmeye çalışmıştır.

Kutb-ı âlemdir demâdem Seyid-i Osman Dede

Nûr-ı âzâmdır demâdem Seyyid-i Osman Dede

Zâhir u bâtın yanında bir kuneydil içredir

Ana âlemdir demâdem Seyyid-i Osman Dede

Nefsini âlimde ahkar gördü öyle zât iken

Seyr-i ekremdi demâdem Seyyid-i Osman Dede

[48] Mahmut Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri* (Ankara: Şurkav, 2017), 123.
[49] Ali Doney, Röportaj, 2022

Hem kerâmet hem velâyet hırka-i pûşundadır

Derde merhemdir demâdem Seyyid-i Osman Dede

Kıl kanaat ey Hulûsî sana şefî'dir o zât

Kutb-ı âlemdir demdem Seyyid-i Osman Dede[50]

Dede Osman Avnî'yi şiirlerinde metheden bir diğer şiar ise Urfa da doğup büyüyen ve "Emin" mahlasını kullanan Kıratoğlu Muhammed (ö. 1941)'dir. İlk eğitimini Haydariyye Medresesinde alan Kıratoğlu ardından cepheye giderek Birinci Dünya Savaşına katılmış ve 1918'de terhis olmuştur.

Tarîk-i Kadîrî âyînidir evrâd u ezkârı

Kulûb-ı sâlikâna cân bağışlar feyz-i envârı

Bu dergâha gulâm olmak degildir herkesin kârı

Makâm-ı cedd-i pâk-i hazret-i fahr-i cihândır bu

Bu hâke evliyâ mecmû'ası dense sezâ ey cân

Kim olmuş hâkine Abdâl Muhammed sıdk ile mihmân

Husûsan mürşid-i Şehr-i Ruhâ geldi Dede Osmân

Dede Eyyüb içinde bir mu'allâ âsitândır bu[51]

Dede Osman Avnî, 1300/1883 senesinin Eylül veya Ekim aylarında vefat etmiştir. Vefatından sonra mürîdleri tarafında babasının ve dedesinin de bulunduğu hazîreye defnedilmiştir.[52]. Burada yatanların tamamı Kâdirî tarîkatına veya Mevlîd-i Halil Camii'ne hizmet edenlerden meydana geldiğini söylemek mümkündür. Hazîrede toplam on mezar bulunmaktadır. Bu mezarlarda tekrar definler bulunmakla birlikte toplam on üç erkek medfun bulunmaktadır.[53]

Dede Osman Avnî Hazîresi'nin üstünde bulunan kitâbede: *" Dergâh-ı Pâk Ğavsü'l-A'zâm Sultân-ı Külli'l-Evliyâ Hazret-i Abdülkâdir-i Geylânî Kaddese*

[50] Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri* (Şanlıurfa: Dal Yayıncılık, 1936), I/103.
[51] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/87.
[52] Bkz. Ek-1.
[53] Gül Güler - Mustafa Güler (ed.), *Mevlîd-i Halil Camii Hazîresi* (Şanlıurfa: Şurkav, 2017), 482

Sirrehü'l-A'lâ" yazılıdır.[54] "Burası bütün evliyanın sultanı Abdülkâdir-i Geylânî Hazretleri'nin dergâhıdır."

Bu tarihi mekân, günümüzde "*Dergâh*" olarak anılmaktadır. Buranın "*Dergâh*" olarak anılmasının sebebi muhtemel odur ki yıllarca Kâdirî tarîkatına hizmet eden bir dergâh olmasından kaynaklanmaktadır. Yıllar içerisinde burası "*Dergâh* olarak meşhur olmuş ve Urfa halkı bu mekânı hâlâ "*Dergâh*" olarak anmaktadır.[55]

Şeyhin mezar baş dikmesinde şunlar yazmaktadır: "*Allah rızası için Fâtiha… Bu, mübarek dergâh makamının hizmetçisi, Allah'tan gelen her şeyi kabul edip, onun dışındaki her şeyden yüz çeviren, Şeyh Seyyid Abdâl Muhammed Baba'nın oğlu Şeyh Seyyid Dede Osman Avni'nin kabridir. Fena yurdundan 1300 senesi Zilkâde ayında "Rabbine dön" nidasıyla bekâ yurduna intikal etti"* [56]

Ayak dikmesinde ise şunlar yazmaktadır: "*İlahi günahım çoktur, ikrar ediyorum. Ümidim ancak sanadır. İlahi! Yüzüm kara bir şekilde kapına gelmişim beni red etme! Ey derviş, günahkârsın diye cennetten de ümidini kesme, Muhammed Mustafa (s.a.v) gibi şefaat edicimiz vardır. Rumî, gözyaşlarımla vefat tarihini söyledim. Münzevî Osman, Cenâb-ı Hakkın yakınında menzil(yer) tuttu. Gerçek hayat sahibi ve sonsuz olan o'dur. Ey Mûnis (cana yakın ve hoş sohbet kimse), Ey Selâm halime merhamet eyle"*.[57]

Dede Osman Avnî vefat ettikten sonra emanetleri muhafaza edilmiştir. Bu emanetler, Tarihî Mevlîd-i Halil Camii'nin bulunduğu mekânın sol tarafında bulunan Hz İbrahim'in doğduğu mağaranın ziyaret girişinin sol tarafında küçük bir hücrede sergilenmektedir. Dede Osman Avnî Müzesi olarak da ifade edebileceğimiz bu küçük sergi, Dede Efendi'nin emanetlerini barındırmaktadır. Bu emanetlerin içerisinde Dede Efendinin kitaplarını bulmak mümkün olduğu gibi günlük hayatta kullandığı araç gereçlerini de bulmak mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm, Aşıkpaşa'nın Garipnânesi ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Dede Efendi'nin emanet olarak bıraktığı kitaplarını oluşturmaktadır. Bu kitaplar, Dede Efendi hayattayken Mevlîd-i Halil Zâviyesi'ne vakfettiği kitaplarıdır. Bu emanetlerden bir kısmı Dede Efendi'nin günlük hayatta

[54] Bkz. Ek-2.
[55] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 38.
[56] Güler - Güler, *Mevlîd-i Halil Camii Hazîresi*, 490.
[57] Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları* (Şanlıurfa: Şurkav, 1996), 123.

kullandığı eşyalardan oluşmaktadır: Dede Efendi'nin tacı, mumdanlığı, asası (muin) ve zikirde kullandığı tesbihleri bu eşyalara arasında bulunanlardandır. Yine bu emanetler arasında Mevlîd-i Halil Zâviyesi'ne hediye edilmiş birçok sancak[58] ve yazışmalarda kullandığı mührü şerifleri de bulunmaktadır.[59]

1.1.2. Tarîkat Meşrebi.

Dede Osman Avnî, tarîkat mensubu bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Abdâl Muhammed ve dedesi Derviş Eyyûb, Kâdirî tarîkatından icazetli birer halife idiler. Dede Osman Avnî'nin tasavvuf ile tanışmasının erken yaşlarda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek babasının gerekse dedesinin Mevlîd-i Halil zâviyesinde birer Kâdirî postnişîni olmaları Dede Efendi'nin tasavvuf ile erken yaşlarda tanışmasına olanak sağlamıştır. Dede Osman Avnî'nin tarîkatlar ile münasebetine baktığımızda onun birkaç tarîkattan icazetli olduğunu görmekteyiz. Dede Osman Avnî, aynı zamanda câmiu't-turuk bir kimsedir. Ancak onun en çok iştihar ettiği tarîkat Kâdirî tarîkatı Hâlisiyye Kolu olmuştur. Dede Osman Avnî'nin Kâdirî tarîkatından iki yolla icazeti bulunmaktadır. Bir taraftan Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî tarafından gelen koldan icazeti bulunurken diğer taraftan babası vasıtası ile Muhammed el-Ezherî (ö. 1241/1825) vasıtası ile gelen bir diğer koldan da icazetlidir.[60] Kâdirî tarîkatının bu iki kolu Dede Osman Avnî'de birleşmektedir. Dede Osman Avnî almış olduğu bu iki icâzet nâme ile "Zülcenaheyn" sıfatına da sahip olmuştur. Dede Osman Avnî Kâdirî tarîkatının yanı sıra Nakşibendî tarîkatına da intisâblı idi.[61]

Dede Osman Avnî'nin Kâdirî tarîkatından aldığı icâzetnâmelerden Muhammed el-Ezherî'den aldığı icâzetnâme tam ve kesin olarak bilindiği halde Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den aldığı icâzetinâmeyi ne zaman aldığı tam olarak

---

[58] Dede Osman Avnî Dergâhı'nda sergilenen toplam 13 sancak bulunmaktadır..Gül Güler, "Urfa Dede Osman Avnî Dergâhına Ait Sancaklar", *İstem* 38 (2021), 217-246.

[59] Bkz. Ek-3

[60] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 41.

[61] Dede Osman Avnî'nin Nakşî hatmesinde kullandığı tesbihleri ve taşları Abdülhekim Taşkın Efendi'nin kendi gayretiyle oluşturduğu müzesinde bulunmaktadır. Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 37.

bilinmemektedir. Muhammed el-Ezherî[62] vasıtası ile gelen icâzetnâme silsilesi ise şu şekildedir:

"Dede Osman Avnî, Kâdirîyye tarîkat hırkasını Muhammed el-Ezherî'den (ö 1241/1825), o da kardeşi Ali el-Geylânî'den, oda babası Ömer'den, o da kardeşi Muhammed el-Hasan'dan, o da babası Şeyh Yâsîn'den, o da Şeyh Ali'den, o da amcasının oğlu Şeyh İbrâhim'den o da kardeşi Şeyh Abdurrezzâk'tan o da babası Şerefeddin'den, o da amcası Celâleddin'den, o da amcası Şihâbuddîn Ahmed'den, o da Şeyh Abdullah'tan, o da amcası Şemsuddîn Ebû'l-Vefâ'dan, o da kardeşi Şihâbuddîn Ahmed'den, o da babası Kâsım'dan, o da amcasının oğlu Abdulbâsıt'tan, o da babası Şihâbuddîn Ebî'l-Abbâs Ahmed'den, o da babası Bedreddîn el-Hasan'dan, o da babası Alâuddîn Ali'den, o da babası Şerefeddîn Yahyâ'dan, o da babası Şihâbuddîn Ahmed'den, o da babası Kâdiü'l-Kudât Ebû Sâlih Nasr'dan, o da babası Cemâlü'l-Irak Ebû Bekr Tâceddîn Abdurrezzâk Geylânî'den (ö. 603/1206), o da Abdulkâdir Geylânî'den giymiştir."[63]

Dede Osman Avnî'nin Kâdirî tarîkatından aldığı diğer icâzetnâme ise Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî yolu ile gelen ve Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşan koludur. Bu kol, kurucusu olarak kabul edilen Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'ye nispetle Hâlisiyye diye adlandırılmaktadır. Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî, Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu'nun kurucusu olarak kabul edilmektedir. İsmi Abdurrahman nisbesi Talebânî, mahlası ise Hâlis'tir. Şeyh Abdurrahmân, 1212/1797 senesinde Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Babası şeyh Ahmed'tir (ö. 1256-57/1841). Dedesi Zengene'li Mahmud (ö.1215/1800) dur. Molla Mahmud olarak da bilinen dedesi, Zengene âşiretinin büyüklerinden Yusuf Ağa'nın oğlu olup, 1130/1718 yılında "Karadağ" kasabasında doğmuştur. Yine aynı aşiretten bir kızla evlenmiştir. Zengene

[62] Muhammed el-Ezherî Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundandır. Muhammed el-Ezherî'nin büyük dedeleri Seyfeddîn Abdülvehhâb Geylânî (ö. 593/1196) ailenin Hama'ya yerleşen ilk kişidir. Muhammed el- Ezherî, (1168/1755) senesinde Hama'da dünyaya gelir. Eğitimini câmiu'l Ezher'de alır ve memleketine döner. Tarîkat icâzetini de kardeşi Şeyh Ali Geylânî'den alır. El-Ezherî diye meşhur olması "Ezher"de aldığı eğitimden dolayı olmaktadır. Bkz. Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, 66.

[63] Urfa ayakkabıcılar çarşısında bulunan Ali Doney Efendi'nin arşivinden. İcâzetnâmenin fotoğrafı için Bkz. Ek-4

bölgesinin Tekke köyünde yaşamış ve bir ara Kerkük'e bağlı "Talebân" köyünde bulunduğundan sülalesi "Talebânî" nisbesi ile anılagelmiştir. [64]

Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî, ilk tahsilini babası Şeyh Ahmet'ten almıştır. Daha sonra Süleymaniye'ye giderek eğitimini sürdürmüş, Süleymaniye'li Şeyh Kâk Ahmed ile burada tanışmıştır. Eğitim serüvenini Bağdat'ın en tanınmış âlimlerinden Şeyh Ruzbihânî'den alarak Kerkük'e, babasının yanına dönmüştür.[65]

Şeyh Abdurrahmân, bir dönem babasının dostu ve şeyhi, Şeyh Ma'ruf Köse'nin (ö.?/?) hizmetinde bulunur. Bu dönemde Şeyh Ma'ruf vefatının yaklaştığını anladığında Şeyh Abdurrahman'ı yanına çağırarak ona tarîkat hırkasını giydirerek şeyhliği bırakır. Şeyh Ma'ruf vefat edince de Şeyh Abdurrahân, babasının yanına döner ve irşâd faaliyetlerine başlar. Hem babasından[66] hem de Şeyh Ma'ruf'tan giydiği tarîkat hırkalarından dolayı "zülcenaheyn" olarak da anılmıştır.[67] Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî, 1275/1858 yılında altmış üç yaşında iken vefat etmiştir. Vasiyet ettiği üzere şeyhi olduğu tekkenin aile mezarlığına defnedilmiştir.[68]

Şeyh Abdurrahmân Hâlis'i, diğer Kâdirî Kollarından ayıran en önemli özelliği, O'nun Kâdirî seyr ü sülûk usûlünü Kelime-i Tevhîd ve İsm-i Celâl'i içine alarak kısaltmasıdır. Öte yandan Kâdirî devrân zikrini" küdûm ve tambur gibi enstrümanlar eşliğinde icrâ etmesidir. O'nun ihdâs ettiği bu yenilikler Kâdirî Hâlisiyye kolunun oluşmasına sebep olmuştur[69].

---

[64] Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye)*, çev. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderun Kitâbevi, 1995), 136; İsa Çelik, "Kâdirîyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 38 (2008), 160-161.

[65] Fasih Dinç, "Kerkük ve Çevresinde Şeyh Abdurrahman Talabani'nin Toplumsal Nüfuzu", *I. Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu* (İstanbul: Hakkâri Üniversitesi, 2018), 702.

[66] Babasından gelen tarîkat silsilesi şu şekildedir: Pîr-i Tarîkat-ı Hâlisiyye Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî, babası Şeyh Ahmet e-Talebânî'den, o babası Molla Mahmud ez-Zengenîden, o Şeyh Ahmed el-Hindî el-Lahorî'den, o Şeyh Abdürrezzâk el-Hamevî'den, o Şeyh Muhammed Ma'sûm el-medenî'den, o Şey Burhaneddîn ez-Zencerî'den, o Şeyh Abdurrahmân el-Hasenî'den, o Şeyh Nureddîn eş-Şamî'den, o Şeyh Yakub el-Basrî'den, o Şeyh Osman el-Cilî/Geylânî'den, o Cemâlû'l IrakAbdurrezzâk'tan, o Pîr-i Tarîkat-ı Kâdirî Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'den almıştır.

[67] Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Nûbihar, 2015), 65.

[68] Çelik, "Kâdirîyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî", 165; Mehmet Saki Çakır, "Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkûkî ve Kitâbü'l-Meârîf fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (2016), 1347.

[69] Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye)*, 136; Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 66.

Abdurrahmân Hâlis, her sene Kâdirî Hânkâh'ının bulunduğu Bağdat'a gider ve orada icrâ edilen Kâdirî devrân zikrini idare ederdi. Yine bir devrânı idare ederken diğer Kâdirî tekkelerinde olmayan alışılmışın dışında zikirle beraber kudûm ve diğer mûsikî aletleri çaldırmıştı. Bu durum bazı mürîdler tarafından hoş karşılanmamış ve devrin Kâdirî postnişîni Nakîbü'l-eşraf, Seyyid Aliyyü'l Bağdadî'ye bildirilmişti: "Bu şeriâta uygun değildir. Şeyh Abdurrahman'a niçin izin veriyorsunuz? Büyük dedemizin ruhunun rahatsız olmasından korkmuyor musunuz? Diye şikâyet edince. Nakîbü'l-eşraf: "Ben sultan ve veziri arasına giremem." diyerek şikâyetçilerin hoşuna gitmeyecek bir cevap vermişti. Böylece devrân zikri âyininde tambur, kudûm ve diğer mûsikî aletlerinin çalınması Hâlisiyye kolunun en önemli farklılığından biri olmuştur.[70]

Şeyh Abdurrahân, aynı zamanda müeelif bir kimsedir. Şeyh Abdurrahmân'ın toplam üç eseri bulunmaktadır. Henüz on dokuz yaşlarında iken tercüme ettiği Abdülkâdir-i Geylânî'nin menkıbelerinden oluşan "Behcetü'l Esrar", Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerini bir arada bulunduran "Divân"ı ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin Mesnevî-i şerifinin ilk on sekiz beytine Farsça olarak yapmış olduğu şerh eserlerini oluşturmaktadır.[71]

Hâlisiyye Kâdirîliği'nin Anadolu'da yayılmasının iki koldan olduğunu gözlemlemekteyiz. Birinci kol, Sivas'ta Mûr Ali Baba vasıtası ile olurken, ikinci kol Urfa'da Dede Osman Avnî vasıtası ile olmuştur. Tarîkatın devam etmesini sağlayan ise Dede Osman Avnî ve halifeleridir.[72] Dede Osman Avnî Anadolu'da ve Urfa'da en çok tanınan Kâdirî şeyhi olması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.[73]

Dede Osman Avnî'nin Abdurrahmân Hâlis et-Tâlebânî kolundan gelen silsilesini kimden aldığı ile ilgili Ali Tenik, [74] İsa Çelik ve Ömer Necati Dede Osman Avnî'nin halifesi Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba'nın halifesi Muhammed Emîn Îzûlî'nin Arapça yazılı icâzetnâmesine istinaden Dede Osman Avnî'nin tarîkat

[70] Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye)*, 137; Yunus Ayten, "Ziyâüddîn Abdurrahmân Hâlis Et-Talebânî", *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2002), IX/129.
[71] Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 68.
[72] Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye)*, 132; Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 69.
[73]Bkz. Ali Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/40 (2018), 31-49.
[74] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 40-41.

icâzetini bizzât Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den aldığını aktarmaktadırlar.[75] Dede Osman Avnî'nin Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den aldığı tarîkat silsilesi ise şu şekildedir:

"*Dede Osman Avnî tarîkat hırkasını şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den almıştır. O babası şeyh Ahmed Tâlebânî'den, o babası şeyh Mahmud ez-Zengenî'den, o şeyh Ahmed Hindî el-Lahûrî'den, o şeyh Muhammed b. Hüseyin el-Ezmirânî'den, o şeyh Abdurrazzâk el-Hamevî'den, o şeyh Abdurrahmân Haselânî'den, o şeyh Burhanuddîn Zengenî'den, o şeyh Nureddîn Şâmî'den, o şeyh Muhammed Ma'sûmî el-Medenî'den, o şeyh Osman el-Geylânî'den, o şeyh Cemâlü'l Irak Seyyid Abdurrezzâk Geylâni'den, o Pîr-i Tarîkat-ı Kâdiriyye şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'den almıştır.*"[76]

1.1.3. Dede Osman Avnî ve Dergâh Zikri

Dede Osman Avnî'de zikir ve onu diğer tarîkatların zikrinden ayıran özelliklerine geçmeden önce zikir hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Zikir, sözlükte "bir şeyi hatırlamak[77], ezberlemek, hatırda tutmak, namaz, dua, ilâhî kitaplar, övme şan, şeref ve öğüt" vb. anlamlara geldiği gibi "unutulmaması için bir şeyi sürekli tekrar ederek hatırda tutmak" anlamlarına da gelmektedir.[78] Istılahta ise zikir, topluca veya ferdi olarak belli başlı kelimelerle Allah'ı anmak, onu unutmamak için hatırda tutmak, gaflet halinden kurtulmak, Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini tefekkür etmek anlamlarında kullanılır. [79]

Yine zikir, tarîkat mensuplarının önceden oluşturulmuş, terkipleri belirlenmiş bir zaman diliminde öğretilen usûl ve âdâb üzere, gerek dil gerekse kalp ile Allah'ı zikrederek her gün yerine getirdikleri bir ibâdet çeşididir.[80]

Zikir, Kur'ân-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılsa da, müştakları ile birlikte iki yüz elli altı yerde geçmektedir. Zikir, Kur'ân-ı Kerim'de bazen Allah'ı çokça

---

[75] Çelik - Necatî, "Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin (k.s.) Türkçe Şiirleri ve Farsça Rubâileri", 88-89.

[76] Muhammed Emin İzûlî, İcâzetnâme, Muharrem Ayı 1909, Elazığ Kövenk Hacı Ömer Hüdâyî Baba Külliyesinde. Çelik - Necatî, "Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin (k.s.) Türkçe Şiirleri ve Farsça Rubâileri" 5/1 (2019), 88-89.

[77] Reşat Öngören, "Zikir", *TDV* (İstanbul, 2013), 44/409.

[78] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 588.

[79] Ali Tenik - Vahit Göktaş, *Allah'la Varolmanın Yolu Zikir* (Ankara: İlâhiyât, 2014), 11.

[80] Tenik - Göktaş, *Allah'la Varolmanın Yolu Zikir*, 12.

zikretmeyi (zikr-i kesîri) hatırlatırken,[81] bazen de insana, Allah'ı (cc) unutan gafillerden olmamasını hatırlatır.[82] Bazen dünya malının, çoluk çocuğun, insanı Allah'ı zikretmesinden alıkoymaması gerektiğini hatırlatırken,[83] bazen de Allah'ı (cc) zikretmekten yüz çevirenlerin düçâr olacakları imtihanları hatırlatır.[84] Bazen insanın Allah'ı (cc) ne kadar az zikrettiğini hatırlatırken,[85] bazen de onun bir hatırlatma[86] olduğunu ifade etmektedir.

Zikir, mutasavvıflar tarafından âyet ve hadîsler ışığında tarîkatların "üssü'l esâsı" olarak kabul edilmektedir.[87] Evvela ifade edilmelidir ki zikir iki çeşittir. Birincisi dil ile yapılanıdır. Diğeri ise kalp ile yapılanıdır. Dil ile yapılanı kişiye kalp ile yapılan zikrin kapılarını açar. Kalp ile yapılan zikir ise kişiye ruhî derinliklerin en zirvesi olanı "insan-ı kâmil" sıfatı ile sıfatlanmasına vesile olur.[88]

Tarîkatlarda zikirler birbirlerinden farklı olmakla birlikte farklı isimlerle de anılmaktadır. Tarihi süreç içerisinde tarîkatlar ferdi ve toplu zikre önem vererek bu zikirlerin icrâ edilme şekilleri konusunda yeni usuller geliştirmişlerdir. Bu usuller çerçevesinde zikirde yeni tartışmaların meydana gelmesine ve savunulan fikri delillendirme çabasına girmişlerdir. Bu tartışmaların neticesinde de tarîkatlarda yapılan zikrin efdâliyetine göre delillerden oluşan kitaplar kaleme almışlardır. İlerde Abdülkâdir Erbilî adlı konu başlığında değineceğimiz ve onun "*Hüccetü'z-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*" adlı eserini örnek olarak verebiliriz.[89]

Tarîkatlardaki zikir, yapılış şekline göre de isimlendirilebilmektedir. Kâdirîlerin yapmış olduğu toplu zikre "*devrân*", Mevlevîlerin yapmış oldukları âyinlere "*semâ*", Rifâîlerin âyinlerine "*zikr-i kıyâm*", Halvetîlerde yapılan zikre "*darb-ı esmâ*", Nakşîbendîlerin yapmış oldukları zikre "*hatm-i hâcegân*" adı verilmiştir. Diğer taraftan tarîkatlarda zikir oturarak (kuûdî), ayakta (kıyâmî), oturarak başlayıp

[81] el-Ankebût 29/45; el-Cuma 62/9.
[82] el-A'râf 7/205.
[83] el-Münâfıkûn .63/9
[84] et-Tâhâ 20/124.
[85] en-Nisâ 4/14.2
[86] et-Tekvîr 81/27.
[87] H. Kâmil Yılmaz, *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarîkatlar* (İstanbul: Ensar, 2015), 163.
[88] Abdülkerim Kuşeyrî, *Risalesi*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2017), 433.
[89] Abdülkâdir b. Muhyiddîn Erbilî, *Hüccettü'z Zâkirîn ve Reddü'l Münkirîn* (Kahire: el-Mektebetü'l Ezheriyye Li't-Türâs, 2019), 2-90.

daha sonra ayakta devam edebilir. Kâdirîler ve Rifâîler oturarak (kuudî) zikre başladıkları halde zikrin devamında ayakta (kıyâmî) devam ederler. Ayrıca Kâdirîler zikri başlangıçta oturarak yaptığı zikri hafî olarak yaparlarken, ayakta yapılan zikri cehrî olarak yaparlar. Nakşîler zikri hem oturarak (kuûdî) hem de hafî olarak yapmaktadırlar.[90] Zikir hakkındaki bu kısa bilgiden sonra "Dergâh Zikri" ve Dede Osman Avnî'nin bu zikre katkılarına geçebiliriz.

Dergâh zikrinin tam olarak ne zaman ve kim tarafından Mevlîd-i Halil Camii'nde okunmaya başlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, özellikle Mevlîd-i Halil Camii'nin Kâdirî Tarîkatı ve Dede Osman Avnî ile meşhur olmasından kaynaklı bu zikrin Dede Osman Avnî'den Urfa halkına mânevî bir miras olarak kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.[91]

Dergâh zikrinin ne zaman başladığı ile ilgili daha önceleri yazılmış yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Dergâh zikrini ilk olarak Ali Tenik, sosyo-psikolojik açıdan ele almış ve Dergâh zikrini detaylıca inceleyerek "*Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Urfa Dergâh Camii Örneği"* adlı bir makale kaleme almıştır. Ayrıca araştırmacı yazar Mahmut Karakaş da "*Urfa'da Tasavvuf İzleri*" adlı çalışmasının Kâdirîlik bölümünde Dergâh zikrine değinmektedir.

Dergâh zikrinin günümüzde yapılış şekli ile ilgili olarak geçmişte kimin başlattığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak Dergâh zikrinin, ilerde de değineceğimiz, post duasında adı geçen Dede Osman Avnî ile bilindiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dede Osman Efendi, adeta Dergâh zikrinin mânevî sahibi gibidir. Bunu, zikri idare eden "*başzâkirler*"in görevlendirmesinden anlamaktayız. Yeni baş zâkirin görev olması Dede Osman Efendinin mânevî işaretine bağlı olduğunu zikre katılan zâkirlerin anlatımlarından anlaşılmaktadır.[92]

Dergâh zikrini incelediğimizde onu diğer tarîkat zikirlerinden ayıran pek çok özellik bulunmaktadır. Onun sadece bir tarîkatın zikri olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü onda neredeyse tüm tarîkatların zikirlerini bulmak mümkündür. Bu

[90] Ali Tenik, "Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/8 (2002), 110-111.
[91] Ali Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021), 72.
[92] Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 89-90.

yönüyle Dergâh zikri tüm kesimler tarafından kabul görmüş ve herkes tarafından iştirak edilen bir zikir haline gelmiştir.[93]

Dergâh zikri, başladığı günden bu güne kadar hiçbir zaman kesintiye uğramadan yapılagelmiştir. Ancak son yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan Covid19 salgını nedeniyle sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından camilerin bir müddet kapatılması kararı, Dergâh zikrinin yapılmasına da engel olmuştur. Doğal afetlerin engel olması dışında Dergâh zikri her gün kesintisiz olarak yapılagelmiştir. "Tekke ve Zâviyelerin" kapatılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin en karanlık dönemlerinin yaşandığı darbeler döneminde dahi zikir kesintisiz olarak icrâ edilmiş, zikre ara verilmemiştir. Çünkü Dergâh zikrini diğer zikirlerden ayıran önemli bir özelliği de onun vakit namazlarının ardından yapılıyor olmasıdır. Bu durum, tıpkı namaz tesbihâtı gibi algılanmış ve Dergâh zikri engellenmemiştir. Dergâh zikrinde zâkirler önceleri halka şeklinde bir daire oluşturarak icrâ ederlerdi. Ancak 29 Mayıs 1960 askeri darbe döneminde Urfa valisi tarafından zâkirler ikaz edilerek namazdaki saf düzenine göre oturmaları istenmiş ve bu oturma düzeni günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.[94]

Dergâh zikrinin yapılışına geldiğimizde, zikir günde üç vakit yapılmaktadır. Dergâh zikri her gün sabah, ikindi ve yatsı namazlarından sonra icrâ edilmektedir. Zikir, normal tarîkatlarda şeyh tarafından idare ediliyorken, Dergâh zikri bir serzâkir (baş zâkir) tarafından idare edilmektedir. Önceki yıllarda serzâkirlik vazifesini bir kişi tarafından yerine getirilmekteydi. Bu da genellikle Dergâh Camii imam hatipleri veya müezzin kayyımlarından oluşmaktaydı. Ancak bu geleneğin günümüzde devam etmediğini ifade etmeliyiz. Ayrıca her vakit serzâkirin değiştiğini müşahede etmekteyiz.

Zikir, Hz. İbrahim (a.s) makamı olarak bilinen mağaranın sağ tarafından bulunan ve Osmanlı paşalarından Muhammed Salih Paşa tarafından 1523 yılında eski bir kilisenin yerine inşa edilen Mevlîd-i Halil Camii'nde[95] icrâ edilmektedir. Mevlîd-i Halil Camii, "Şurkav" tarafından restorasyona tabi tutulduğundan dolayı

[93] Tenik, "Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği", 105.
[94] Tenik, "Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği", 107-109.
[95] Bkz: Mevlîd-i Halil Camii-Şanlıurfa, www.kulturportali.gov.tr.

kullanılmamaktaydı. Restorasyon döneminde zikir büyük Dergâh camiinde icrâ edilmekteydi. Restorasyon bittikten sonra, zikir eski Mevlîd-i Halil camiinde tekrar icrâ edilmeye başladı.

Dergâh zikrinde zâkirler büyük bir huşû ile zikre oturmaya gayret etmektedirler. Zikre her kesimden, her cemaatten, her tarîkattan insan katılabilmektedir. Dergâh zikri, bu yönüyle Urfa halkının beğenisini kazanmış ve her zaman ve dönemde katılımcı bulabilmektedir. Dergâh zikri, ayrıca katılımcıların ruhlarını dinlendirdikleri gibi ilâhî enerjiyle hasret gidermelerine de vesile olmaktadır. Dergâh zikri, sadece Urfa halkının katılım gösterdiği bir zikir olmaktan öteye geçerek şehrin dışından gelen yerli ve yabancı insanların da dikkatinden kaçmamış, zikre şahit olanların kendilerini zikrin cezbesine kaptırarak yaşanan ilâhî atmosferden nasibi almalarını sağlamıştır.[96]

Dergâh zikri, Urfa halkı tarafından o kadar benimsenmiştir ki zikre katılım gösteren zâkirler zikre katılamadıklarında o günlerinin boşa geçtiğini kabul etmektedirler. Çünkü zâkirler güne zikirle başlayıp zikirle günlerini bitirerek Allah'ın murat ettiği kul olma çabası içindedirler.[97]

Dergâh zikrinin ruhî ve psikolojik olarak zâkirleri ilâhî bir doyuma ulaştırdığını kendileriyle yaptığımız mülakatlardan anlaşılmaktadır. Zâkirler, zikirle nefislerini terbiye edip ruhlarını zikir gıdasıyla beslediklerini ifade etmektedirler. Çünkü onlara göre zikir aynı zamanda ruhun gıdasıdır. Nasıl ki vücut dışardan besin almadığında fizyolojik zayıflık gösteriyorsa ruh da zikir gıdasıyla gıdalanmadığında ilâhî bir boşluk, eksiklik ve zayıflık göstermektedir. Zâkir, günlük ruhî gıdasını almamışsa o gün ziyan edilmiş bir gün olarak kabul etmektedir.[98]

Dergâh zikri cehrî olarak yapılan bir zikirdir. Serzâkir, zikre başladığında daimî zâkirler de zikre cehrî olarak ve yüksek bir sesle eşlik ederler. Zikirde zikredilen evrâd ritmik bir şekilde, Urfa yöresine has bir makamla icrâ edilmektedir. Zikrin bazı kısımlarda sâkin bir edâ hâkim iken bazı kısımlarında ise coşkulu bir eda hâkimdir. Zikre başlamadan ortaya çeşitli içecekler ve yiyecekler konulmaktadır. Çünkü zikrin

[96] Zikre katılan zâkirler bu oturuş şekline "simit" ismi vermektedirler.
[97] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 43-44.
[98] Tenik, "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî", 44-45.

bir şifa kaynağı olduğuna inanılmakta ve bu yiyecek ve içecekler şifa niyetine yenilip içilmektedir.

Zikirde günün üç vaktinde farklı evrâd ve zikir elfâzı okunmaktadır. Sabah namazında okunan evrâd "*Evrâd-ı Fethiye* olarak adlandırılırken, ikindi namazında okunan evrâd "*Hizbü'l-Bahr*" olarak adlandırılmaktadır. Yatsı namazında okunan evrâd ise diğer ikisinden farklı olarak isimlendirilmemiştir. [99]

Evrâd-ı Fethiyye[100] sabah namazı sünnetinin kılınmasından sonra başlar. Sünnetler kılındıktan sonra "*Esmaü'l-Hüsnâ*", zâkirlerin yüksek sesle ve ritmik bir eda ile başlar. Farz namazdan sonra normal namaz tesbihâtı yapılır. Ardından üç defa "*Estağfirullah el-Azîm*" denilerek tövbe ve istiğfâr çekilir. Ardından zikrin seyri şöyle devam etmektedir: "*Ellezî lâ ilâhe illallâh huve'l-Hayyu'l-Kayyûm ve etûbu ileyhi ve es'eluhu't-Tövbeh"*, "*Allahümme ente's-Selâmü ve minke's-Selâmü ve ileyke yerciu's-Selâm", "Ehyinâ Rabbenâ bi's-Selâmi ve edhilnâ dâreke dâre's-Selâmi", Tebârekte Rabbenâ ve teâleyte yâ ze'l-celâli ve'l-İkrâmi", Allahümme leke'l-Hamdü hamden yüvâfî niameke ve yükâfî mezîde keremike ehmedüke bi cemî'i mehâmidike mâ âlimtü minhâ ve mâ lem â'lem", "ve âlâ cemî'i niâmike mâ âlimtü minhâ ve mâ lem a'lem ", ve âlâ külli hâlin. "Eûzübillâhimineşşeytânirracîm", "Bismillâhirrahmânirrâhîm", "Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike lehû lehû'l-mülkü ve lehû'l-hamdü ve hüve âlâ külli şey'in kadîr"* on defa zikredilir. Ve Kelîme-i Tevhîd ile birlikte Allah'ın (cc) bazı sıfatları zikredilir. *"Lâ ilâhe illallâh vehdehû lâ şerike lehü'l-Mülkü ve lehü'l-Hamdü yuhyî ve yumîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü bi yedihi'l-Hayrü ve hüve âlâ külli şey'in kedîrün ve ileyhi'l-Mesîr", "Huve'l-Evvelü ve'l âhirü ve'zâviye-Zâhirü ve'l-Bâtinü ve hüve bi külli şey'in âlîm"*[101]*, "Leyse ke-mislihi şey'ün ve hüve's-Semi'ü'l-Besîr"*[102]*, "Hasbünallâh ve ni'me'l-Vekîl ni'mel mevlâ ve ni'me'n-Nesîr"* Burada bu zikir de üç defa tekraren zikredilir. Allah Teâlâ'ya hamd ve senâ ile zikir devam eder. *"Ğufrâne Rabbenâ ve ileyke'l-Mesîr", "Allahümme lâ mâni'e Li mâ â'teyte ve lâ mû'tiye li mâ*

[99] Dergâh zikrine müdavi olan zâkirlerle yaptığımız görüşmede yatsı vaktinde okunan evrâda bir isim verilmediğini söylediler.

[100] Bu Evrâd-ı Şerîf, Horasanlı âlim Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1384) tarafından oluşturulan bir zikir kitâbıdır. Bu vird kitabı, istiğfardan sonra kelime-i tevhîd, sübhânallah, hasbünallah ve salavat ile başlayan pek çok cümleyi içinde barındırmaktadır. Mustafa Kara, "Evrâd", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), XI/533-535.

[101] el-Hadid 57/3.

[102] eş- Şurâ 42/11.

mene'te ve lâ Râdde li mâ kâdeyte ve lâ yenfe'û ze'l-Ceddi minke'l-Cedd", Ardından zikir Allah Teâlâ'nın tüm eksik sıfatlardan münezzeh olduğunu ifade eden "Sübhâneke" virdi ile devam eder. Sübhâneke tenzih virdi ile beraber Allah Teâlâ'nın on dokuz sıfatı zikredilir. *"Sübhâne Rabbiye'l-Âliyyi'l-A'le'l-Vehhâb"* üç defa tekrar edilir. Zikir *"Sübhânallahi ve'l-Hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhü vallahü ekberü ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-Aliyyi'l-Azîm"*den sonra "Esmâü'l Hüsnâ" okunur. Ardından Allah Teâlâ'nın dayanılacak ve tek yeterliliğe sahip olduğunu ifade eden sıfatları zikredilir. Ardından Müslümanların teslimiyetini ve rızalarını bildiren çeşitli dualar edildikten sonra yirmi bir defa Hz. Peygamber'e (s.a.v) salât ve selâm getirildikten sonra sabah zikri post duasının okunmasıyla tamamlanmış olur.

Hizbü'l-Bahr[103] (İkindi Namazından Sonra Okunan Evrâd-ı Şerîf): Bu zikrin Şâzelî tarîkatının bir zikri olduğu tahmin edilmektedir. Şâzeli Tarîkatı kurucusu Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 1442/1493) "*Hizb*"leri ile meşhur olmuş bir şeyhtir.[104]

Zikir, ikindi namazının bitiminden sonra başlamaktadır. İkindi zikrinin canlılığı ve coşkusu sabah zikrine göre biraz daha sönük kalmaktadır. Zikir, "*Nebe Sûresinin"* okunmasıyla başlamaktadır. Sırasıyla "*Nasr Sûresi*", "Â*l-i İmrân sûresinin yüz elli dördüncü âyetleri",* "*Talâk sûresinin iki ve üçüncü âyetleri*" ve "*Fetih*" sûresinin yirmi dokuzuncu âyeti okunarak devam etmektedir. Ardından,*"Rabbî yessir ve lâ tüâssir, sehhil âleyna yâ müyessirü külle âsîr"* virdi okunur. Bu tesbihten sonra Arap alfabesinin harfleri sırasıyla zikredilir.[105] Zikir, Allah Teâlâ'nın koruyucu ve belâları def' eden şu sıfatlarının üç kere tekrar edilmesiyle devam eder:*" Yâ Râfi' Yâ Dâfi', Yâ Hâfiz, Yâ Muîn, Yâ Allah*". Ardından "*Esmâü'l-Hüsnâ*" okunur. Ardından Allah Teâlâ çeşitli sıfatları ile zikredilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın yardımını esirgemediği Peygamberlerin isimleri zikredilerek Allah'tan yardım istenmektedir.

---

[103] Hizb, tasvvavvuf literatüründe zikirlerin derlendiği küçük kitapçıklara verilen bir isimdir. Şâzeliyye tarîkatının kurucusu Şeyh Ebû'l Hasan eş-Şâzelî (ö. 1442/1493) "hizb"leri ile şöhret bulmuştur. Bunların içinde en meşhur olanı Deniz Seferlerinde okunan "Hizbü'l-Bahr"dır. Tenik, "Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği", 113.

[104] Kâtip Çelebi Şâzeli hazretleri bir gün bir sefer esnasında Kızıldeniz'de bir gemide günlerce rüzgâr esmediği için mahsur kalmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v) rüyasına gelmiş ve bu duayı okumasını söylemiştir. Tavsiye edilen duayı okuyan Şâzeli hazretleri rüzgârın esmesiyle mahsur kaldığı denizden gitmek istediği hedefe ulaşmıştır. Ayrıca bu duayı okuyanın her ne sıkıntısı olursa olsun giderileceğini aktarılır. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), I/661.

[105] *"Elif, Bâ, Tâ, Sâ, Cim, Hâ, Hı, Dâl, Zel, Râ, Ze, Sîn, Şîn, Sâd Dâd, Tâ, Zâ, Âyn, Ğayn, Fe, Kâf, Kef, Lâm, Mîm, Nûn, Vâv, He Lâm Elif, Ye"*

Ardından Hurûf-ı Mukatta'a harflerinden *"Kâf, Hâ, Yâ, Âyn, Sâd"* üç defa tekrar edilir. Zikir esnasında nidâ ve dualar ile Allah Teâlâ'dan yardım istenmektedir. Ardından Yâsin sûresinin ilk dokuz âyet-i kerîmeleri okunur. Ardından üç defa "*Şâheti'l-Vücûh*"[106] denilerek zikre devam edilir. Ardından yine Hurûf-ı Mukatta'â harflerinden *"Tâ sîn, Hâ mîm, Âyn sîn kâf,"* harfleri zikredilir. Ardından "*Hâ mîm"* yedi defa zikredilir. Ardından *"Merece'l-Bahreyni yeltekiyân beynehüma berzahun lâ yebğiyân"*[107] âyetleri okunur. *Hâ mîm humme'l-Emru ve câen-Nasru fe âleynâ lâ yunsarûn",* Ardından *"Hâ mîm tenzîlü'l-Kitâbi minallahi'l-Âzîzi'l-Âlîmi ğâfiri'z-Zenbi ve kâbili't-Tevbi şedîdi'l-İkâbi zi't-Tavli lâ ilâhe illa hûve ileyhi'l-masîr"*[108], *"Vallahü min verâihim muhîtun bel hüve Kur'ân'ün mecîdün fî levhi'm-mahfûz.*[109] *"Fallahu hayrun hâfizun ve hüve erhamü'r-Râhimîn"*[110] bu zikir de üç defa tekrar edilir. *"İnne veliyyallahi'l-Lezî nezzele'l-Kitâbe ve hüve yetevelle's-Sâlihîne fe in tevellev fe kul hasbiyallahü Lâ ilâhe illa hû aleyhi tevekkeltü ve hüve Rabbü'l-Ârşi'l-Âzîm",* Bu zikir de üç defa tekrar edilir. *Bismillahi'l-Lezî lâ yedurru ma'asmihi şey'ün fi'l-Erdi ve lâ fi's-Semâ-i ve hüve's-Semî'ü'l-âlîm"* Bu dua da üç defa zikredilir. *"Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-Âliyy'l-Âzîm"* Bu zikir de üç defa zikredilir. *Selâmün kavlen min Rabbi'r-Râhîm"* Bu zikir de müşâhede ettiğimiz kadarıyla otuz üç kez zikredilmektedir. "*Selâmün hiye hettâ matla'i'l-Fecri".*[111]Ardından, Kelime-i Tevhîd *"Lâ ilâhe illallah"* otuz üç kez zikredilir. Ardından *"Allah Allah Allah (cc)"* lafzı da otuz üç kez zikredilir. En son Hz. Peygambere salavât-ı şerîfe getirilerek post duası okunarak ikindi zikri tamamlanmış olur.

Yatsı namazından sonrası yapılan zikir ise diğer iki zikre nazaran daha az zâkir katılmakta ve zikredilen zikir elfâzı bakımından da biraz daha kısadır. Yatsı namazından sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v) salât ve selâm getirilerek başlanmaktadır. Zâkirler, elli defa "*Allahümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin Âbdike ve Resulike'n-Nebiyyi'l-Ümmiyyi ve âlâ âlihi ve sahbihi ve sellem"* diyerek Hz. Muhammed'e (s.a.v)

---

[106] Bu ifade zikredildiğinde zâkirlerin ellerini tersine çevrdiğini ve kendisinden bir şey uzaklaştırı gibi bir hareket yaptıklarına şahid olduk. Ayrıca bu ifade "Yüzleri kara olsun anlamına gelmektedir".

[107] er-Rahmân 55/19.

[108] el-Mü'min 40/2,3.

[109] el-Burûc 85/20,21,22.

[110] el-Yusuf 12/64.

[111] el-Kadr 97/5.

salavât getirilir. Ardından beş yüz defa "Kelime-i Tevhîd" zikri sesli bir şekilde zikredilir. Ardından yüz otuz üç defa *"Allah, Allah, Allah…"* zikri çekilir. Yüz otuz üç defa da "*Hû, Hû, Hû*" zikri çekilir. Ardından "*Hâlisen muhlisen Lâ ilâhe illallâh sâdiken müsaddiken Muhammed Resulüllahi hakkan*" "*Ve sallî Yâ Rabb âlâ eşrefi Nûr-i Cemi'l-Enbiyâ-i ve'l-Mürselîn ve'l-Hamdü lillahi Rabbi'l-Âlemîn"*denilir. Post duasının okunmasının ardından böylece bir günün zikri tamamlanmış olur.

Zikirlerde Okunan Post Duası ise şu şekildedir:

Post duası Allah (cc) hamd ve senâ getirildikten sonra. Hz. Peygamber'e (s.a.v), ehli beytine ve Sahabe-i Kirâm'a salât ve selâm getirilerek başlamaktadır. Duada ruhlarına Fâtiha okunacaklar sırasıyla: Hz. Peygamber (s.a.v)'in ailesine ve hane-i saadetlerine, dört halifeye, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Peygamberin amcaları Hz. Hamza ve Hz. Abbas ve diğer tüm sahabeler zikredilerek ruhlarına Fâtiha-ı şerîfe okunur.

Ardından tasavvuf ehlinden, gerek tasavvuf öncesi zâhidler olsun gerekse tasavvuf dönemi tarîkat kurucularının isimleri birer birer zikredilerek ruhlarına Fâtiha okunur. O isimler şöyledir: Dergâh zikri Kâdirî tarîkatı ile bilindiğinden özellikle Abdülkâdir-i Geylânî'nin vasfedildiği üstün vasıfları zikredilerek özllikle ilk sırada zikredilir. Ardından Rifâî tarîkatının kurucusu şeyh Ahmet er-Rifâî (ö 578/1182), Bedeviyye tarîkatının kurucusu Ahmet el-Bedevî (ö. 675-1276), Desûkiyye tarîkatının kurucusu şeyh İbrahim Desûkî (ö. 676/1277)[112], bölgemizin zühd döneminin mânevî mimarlarından Hayat el-Harrânî (ö. 581/1185), Ukayl el-Menbicî[113], Ma'rûf el-Kerhî[114] (ö. 200/815-16), Nakşî tarîkatının kurucusu şeyh Bahaeddîn Nakşîbendî, Hz. Baba,[115] Hz. Mevlânâ,[116] Hz. Koçağa,[117] Hz. Abdülazîz, diğer evliyâlar, salihler,

[112] Mehmet Demirci, "İbrahim b. Abdülazîz Desûkî", *DİA*, 1194, IX/212-213.

[113] Ukeyl el-Munbicî veya Akîl el-Menbicî olarak bilinen bu zâtın ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Daha fazla bilgi için Bkz. Abdülvahhâb Eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1968), 1/136.

[114] eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/61-62.

[115] Zâkirlerele yaptığımız mülakatta burada zikredilen "Baba" sıfatının Dede Osman Avnî'ye atfedilen bir sıfat olup olmadığını sorduğumuzda? Bu kişinin Şems-i Tebrizî olduğunu aktardılar.

[116] Bu zât ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir.

[117] Nakşî tarîkatının doğuda ünlenmesini sağlayan Urmevî koludur. Kurucusu olan şeyh Ahmed aslen batı Azerbaycan'ın Urmiye bölgesindendir. Safevîlerin istilası sonra göç etmiş ve Diyarbakır çevrelerine yerleşmiştir. Tarîkat oğlu Mahmut tarafından yayılmıştır. Koçağa olarak ün kazanan Urmevî'ler, Urfa ve çevresinde çok rağbet görmüş hatta "Koçağa" ismi gerek köylere gerekse çocuklara verilerek yaşatılmıştır Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 93.

âlimler, fakirler, şehidler, bûdelâ, faziletliler, nücebâ, nükabâ, sadıklar, âşıklar, dervişler ve bütün iman ehli kimseler, özellikle Dede Osman Avnî ve Mevlîd-i Halil Camii hazîresinde (özellikle Dede Osman hazîresinde) medfun büyük şeyhler ve Mevlîd-i Halil zâviyesi hâdimlerinin ruhlarına Fâtiha okunur. [118]

Ardından islâm dininin selâmeti, hasta kimselerin şifa bulması, hapishanelerde haksız yere mahpus olanların azâd olmaları, anne babanın annelik ve babalık hakkı, islâm düşmanlarının helâk olması, tüm belâların def'i, istenen tüm hayırlı şeylerin elde edilmesi ve tüm zorlukların aşılması, imânın bakî kalması ve evvela Hz. Âdem'in ruhu ve tüm Peygamberlerin ruh-u mübârekleri için Fâtiha okunur.

Burada zâkirler "*Allahümme sallî ve sellim âleyh Yâ Hayy Yâ Kayyûm Yâ Allah"* lafzını zikrederek hafî bir sesle "Fâtihayı" okurlar. Bu durum üç defa tekrar eder ve böylece zikir son bulmaktadır.

1.1.4. Halifeleri

1.2.5.1. Urfalı Halil Hâfız

Halil Hâfız, Urfa'nın Kazancı Pazarı Mahallesi'nde 1832 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini, Urfa'da alan Halil Hâfız Urfa'nın çeşitli camilerinde imamlık görevi ifâ etmiştir. H. 1303 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilen dilekçeden de anlaşıldığına göre Halil Hâfız'ın tasavvuf terbiyesi ve eğitimini Dede Osman Efendiden aldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı dilekçede verilen bilgilere göre Dede Osman Efendi'nin yetmiş yıl gibi uzun bir süre Mevlîd-i Halil Zâviyesinde Kâdirî Tarîkatı şeyhliğini, bin beş yüz kuruş maaşla yürüttüğü anlaşılmaktadır. Dede Efendi 1883 senesinde çocukları olmadığı halde "*bilâ-veled*" vefat edince yerine bakacak kimse bulunmamaktadır. Yerine ehil ve yine Dede Efendi'nin tasavvufî eğitimi ve terbiyesinden geçmiş ve Dede Efendinin vefatından sonra onun yerine Mevlîd-i Halil zâviyesine postnişînlik yapan Müslüm Efendi oğlu Halil Hâfız'ın atanması, hazır bulunan Vâkıflar Genel Müdürü, Mustafa Rağıp Efendi tarafından uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.[119]

---

[118] Bu bilgiler iştirak ettiğimiz dergâh zikirlerinde şahit olduğumuz post duasından alınmıştır.

[119] "*Der devletmekine arz-ı dâi-i kemineleridir ki, Nezâret-i evkâf-ı hümayun mülukâneye mülhak evkâfından Halep vilâyeti dâhilinde liva bulunan Medine-i Urfa'da vaki ayn Halilürrahman*

Bu dilekçeye cevap, 1313/1895 tarihinde verilmiştir. Cevabın bu kadar gecikmesi muhtemelen yapılan araştırma ve teftiş çalışmalarından dolayıdır. Bu dilekçeyle Halil Hâfız, vefat ettiği tarih olan 1907 senesine kadar Mevlîd-i Halil zâviyesinde Dede Osman Efendi'nin halifesi olarak görev yapmıştır. Dilekçede özetle şunlar yazılmaktadır: *Teftiş Mahkemesi, Şeyhülislâm'ın işâreti ve vakıflar nezareti tarafından beyan edildiği gibi "Halil Hâfız'ın tavzif edildiği vazifeyi kendisinden önceki vazifeliler gibi kusursuz bir şekilde yerine getirmesini, buyurdum."*.[120]

Halil Hâfız, vefat ettiğinde Dede Osman Hâziresi'ne, Dede Osman Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Ayak dikmesinde şunlar yazmaktadır: "*el-Fâtiha. Bu kabir, bu mübarek makama hizmet eden Müslüm oğlu Seyyid Derviş Halil Hafız Efendi'nin kabridir. Allah (cc) ondan razı olsun ve yattığı yeri nurlandırsın, Peygamberler olarak gönderilenler hürmetine âmîn. 1320 seneside, Zilkade ayında vefat etti.*"[121]

Yine ayak dikmesinde ise şu mısalar yer almaktadır: "*Ah ölümden! Îlahî, affedilme ümidiyle kapına geldim. Çıkarma mezarımın âhını! Suçlarımı bağışla! Beni yaratan sensin. Îlahî fazl û lütfunu kerêm kıl! Günahım çokluğundan utanıyorum. Bir "lâm" harfi düşüp vefat tarihimi buldu. Ölüm, birden acı ve ıstırabımı bitirdi."* [122]

---

civarında Mevlîd-i hâlil zâviyesi vakfından olmak üzere senevî 1500 kuruş vazife ile meşihat cihetine bilâ berat te'amül-i kadîm vechiyle mutasarrıf olan tarîkat-ı âliye-i Kâdiriyye hülefasından ve meşâhir-i sülehâdan 70 seneden beri zâviye nîşîn ve tarîk-i zühd ve takvâda ifnâyı vücûd etmiş Mevlânâ Dede Osman Efendi ibni Muhammed Efendi ibni Eyyûb Dede Efendi hazretleri bundan akdem bilâ veled vefât edüp rahmet-i mezkûre-i malûle ve hizmet-i lâzimesi muʿattal kalmakla, işbu bais el-arz Kazancı mahallesi sakinlerinden olup, müteveffâ-yı mumaileyhden tekmil terbiye ve tahsil-i maarifle izin ve icâzet alup tarîkat-ı âlîye-i Kâdiriyye'den halife ve müteveffâ-yı mumaileyhin vefâtından beri ifâi hizmet etmekte olan Hâfız Hâlil Efendi ibni Müslüm Efendi dâilerinin Medine-i mezbûre mahkemesinde hâlâ evkâf müdürü Mustafa Rağıp Efendi ibni İsmail Efendi hazır olduğu halde akd olunan meclis-işerʿi âlide ʿulema ve meşâyıh taraflarından yedinde bulunan bir kıta şehadetnâme beyan olunduğu veche üzere meşihat vazifesini bi-hakk ifâya muktedir ve min sireti ashabdan bulunup işbu dilekçe 1303 senesi Cemaziyelahir ayı yedinci günü yazıldı. *UŞS*, No: 227/357.

[120] "*Hâfız Hâlil zübde-i sülahâya muhakeme-i teftişte olunan iʿlam ve taraf-ı Şeyhülislâmdan kılınan işâret üzere makâm-ı nâzâret-i evkâf-ı hümayûnumdan ba-telhis ifade kılınmakla mucibince tevcih olunan fermânım olmağın 1313 senesi cemâzielevvelinin 14. Günü işbu berât-ı şerifi âlişanımı verdim. Ve buyurdum ki mumaileyh sali'fez-zikir meşihât vechine vazife-i mersumesiyle bi'l-nefs bilâ kusur edâ-i hizmet etmek şartıyla mutasarrıf ola. Tahriren fîl-yevmi 15 min şehri cemazielâhir sene* 1313". *UŞS*, No: 227/357.

[121] Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları* (Şanlıurfa: Şurkav, 1996), 125.

[122] Güler - Güler, *Mevlîd-i Halil Camii Hazîresi*, 499.

1.2.5.2. Antepli Mustafa Baba

Antepli Mustafa Baba Antep'te (d. ?/?) dünyaya gelmiştir. Dede Osman Efendi'nin Antep halifesi olarak bilinmektedir. Mustafa Baba ile ilgili kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır. Antep'te doğduğundan Antepli olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Antep'in neresinde dünyaya geldiği ve eğitimini nerede tamamladığı ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tasavvuf eğitimini Dede Efendi'den aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Mustafa Baba'nın Urfa'ya tam olarak ne zaman geldiği de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak onun Urfa'da vefat etmesi şeyhi Dede Efendi'yi sık sık ziyarete geldiğini tahmin edilmektedir. Mustafa Baba, Urfa'da vefat ettiğini Mevlîd-i Halil zâviyesinin içinde bulunan ve kendisinden on dört yıl önce vefat eden Halil Hâfızın kabrinin mezar baş dikmesinden anlaşılmaktadır. Bu baş dikmede onun 1921 yılında vefat ettiği ve Dede Efendi'nin halifesi olduğu yazılıdır.[123] Mustafa Baba Antepli olduğundan dolayı Dede Efendi ve Mustafa Baba Antepli sevenleri tarafından sıkça ziyaret edilmektedir.

1.2.5.3. Sarı Şeyh Mustafa

Hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Dede Osman Avnî'nin Adıyaman halifesidir. 1839 tarihinde Adıyaman'da doğmuştur. Ne zaman ve nerede Dede Osman Avnî'den halifelik aldığı bilinmemektedir. Kâdirî Hâlisî Kolu, Adıyaman'da onun vasıtasıyla yayılmıştır. 1338-39/1920 yılında Adıyaman'da vefat etmiştir.[124]

1.2.5.4. Besnili Halil Baba (Halla Baba)

Besnili Halil Baba, 1289-90/1873 senesinde dünyaya gelmiştir. Daha genç yaşlarda tarîkat hizmetine girmiştir. Kâdirî Hâlisiyye tarîkat hizmetini Sarı Şeyh Mustafa Baba'dan almış ve kırk sekiz yıl postnisşînlik yapmıştır. Halil Baba, üç kişiye halifelik vermiştir. Adıyaman'da Hâlisiyye kolunun devam etmesini sağlamıştır. Aynı zamanda oğlu olan Besnili Mustafa Baba'ya halifelik vermiştir. Günümüzde

[123] "İkinci defin Dede Osman Efendi'nin halifesi Antepli Baba Mustafa Efendi" yazılıdır. Güler - Güler, *Mevlîd-i Halil Camii Hazîresi*, 498.

[124] https://wwwevliyalar.net. Erişim: 27 Aralık 2022; Mehmet Akbaş, *Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu* (Konya: Aybil Yayınları, 2020), 47.

tekkelerin postnişînliğini Mustafa Babanın torunu yürütmektedir. Pek çok ilde tekkeleri bulunmaktadır. [125]

1.2.5.5. Harputlu Hacı Ömer Hüdâyî Baba Kövengî

Elağızlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba, Dede Osman Avnî hazretlerinin en çok tanınan ve müntesibi bulunan halifesidir. Ömer Hüdâyî Baba, Hâlisiyye Kâdirîliği'nin en önemli şahsiyetlerinden birisi olarak da kabul edilmektedir. Hâlisiyye Kâdirîliği, onun ve halifeleri sayesinde Anadolu'nun ve dünyanın pek çok yerine ulaşması oldukça önemlidir. Özellikle Ömer Hüdâyî Baba'nın halifeleri tarafından sohbetlerinden istifade edilerek kaleme anlınmış olan "Risale" ve "Vasiyetnâme" adlı eserlerinin cem' edilmesinden oluşan "Divân-ı Hüdâyî" Hâlisiyye Kâdirîliği ve Ömer Hüdâyî Baba'nın tasavvuf anlayışı hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.[126]

1.2.5.5.1. Hayatı

Şeyh Hacı Ömer Hüdâyî Baba, 1237/1821 tarihlerinde Elazığ'ın "Mürü" (günümüzde Yünlüce olarak geçmektedir) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası "Kaymakamzâde" veya "Kaymakzâde" olarak şöhret bulmuş Mürü köyünün eşrafından İbrahim Bey'dir. Nesebi Hz. Hüseyin vasıtası ile Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayandığından seyyid olarak kabul edilmektedir. Ömer Hüdâyî Baba, eğitimini Harput'un meşhur âlimlerinden tamamlamıştır.[127]

Ömer Hüdâyî Baba, askerlik vazifesini tamamlamak için Erzurum'a gider. Tezkeresini aldıktan sonra askerlik vazifesini bitirir. Ancak bu sefer de "Kırk Serdârlar" olarak bilinen bir birliğe komutan olarak atanır ve 1257-58/1842 senesinde Erzincan'a gider. Ömer Hüdâyî Baba'nın Erzincan'a atanması tasavvuf ile tanışmasına vesile olacak ve onun tasavvuf yolculuğu başlamış olacaktır. Ömer Hüdâyî Baba, burada Nakşî Hâlidî halifelerinden "Terzi Baba" olarak tanınan "Hayyât Vehbi" ile tanışır ve sohbetlerinden etkilenir ve her fırsatta sohbetlerine iştirak eder.[128]

---

[125] https://wwwevliyalar.net. Erişim: 27Aralık 2022; Akbaş, *Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu*, 48.

[126] İsa Çelik - Mikail Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018), 108-109.

[127] Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", 91.

[128] Yunus Ayten, "Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2002), 269-271; Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi

Ömer Hüdâyî Baba, küçüklüğünden beri ilim ve irfâna iştiyaklıdır. O, küçüklüğünde Kur'ân-ı Kerîm, Delâil-i Hayrât, dua ve zikir okumayı önemser ve her fırsatta okumaya gayret ederdi. Daha küçük yaşlarda âşk ateşi yüreğinde yanmakta idi. O her ne kadar tasavvufa intisâb etmese de genç yaşlarda bir mürîd gibi hayat sürmüştür. Onun bu durumu ilerde tasavvufu benimsemesini kolaylaştırmaktadır. Ömer Hüdâyî Baba, çok merhametli ve şefkatli birisiydi. Onun bu durumu komutanlığı döneminde askerlerine davranışlarından anlaşılmaktadır. Onun yapmış olduğu şu dua ne kadar merhametli ve şefkat sahibi olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. "*Ey Yüce Allah'ım! Senin merhametin sonsuz bir dağ gibidir. Şu yatan kullarının hüzün ve kederlerini bertaraf eyle. Onların hüzün ve kederlerini ben günahkâr kuluna kerem kıl*."[129]

Ömer Hüdâyî Baba'nın hayatı, görmüş olduğu bir rüya üzerine tamam değişmeye başlamıştır. Görmüş olduğu rüya kendisini hem zâhirî vazifesini sonlandırmaya hem de yeni bir hayatın başlamasına vesile olmuştur. Rüyasına üç zât misafir olur ve zâhirî vazifesinin bittiğini ve mânevî bir vazife ile vazifelendirildiğini, bu vazife sayesinde çok yüksek derecelere ulaşacağını, birçok kimseye mânevî kılavuzluk edeceğini, bu sayede elde etmiş olduğu feyzin, dünyanın her tarafına yayılacağını müjdeledikten sonra ortadan kaybolurlar. Görmüş olduğu rüya, kendisini çok etkilemiş ve ilk fırsatta sohbetlerine devam ettiği Terzi Baba'ya anlatmıştır. Terzi Baba, Ömer Hüdâyî Baba'yı dinledikten sonra, yaptığı murâkabe sonrasında kendisine: "*Nasibin halifemiz Ömer Nûrânî'dedir"* diyerek, onu Arapkirli halifesine gönderir. Bunun üzerine Ömer Hüdâyî Baba, hiç vakit kaybetmeden Arapkir'e doğru yola koyulur. Ömer Nûrânî'ye intisâb eden Ömer Hüdâyî Baba, böylece tasavvuf yoluna girmiş olur. Ömer Nûrânî'nin yanında tasavvuf adâb ve erkânını öğrenir. Böylece ilk tasavvuf eğitimin almış olan Ömr Hüdâyî Baba, şeyhinin isteği üzerine Elazığ'a döner. Elazığ'ın yakınlarında bulunan Kövenk köyüne bir ev bir de Tekke inşa ederek buraya yerleşir ve irşâd hizmetlerinde bulunur.[130]

Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", 93; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri* (Elazığ: Eleskav, 1998), 203; Arda Karani, *Anadolu'nun Mânevî Mimarı Hacı Ömer Hüdâî Baba* (İstanbul: İcmal Yâyincılık, 2018), 41.

[129] Ayten, "Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî", IX/269.

[130] Ayten, "Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî", IX/269; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri* (Elazığ: Eleskav, 1998), 204.

Ömer Hüdâyî Baba, şeyhinin feyzinin gölgesinde mürîdâne bir hayat yaşar ve yıllarca şeyhine hizmette bulunur. Şeyhine yakın olmayı ihmal etmeyen Ömer Hüdâyî Baba, her hafta şeyhi Arapkirli Ömer Nûrânî'yi ziyaret eder. Yine bir gün şeyhi Ömer Nûrânî hazretlerini ziyaret etmeye gittiğinde yanına bir çuval pamuk ve kandil için kullanılan bezir yağını da alarak yola koyulur. Şeyhinin evine vardığında şeyhini avluda sanki kendisini bekliyormuş vaziyette görür. Ömer Hüdâyî Baba gelmeden az önce Ömer Nûrânî Baba ve eşi Rukiye hamın evde "*kandil yağının*" bittiğini ve "*ip yapılacak pamuk"* bulunmadığı hakkında tartışmışlardı. Tam o sırada Ömer Hüdâyî Baba sırtında bir çuval pamuk ve elinde bir ibrik yağ ile avluya girer. Mürîdini en zor anında Hızır gibi yetiştiğini ağzından çıkan şu sözlerle ifade eder: "*Ey Hacı Ömer sen Hızır mısın?"* diyerek onun en zor zamanında kendisine yetiştiğini ifade eder. Ömer Hüdâyi Baba, hacca gitmediği halde şeyhinin kendisine "*hacı*" diye hitap etmesi dikkatini çekmiş Arapkir'e dönüşte bir hac kafilesine rastlar ve kafile başkanının da teklifi üzerine hac fârizâsını yerine getirmek için yola koyulur. Hac esnasında şeyhi Ömer Nûrânî hazretlerinin imtihanlarına maruz kalır.[131]

1.2.5.5.2. Dede Osman Avnî İle Tanışması

Ömer Hüdâyî Baba, bir gün yine şeyhi Ömer Nûrânî hazretlerini ziyarete gider. Ancak bu sefer hiç beklemediği bir şekilde karşılanır. Şeyhi, kendisine kapıyı açmaz. Her ne kadar şeyhine yalvarsa da kapıyı açmayan şeyhi, bir müddet sonra Ömer Hüdâyî Baba'nın yalvarmalarına dayanamayıp onu içeri alır ve ona şunlar söyler: *"Evladım Ömer! Artık benim sana yapabileceğim bir şey kalmadı. Ben seni getirebileceğim yere kadar getirdim. Artık seni buradan öteye, "Dede Efendi" götürecek. Var git Urfa'ya nasibini orada ara"* der. Bu konuşmadan sonra Ömer Hüdâyî baba Nakşî tarîkatında nasibini tamamlamış, Kâdirî tarîkat terbiyesi almak için Urfa'nın yolunu tutmuştur. Hiç vakit kaybetmeden Urfa'ya doğru yola koyulan Ömer Hüdâyî Baba, bir gece vakti Urfa'ya ulaşır. Bir sokaktan geçtiği esnada kulaklarına zikir sesi gelir. Sese doğru gider. Ve zikrin geldiği eve girer. Zikri yöneten kişinin âmâ bir zât olduğunu görür. Bir müddet zikri müşahede eder. Zikir bittiğinde, zikri yöneten kişi: "*Misafirimiz öne gelsin*" der. Çeşitli sorulara tabi tutulur. Bu durumdan hoşlanmayan Ömer Hüdâyî Baba, sorulara cevap verir. Yaşlı serzâkir: "*Senin her şeyin*

[131] Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*.

tamam. Bir şeyin eksik" der. Ömer Hüdâyî Baba: "*Nedir o eksik*?" diye sorar. Serzâkir: "*Senin feyzin eksiktir*" der. Ömer Hüdâyî Baba hiddetli bir şekilde: "*Onu da sen ver*" der. Bunun üzerine Dede Osman Efendi: "*Ne kızıyorsun Hacı Ömer, sana bu sandığın anahtarı Urfa'dadır, Dede Efendi'den feyzini tamamlayacaksın demediler mi?"* deyince! Ömer Hüdâyî Baba, serzâkirin Dede Osman Avnî olduğunu anladı ve ellerine kapandı. Böylece Ömer Hüdâyî Baba, Dede Osman Efendi'ye intisâb ederek Kâdirî tarîkatına girer ve onun mânevî terbiyesinden feyizlenir.[132]

Bir müddet sonra Dede Osman Efendi, Ömer Hüdâyî Baba'yı Hacc'a gönderir. Bir gün Hac'da Arafat'ta bulunduğu esnada rüyada Hz. Fatıma annemizi görür. Hz. Fatıma kendisine: *"Ya Ömer, git! Baban Resulullah'ın kabrinden akan rahmet suyundan iç; ellerini ve yüzünü yıka*" der. O da "*Ey Allah'ın Resul'ünün kızı… Resûlullah'ın kabrinden akan rahmet suyu yoktur ki içeyim"* der. Bu durum üzerine Hz. Fatıma Ömer Hüdâyî Baba'yı elinden tuttuğu gibi babası Resûlullah'ın kabrine götürür. Ömer Hüdâyi Baba, türbeye girdiğinde hayretler içinde kalır. Çünkü kabristana girdiğinde Resûlullah'ın ayak dibinden gözleri kamaştıran berrak bir su akmaktadır. Hz. Fatıma kendi elleriyle ona su içirir ve yüzünü yıkar ve kendisine şöyle der: "*Evladım Ömer nasibini aldın*" der. O esnada uyanan Ömer Hüdâyî Baba, vücudunun titrediğini ve dilinde "*Allah*" zikri olduğunu fark eder.[133]

Dede Osman Efendi'den tarîkat hilafetini alan Hüdâyî Baba, Elazığ'a döner ve ömrünün sonuna kadar Kâdirî tarîkatı irşâd faaliyetlerinde bulunur. Onun tekkesine her kes iştirâk edebilmektedir. Bizzat kendi elleri ile ziyaretçilere yiyecek ve içecek pişirip ikram etmektedir. O öyle bir zâttır ki, konuşması dinleyicilerde çok büyük tesirler bırakır. Sohbetine katılanlar, sohbetine doyar, sonraki sohbetine suya ihtiyaç duyarmışçasına susar ve sohbetine katılmak için can atardı. Onun sohbetleri öyle veciz, öyle şâirâne idi ki, dinleyenler onun sohbetlerinden hiç sıkılmazdı.[134]

Dünya malına hiç tamah etmeyen Ömer Hüdâyî Baba, kendisinden bir şey istendiğinde onu temin etmek için gerekirse üstündeki her şeyi verebilecek kadar da

---

[132] Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, 207; Karani, *Anadolu'nun Mânevî Mimarı Hacı Ömer Hüdâî Baba*, 45; Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", 96.

[133] Ayten, "Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî".

[134] Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", 97.

cömert birisidir. Kendisini ziyarete gelen bir köylünün merkebi ahırdan kaçmış, köylü bunu Ömer Hüdâyî Baba'ya iletince, Ömer Hüdâyî Baba, merkebinin otlanmaya gittiğini, çıkıp ararsa bulabileceğini söymiş. Ancak köylü aradığı merkebini bir türlü bulamamış. Tekrar Ömer Hüdâyî Baba'ya durumu aktarınca, Ömer Hüdâyî Baba merkebin sahibine kendisinin merkebinin mi yoksa Hüdâyî Baba'nın merkebinin mi daha iyi olduğunu sormuş? Köylü adam, Hüdâyî Baba'nın merkebinin daha iyi olduğunu söylemiş. Ömer Hüdâyî Baba, merkebini köylü adama vermiş ve kendi merkebi ile köyüne dönmesini söylemiş. Köylü adam, dergâhtan biraz uzaklaştıktan sonra merkebinin az ilerde otlandığını görmüş. Hüdâyî Baba'nın merkebini geri götürmüş ve Ömer Hüdâyî Baba'nın sözüne itibar etmediği için de kendisinden özür dilemiş.[135]

1.2.5.5.3. Şiirleri ve Eserleri

Ömer Hüdâyî Baba, kendisinin yazmış olduğu herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Ömer Hüdâyî Baba, o kadar yüksek mânevî derecelere ulaşmıştı ki, bu durum sohbetlerine de yansımaktaydı. Sohbetleri sanki birer şiir dinletisi şeklinde geçmekteydi. Bu durum mürîdleri ve halifelerinin dikkatini çekmiş ve Hüdâyî Baba'nın sohbetlerinde dile getirdiği şiirlerini kaleme almışlar. Şiirlerinde ilâhî aşk, ilk sırada yer almaktadır.[136] Kendisine ve yoluna sâlik olacaklara tavsiyelerini nazım şeklinde dile getirmeye çalışmaktadır.[137] Şiirlerine Allah'a (cc) hamd ve senâ, Hz.

---

[135] Süleyman Ateş, "Hacı Ömer Hüdâyî Baba Divânı", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkez, 2015), 20.

[136] Aşkın şarabın içmişem Gülşen- i aşka göçmüşem
Aşkınla dolup kalmışam Ben mest ü müdâm olmuşam
Lütf ü kereminle ihsan et Ya Rab dîdârın ayan et
Göster cemalin şâdân et Âşık- ı dîdâr olmuşam
Hubbünde pûyan olmuşam Aşkın bahrine dalmışam
Ben Hakk'ı canda bulmuşam Dost ile hem-hâl olmuşam
Dil perdesini aradan kaldırdı bu avaradan
Kanda baksam o Yaradan Bu sırra hayran olmuşam
Ahmed Cemali cânânı Kendinde buldu ayânı
Keşf oldu sırr-i Subhânı Âleme sultan olmuşam. Ateş, "Hacı Ömer Hüdâyî Baba Divânı", 22.

[137] Sâlik-i râh-i Kibriyâ halk ile etmez ihtilât
Hakk'ı daim zâkir olan leyl ü nehâr zâri kılan
Tâlib-i dîdârı olan halk ile etmez ihtilât
Sâlik-i Hakk'a yakın ol, ehl-i dünyadan ırak
Yâr-i sâdıka karîn ol, ehl-i dünyadan ırak
Hep seni Hak'tan geri kor ger uyar isen ana
Pendimi dinler isen ol ehl-i husrandan ırak
Ey Hüdâyî gel tut pendini eyle amel
Âşık-ı sâdık ile ol, ehl-i hevâdan ırak, Ateş, "Hacı Ömer Hüdâyî Baba Divânı", 28.

Peygamber (s.a.v)'e, hulefâ-i raşidîne ve bütün sahabe-i kirâma salât ve selâm getirdikten sonra meramını aktarmaktadır. Şiirlerinde bazen Allah Teâlâ'ya nidâ etmekte, bazen de Pîri Abdülkâdir-i Geylânî'ye seslenmektedir. Bu yolda yürümek isteyenlerin karşılaşacakları zorlukları ve bu zorluklarla baş etme yollarını aktarmaktadır. Divân, en son besmele ile bitirerek tamam olduğunu aktarmaktadır.[138]

Vefatından sonra da şiirlerini müstakil bir eser olarak derneyerek bir araya getirilmiştir. Sohbetlerinden derlenerek meydana getirilen ve şiirlerinden oluşan bir Divan'ı bulunmaktadır. Ömer Hüdâyî Baba her ne kadar bu kitabı kendisi yazmasa da mürîdi ve halifesi Muharrem Hilmi Efendi tarafından derlenip toparlanmış ve Süleyman Ateş tarafından 2007 tarihinde "*Divan-ı Hüdâyî*" adıyla yayımlanmıştır. Bu kitap, iki kitabın birleşmesi sonucu meydana gelmiştir. Ömer Hüdâyî Baba'nın şiirlerinin toplandığı "*Risâle*" ve mürîdlerine tavsiyelerinin yer aldığı "*Vasiyetnâme*" adlı eserin toplamından meydana gelmektedir.[139]

1.2.5.5.4. Halifeleri

Ömer Hüdâyî Baba'nın yetiştirdiği pek çok halifesi vardır. Bunlardan bazılarının Hâlisiyye Kâdirîliği'nin günümüze kadar gelmesinde pek çok katkısı bulunmaktadır. Ömer Hüdâyî Baba, Elazığ'ın Kövenk köyüne yerleştiğinde Elazığ'ın eşrafından Bedreddin Efendi'yi ve Harput müftüsünü çağırarak istişarede bulunmuş ve halkın irşâdı için şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: "*Zenginler, varlıklı ve yüksek mevki sahipleri ile İmam Bedreddin Efendi, okumuş kimseler, imam ve müezzinlerle de Müftü Bey; bu ümmetin fakir, kimsesiz, savaş gazileri ve kalender meşrepli kimseleri ile de biz ilgilenelim."* Diyerek, halkın kimsesiz, fakir, fukara ve eşkıyalarının irşâdı vazifesini kendisi üstlenmiş ve ilgilenmiştir. Hakikaten de Hüdâyî Baba'nın halifelerinden birisi, önceleri eşkıyalık yapmaktaydı. Önceleri eşkıya olan bu kişi bir gün Hüdâyî Baba'nın evini soymaya gelmiş, Hüdâyî Baba'nın evinde

---

[138] Bihamdillah tamam oldu divânım
Size armağanım olsun yâranım
Yazıldı çok nasâyih eyle iz'ân
Oku tamamiyle amel et her an. Ateş, "Hacı Ömer Hüdâyî Baba Divânı", 30.

[139] Çelik - Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri", 105-106.

görmüş olduğu olağanüstü hallerden dolayı evi soymaktan vazgeçmiş ve Hüdâyî Baba'ya mürîd olmuştur.[140]

Hüdâyî Baba'nın halifelerinden birisi Hacı Muhammed Kürkî (ö. 1348/1929)'dir. O şeyhine yakın olmak için Kövenk köyüne yirmi kilometre uzaklıkta olan "Kürk" köyündeki mallarını satarak Kövenk köyüne yerleşmiştir. Şeyhinin vefatından sonra da şeyhinin postuna kendisi oturmuştur. Hacı Muhammed Baba Kürki'den sonra da yerine kendisinin yetiştirdiği Hacı Mustafa Hayri Baba (Öğüt) (ö. 1400/1979) geçmiştir.[141] Ömer Hüdâyî Baba, ayrıca İzolulu Muhammed Emin, Göllü Mustafa, Harputlu Abdullah Fahri, Tepecikli Mehmet, Muharrem Hilmi Efendi, Perçençli Mehmet, İbrahim Paluvî, Şükrü ve Hamza adlarında halifeleri de bulunmaktadır. Bunlardan Abdullah Fahri Baba Malatya'da Sarılılı Muharrem Hilmi Efendi'yi, o da eski Diyanet İşleri Başkan'ı Süleyman Ateş'i yetiştirir. Süleyman Ateş, Ömer Hüdâyî Baba'nın şiirlerini toplayarak "Divân-ı Hüdâyî" adıyla yayımlayan kişidir.[142]

1.2. ABDÜLKÂDİR ERBİLÎ (SIDDÎKÎ)

1.2.1. Hayatı

Abdülkâdir b. Muhyiddîn el-Erbilî 19. yüz yılın başlarında Musul'un Erbil kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Doksan yılı aşan ömrünü çeşitli yerlerde geçirmiş ve Urfa'da 1898 senesinde vefat etmiştir. Medfûn bulunduğu Urfa Halvetî Tekkesinin[143] içinde bulunan mezar kitâbesinde, vefat yılı 1989 olarak yazılmaktadır. Bu kayda göre doğum tarihi 1809 veya 1810 yıllarına tekabül etmektedir.[144] Yasin Taş, Urfa Şer'i Sicillerindeki kayıtlardan hareketle doğum tarihinin 1221/1806-1807 olabileceğini aktarmaktadır.[145]

---

[140] Ayten, "Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî", IX/270-271.

[141] Mustafa Hayri Baba'ya Hüdâyî Baba tarafından verilen icâzetnâme için Bkz. Ek-5

[142] Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, 207-208.

[143] Bkz. Ek-6.

[144] Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 69.

[145] Yasin Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", *Turkish Studies*, (Ankara 2013), 315.

Abdülkadir Erbilî, farklı kaynaklarda farklı künyeler ve lakaplarla anılmıştır. Asıl adı, bizzât kendisinin kaleme alıp yayımlanmasına öncülük ettiği *"Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn"* adlı eserin mukaddimesinde Abdülkâdir b. Muhyiddîn el-Erbilî olarak geçmektedir.[146] Tomar-ı Turuk adlı eserinde Sadık Vicdânî ve Sefine-i Evliyâ'da Hüseyin Vassâf, Abdülkâdir Sıddîkî olarak anmaktadırlar.[147]

Abdülkâdir Erbilî'nin Urfa Halvetî Tekkesi'nin içerisinde bulunan türbesinin kitâbesi ise şöyledir: "*Hâzâ derîh el-Ârif-i bi-Rabbihi el-Ğavs Ebî Muhammed Muhyiddin es-Seyyid eş-Şeyh Abdülkâdir ibn-i eş-Şerîf Muhammed Muhyiddîn es-Sıddîkî el-Hüseynî. Tüvüffiye an ihda ve tis'ine sene fî şehri Ramazan Rahimehu'r-Rahmân, sene 1315"*[148] Bu kitâbeye göre babasının adı "eş-Şerîf Muhammed Muhyiddîn es-Sıddîkî el-Hüseynî"dir. eş-Şerîf, soyunun Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunlarından Hz. Hasan'a (r.a) dayandığını göstermektedir. "Sıddîkî" ise, işini doğru ve dürüst yapan kişi anlamında kullanılabileceği gibi, soyunun Hz. Ebû Bekir'e (r.a) dayandığı anlamına da gelebilmektedir. "Hüseynî" ise soyunun Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunlarından Hz. Hüseyin'in (r.a) soyundan geldiğini göstermektedir. Abdülkâdir Erbilî, Urfa'da Abdülkâdir Kemaleddîn olarak şöhret bulmuş ve bu isimle anılagelmiştir. [149]

Abdülkâdir Erbilî'nin Muhamed Muhyiddîn (ö. 1289/1871) ve Mustafa Saffet (ö. 1950) adında iki oğlu bulunmaktadır[150]. Abdülkâdir Erbilî'nin her iki oğlu da âlim,

---

[146] Erbilî, *Hüccettü'z Zâkirîn ve Reddü'l Münkirîn*, 3.

[147] Hüseyin Vâssaf, *Sefine-i Evliya 1*, çev. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş (İstanbul: Seha Neşriyat, 1990), 132; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye),* 139.

[148] Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler*, 237.

[149] Mehmet Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri* (Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 26.

[150] Saffet Efendi, Urfa Gazi mahallesinde doğmuştur. İlk eğitimini Urfa'nın çeşitli medreselerinde tamamladıktan sonra Mısır el-Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Urfa'da çeşitli vazifelerden sonra siyasete atılmış ve II. Meşrutiyette üç kez (1908, 1912, 1913) Urfa mebusu seçilmiştir. Aynı zamanda Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'nin oğlu Şeyh Ali Tâlebânî'nin de halîfesidir. Aksaray Oğlanlar Tekkesi şeyhliğini vekâleten yürüttüğü sırada Meclis-i Meşâyih başkanlığına getirilmiştir. Mustafa Sabri Efendi'nin (ö. 1954) şeyhülislâmlığı sırasında bu görevinden alınarak "Tedkīk-i Mesâhif-i Şerîf ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi" başkanlığına getirildi. Bu görevinden de 1920 yılında azledildi. Ancak şeyhülislâm Mehmed Nûri Medenî Efendi (ö. 1927) zamanında görevine iade edildi. Bu dönemde, haftalık olarak yayımlanan "Tasavvuf" dergisi başmuharrirliğini de yürütmekteydi. Cumhuriyet Dönem II. seçimlerine kadar Urfa Halvetî tekkesi postnişînliğini yürüttü. Özellikle 3 Mart 1924 tarihinde elli üç arkadaşıyla birlikte hilâfetin kaldırılması ve Osmanlı hânedanının Türkiye dışına çıkarılması için kanun teklifi vermesi tasavvuf câmiasında eleştirilere

şâir ve tasavvuf ehli kimselerdir. Oğlu Muhyiddîn, Erbil'de doğup tahsilini orada tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da (1289/1871) tarihinde vefat etmiştir[151]. Aynı zamanda şâir olan Muhammed Muhyiddîn, "Mahvî" mahlasını kullanmıştır. Sâkıbiyye Tekkesi'nin avlusunda bulunan havuz kitâbesinde bir şiiri bulunmaktadır.[152] Saffet Efendi ise Abdülkâdir Erbilî'nin en küçük oğludur. Saffet Efendi, 1282-83/1866 yılında Urfa'nın Gazi Mahallesi'nde doğmuştur. İlk eğitimini Urfa'nın çeşitli medreselerinde tamamladıktan sonra bir dönem İstanbul'da eğitim görmüş, ardından Mısır'a giderek el-Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Abdülkâdir Erbilî'nin Halvetî tekkesine tayin edilmesinden sonra bir dönem Halvetî Tekkesi'nde Kur'ân muallimliği de yapmıştır. Âlim, ârif ve şâir olan Saffet Efendi hayatında pek çok alanda faaliyette bulunmuştur. [153] Özellikle, siyaset alanında yaptığı faaliyetlerden dolayı çok sert eleştirilere maruz kalmış ve küfre düştüğünü ile ilgili şiirler yazılmıştır.[154]

1.2.2. İlmi Yönü

Abdülkâdir Erbilî'nin yüksek bir ilim tahsil ettiği, kaleme aldığı eserlerden anlaşılmaktadır. Abdülkâdir Erbilî, ilk eğitimini doğduğu şehir olan Erbil'de almıştır. Şeyhzâde Tekkesi'nde ilmi eğitimine başlayan Abdülkâdir Erbilî'in burada hangi alanlarda ne tür bir eğitim aldığı ise bilinmemektedir. Ayrıca bu tekkede kaç yıl kaldığı ve buradan ne zaman ayrıldığı da bilinmemektedir. Onun Kerkük'te bulunan Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî hazretlerine intisâbına kadar bu tekkede kaldığı

neden oldu. Mustafa Birol Ülker, "Mustafa Saffet Yetkin", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/506-507.

[151] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 117.

[152] "*Hânkâh-ı Sâkıbiyye gerçi dil-cûdur velî*
Oldu bu havz ile hakka gıpta geh-i kâinat
Kalıb-ı bi-rûh idi aslında gûya bu makam
Buldu âb-ı havz-ı ra'nâ ile şimdi nev-hayat
Böyle âsâr-ı cemile böyle hayrat-ı hasen
Nass ile sabit eder elbette mahv-ı seyyiat
Hızr okur cevher gibi MAHVÎ anın tarihini
Tâlibe mâ-ı zülâl-ı havzı ola ayn-ı hayat". Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/136.

[153] Ülker, "TDV", 43/506-507.

[154] "*Anı, yâ Rabbî, ateşinde kavur,*
Külünü, âsmân-ı kahra savur,
Uyarak, en neşîne küfrün,
Şeyh Safvet Efendi, oldu gâvur." Vâssaf, *Sefine-i Evliya 1*, 132.

tahmin edilmektedir.[155] Abdülkâdir Erbilî'nin, bulunduğu medreselerde iyi bir Arapça ve Farsça dil eğitimi aldığı anlaşılmaktadır. O'nun eserlerini genellikle Arapça olarak kaleme alması bu alanda aldığı eğitimi göstermesi bakımından yeterli malumat vermektedir. Yine onun Farsça'dan Arapça'ya yapmış olduğu tercümeler Farsça'ya hâkimiyetini göstermektedir.[156]

Abdülkâdir Erbilî, Arapça ve Farsça gibi temel islâmî ilimler alanında da iyi bir eğitim almıştır. Onun kaleme aldığı eserlerde âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri yerli yerince kullanması ve savunduğu tezleri âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerle desteklemesi onun temel islâm ilimleri alanlarında aldığı eğitimi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Yine o, kendisinden önce yazılmış, gerek tasavvufî gerekse islâmî ilimler literatürüne oldukça hâkimdir. O'nun, bu ilimlere hâkim olması, ne kadar zengin bir kütüphane bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Bütün bunlardan onun büyük bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Abdülkâdir Erbilî'nin Urfa ve çevresinde kitap yazan tek mutasavvıf olması, onun ilmî değerini ve ilminin büyüklüğünü ortaya koyması bakımından oldukça değerlidir. [157]

1.2.3. Sûfî Kişiliği

Abdülkâdir Erbilî, ilmî eğitimini tamamladıktan sonra tarîkat yoluna intisâb etmek için Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye kolunun kurucusu Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'ye intisâb etmiş ve ondan tarîkat adâbı ve tarîkat erkânı eğitimini almıştır. O'nun Şeyh Abdurrahmân'a ne zaman intisâb ettiği kesin olarak bilinmemekle beraber Şeyhzâde Tekkesi'nde almış olduğu eğitimden sonra Şeyh Adurrahmân'nın Kerkük'te bulunan merkezi Kâdirî Tekke'sine giderek intisâb ettiği tahmin edilmektedir. Abdülkâdir Erbilî, tarîkat eğitimini ve seyr ü sülûk eğitimini Şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî hazretlerinden almış ve ondan tarîkat icâzeti alarak Kâdirî Tarîkatı

[155] Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 30.

[156] Abdülkâdir Erbilî, Muhamed Sâdık el-Kadirî eş-Şihâbî es-Sa'dî'nin *Tefrîhu'l-Hâtır fi Mena* Âkıbı Tâci'l Evliya ve Burhâni'l Asfiyâ eş-Şyeh Abdülkâdir-i Geylânî adlı Farsça eserinin bazı bölümlerini Tefrîhü'l Hatır Fî Menâkıbı'ş-Şeyh Abdülkâdir adıyla Arapçaya tercüme etmiştir. Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn el–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 30.

[157] Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 70.

Hâlisiyye Kolu'nun halîfesi olmuştur. Şeyhinin dizinin dibinden hiç ayrılmamış ve onun bereketli ve feyizli sohbetlerinden istifade etmiştir.[158]

Abdülkâdir Erbilî, şeyhi ve hocası Abdurrahmân Hâlis'ten, Urfa Sâkıbiyye Tekke'sinin bânisi el-Hâc Muhammed Emin Efendi'nin (ö.1289-90/1873) Şeyh Abdurrahmân'a mektup yazarak bir halîfe istemesine kadar hiç ayrılmamıştır. Emin Efendi'nin mektubu üzerine Abdurrahmân et-Talebânî, Abdülkâdir Efendi'yi Urfa'ya vazifeli olarak göndermiştir. Abdülkâdir Erbilî, şeyhi tarafından Urfa'ya gönderildiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "İslâm beldelerinden biri olan ve islâm hükümlerinin muhafaza edildiği Ruhâ'da Kâdirîyye tarîkatının parlak bembeyaz ve nurlu kaidelerinin ve usullerinin icrâ edilmesi amacıyla şerefe en layık olan Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla Allah'ın en güzel muhabbetine ve keremine vesile olsun diye tarîkatın yüce vazifelerini icrâ etmem için Urfa'ya gitmemi emretti."[159] Bu görevlendirme sonucunda Sâkıbiyye Tekke'si meşihâtına postnişîn olarak göreve başlamıştır. O'nun şeyhi tarafından Urfa vilâyetine görevlendirildiğini "*Hüccetü'z-Zâkirîn"* adlı eserinin giriş bölümünde bizzât kendisi tarafından aktarılmaktadır.[160] Ayrıca onun Urfa'ya gelişi hakkında ki malumata Urfa Şer'î Mahkeme kayıtlarında rastlamaktayız. [161] 1300 tarihli şer'i mahkeme siciline göre Abdülkâdir Erbilî'nin 1257/1858-1859 senesinde Urfa'ya geldiği beyan edilmiştir. Bu kayda göre Abdülkâdir Erbilî hazretleri ellili yaşlarda, Urfa'ya Hâlisiyye görevlisi olarak tâyin edildiği anlaşılmaktadır. [162]

Abdülkâdir Efendi'nin, Sâkıbiyye Tekke'sinde ne kadar görev yaptığı kesin olarak bilinmese de onunla ilgili sicil kayıtlarında, onun 1873-74/1290 senesi Sefer ayında görevinin başında olduğu anlaşılmaktadır.[163] Ancak 1876-77/1293 tarihli sicilde ise O'nun yerine yine kendi halîfelerinden Kerkük'lü Abdülğânî b. Abdülkâdir b. Veliyyuddîn Efendinin postnişîn olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.[164]

---

158 Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn el–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 34.

159 Erbilî, *Hüccettü'z Zâkirîn ve Reddü'l Münkirîn*, 5; Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 23; Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 98.

160 Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 4.

161 Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli el-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 316.

162 *UŞS.* 226/198-422

163 Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 318. *UŞS.* 228/405-733

164 *UŞS*. 225/18-17; *UŞS*. 222/125-203

Abdülkâdir Erbilî hazretlerinin ne için ve ne zaman bu görevi bıraktığı ile ilgili bir kayıt bulunmadığından kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu bilgilerden anlaşılan Abdülkâdir Ebilî'nin on beş yıl gibi bir süre Sâkıbiyye Tekke'sine postnişînlik yaptığı anlaşılmaktadır.[165]

Abdülkâdir Erbilî, Urfa Halvetî Dergâhı meşihatına 1300/1882-83 tarihinde atanmış olduğu, ancak onun bu tarihten önce çeşitli şehirlere seyahat ettiği mahkeme kayıtlarında rastlanmaktadır. Sicil kayıtlarına göre "seyahatten avdetle" gibi ifadeler onun başka şehirlere seyahat ettiğini göstermektedir.[166] Bu seyahatlerin nereye oldukları ile ilgili kayıtlarda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak oğlu Muhammed Muhyiddîn'in İstanbul'da olduğu bilinmektedir. Muhammed Muhyiddin'in 1289/1871 senesinde İstanbul'da vefat etmesi Abdülkâdir Erbilî'nin bu seyahatlerden birini İstanbul'a yaptığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.[167]

Yine onun küçük oğlu Saffet Efendinin Kahire ve İskenderiye gibi şehirlerde eğitim görmesi, onun bu şehirlere oğlunu ziyaret etmek için seyahat ettiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Daha sonra bahse konu olacak eserlerinden ikisinin İskenderiye'de 1299/1882-83 ve 1300/1883-84 yıllarında basılması da onun bu yıllarda İskenderiye ve Kahire'ye seyahat ettiğini kuvvetlendirmektedir. İhtimal odur ki, Abdülkâdir Erbilî, Urfa'ya dönmeden önce bir süre Mısır'da bulunmuş ve eserler kaleme almıştır. Kendisi ordayken ve yahut kendisi oradan ayrıldıktan sonra bu eserler basılmıştır.[168]

Urfa'ya dönüşünden sonra Halvetî Dergâhı şeyhinin vefatı sonrası, Nezâret-i Evkâf-ı Hümayun tarafından Halvetî Dergâhı'na 1300/1882-83 senesinde tayin edilmiştir. Abdülkâdir Erbilî ömrünün sonuna kadar bu dergâhta postnişîn olarak görev yapmıştır. [169]

Abdülkâdir Erbilî, sadece Kâdirî tarîkatından icazetli değildir. Bunun yanında Halvetiyye ve Nakşîbendiyye tarîkatlarından da icazetleri bulunmaktadır.[170] Onun

---

[165] Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 318.
[166] *UŞS.* 226/198-422
[167] Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 318.
[168] Elimizde bulunan "*Hüccetü'z-Zâkirîn ve Redü'l-Münkirîn*" adlı eser Kahire'de basılmış eserlerinden bir tanesidir.
[169] *UŞS.* 221/279-5*; UŞS.* 227/269-255
[170] Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 69.

Halvetiyye tarîkatından icazetli olması Urfa Halvetî tekkesi meşihatına atanmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

1.2.4. Eserleri

Abdülkâdir Erbilî, 19. yüzyılda eser te'lif eden mutasavvıflardan bir tanesidir. Bu dönemde kaleme alınan eserler genellikle önceden yazılmış eserleri şerh etme niteliği taşımaktadırlar. Daha çok, İbn-i Arabî'nin eserlerine ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî-i Şerîfine şerh niteliği taşımaktadırlar. Diğer taraftan Tarîkat âdâbı, usûl ve esaslarından bahseden konular da bu dönemde yazılan eserlerin içeriğini oluşturmaktadır. Yine bu dönemde "*vahdet-i vücûd*" tasavvufî açıdan ele alınmış ve azımsanmayacak kadar te'lifat yapılmıştır.[171]

Abdülkâdir Erbilî, Urfa'da te'lif eser veren tek mutasavvıf konumunda bulunmaktadır. O'nun eserlerinin içeriğini vahdet-i vücûd, zikir usûlü, tarîkat âdâbı, nefsin mertebeleri, seyr ü sülûk, varlık ve mertebeleri, mârifetullah, nübüvvet, velâyet ve nefsin terbiyesi gibi konular oluşturmaktadır.[172]

Abdülkâdir Erblî'nin, ömrünün elli senesinin büyük bir çoğunluğunu şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî hazretlerinin yanında geçirmiş olması, seyr ü sülûkü onun yanında tamamlaması ve ondan tasavvuf terbiyesi alması, onun tasavvuf düşüncelerini benimsemesine ve içselleştirmesine olanak sağladığı hiç şüphesizdir. Bundan dolayıdır ki onun kaleme aldığı eserler fikir olarak Kâdirî tarîkatı ve Hâlisiyye Kolu'nun düşüncelerini yansıtması bakımından oldukça önemlidir.

Abdülkâdir Erbilî'nin yazmış olduğu eserlerden sadece iki tanesi yayımlanmıştır. Bu eserlerden ilki "*Huccetü'z-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*" eseridir. Diğeri ise, "*Tefrîhü'l-Hatır fî Menâkıbı'ş-Şeyh Abdulkâdir*" eseridir. Aşağıda aktaracağımız eserleri ise Süleymaniye Kütüphanesi Nazif Paşa Koleksiyonu 447 numaralı kataloğunda bulunmaktadır.[173]

---

[171] Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 64.

[172] Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 71.

[173] Kataloğ aramasında bu eserler Abdülkâdir el-Cezâirî el-Hasenî (ö 1883)'ye ait görünüyor olsalar da içeriğine bakıldığında bu eserlerin Abdülkâdir Erbilî'ye ait oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Bkz. Abdülkâdir el-Cezâirî eserleri, Ercüment Kuran, "Abdülkâdir el-Cezâirî", *DİA* (İstanbul, 1988), 1/233.

Abdülkâdir Erbilî'nin eserlerinden ilk sırayı hiç şüphesiz "*Huccetü'z-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*" adlı eseri almaktadır. Bu eser, Abdülkâdir Erbilî'nin en önemli eserlerinden birisidir. Eser, 1277/1860-61 senesinde yazılmış olup, 1299/188182 senesinde İskenderiye de yayımlanmıştır. Arapça olarak kaleme alınan eser, aynı zamanda Süleymaniye Kütüphanesi Nazif Paşa Koleksiyonu'nun 447 numaralı kataloğunda yer almaktadır.[174] Eser, toplam elli altı varaktan oluşmakta olup Abdülkâdir Erbilî'nin en kapsamlı ve en hacimli eseri niteliği taşımaktadır.

Abdülkâdir Erbilî, bu eserin yazılış amacını yayımlanan eserin mukaddime kısmında açıklamaktadır: Urfa'ya geldiğinde sevenlerinin ve yakın çevresinin isteği üzerine; din âlimlerinin tasavvuf ve tasavvuf uygulamaları hakkında çeşitli itirazlarda bulunmalarının hikmetlerini sormaları üzerine bu eseri kaleme aldığını aktarmaktadır. Eser bir mukaddime ve üç konu başlığından oluşmaktadır. Mukaddime kısmında eserin yazılış amacını anlatmaktadır. Müellif, din âlimlerinin tasavvuf ve uygulamaları hakkında eleştirinin nedenlerini ortaya koyduktan sonra onların nerede hata ettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle de onların en büyük hatalarının tam irşâd seviyesine ulaşmadan, irşâd faaliyetlerine başlamalarından kaynaklandığını tespit etmektedir. [175]

Yine onların, sûfîleri ve uygulamalarını şerîata aykırı görmelerinin bir eksiklik olduğunu söylemektedir. Çünkü onlar usûl ve fürû' eserlerini tam olarak bilmeden, aklî ve naklî eserleri tam olarak kavramadan eleştirmeye kalkışmışlar ve hataya düşmektedirler. Aklî ve naklî ilimleri tam bilmeden sûfileri eleştirmelerini ve onların uygulamalarının şeriâta aykırı olduğunu savunmalarını büyük bir hata olarak görmektedir.

Onların eksikliklerini ortaya koyduktan sonra itirazları hakkında onlara soru sorulsa cevap verebilecek yeterli donanıma sahip olamadıklarını ve savundukları tezleri destekleyecek yeterli derecede delil getiremeyeceklerini söylemekte ve şunları eklemektedir: "*Onların eleştirilerini ve cevaplarını muhakkiklerin kitaplarında*

[174] Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 65.
[175] Erbilî, *Hüccettü'z-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 4.

gördüğünü ve onların şerîata aykırı olmadıklarını hatta Hz. Peygamberin uygulamaları olduğunu söylemektedir."[176]

Bu durumu ortaya koyduktan sonra Abdülkâdir Erbilî hem sûfi âriflerin hem de din âlimlerinin birbirlerini eleştirirken kullanmış oldukları delillerin tam olarak bilinmemesinden kaynaklandığını hal böyle olunca da birbirlerinin uygulamalarının şerîata aykırı olduğunu savunarak hataya sürüklediğini söylemektedir. Ve böyle bir eserin delilleri ile ortaya konulmasını zarurî hale getirmiştir.

Eserin içeriği eserin isminden de anlaşılacağı üzere sûfilerin uygulamalarını inkâr edenlere karşı reddiye ve zâkirlerin inkârcılara karşı zikirlerini savunacakları delillerden oluşmaktadır.

Eser, bir mukaddime, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde sûfilerin ve din âlimlerinin birbirlerini eleştirirken yaptıkları hatalar yer almaktadır. Mukaddime bölümünde ise din âlimlerinin sûfi dervişleri eleştirirken delil olarak kullanmış oldukları âyet ve hadîsler yer almaktadır.

Birinci bölümde ise sûfi dervişlerin yapmış oldukları uygulamaların şerîata aykırı olmadıklarını âyetler, hadîsler, mezhep imamlarının görüşleri ve fetvalar örnek gösterilerek reddiye mahiyetinde cevaplardan oluşmaktadır.[177]

İkinci bölümde ise: Sûfilerin yapmış oldukları uygulamalara eleştirilere karşı islâm âlimlerinin vermiş oldukları fetvalar aynen aktarılmaktadır.[178]

Üçüncü bölümde ise zikir konusu ele alınmış, Kur'ân'ı Kerîm'de zikir ile ilgili âyetler, zikir ile ilgili hadîsler incelenmiş ve zikrin nasıl yapılacağını, cehrî zikrin faydaları ve halka-i zikir yapılırken yapılması gerekenler ele alınmaktadır.[179]

Kitabın sonuç bölümünde ise inkârcıların inkârlarından dolayı başlarına gelecekler açıklanmış, âyetler ve islâm âlimlerinin fetvalarından yararlanılarak kitap sonuçlandırılmıştır.[180]

---

[176] Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 5.
[177] Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 10.
[178] Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 53.
[179] Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 84.
[180] Erbilî, *Hüccettü'zâviye-Zâkirîn ve Reddü'l-Münkirîn*, 91.

Bir diğer eseri, *"Tarîkatü'r-Rahnmâniyye fi'r-Rucû'i ve'l-Vusûl ile'l-Hazreti Aliyye"*dir. Abdülkâdir Erbilî, bu eseri 1256 senesinde yazmıştır. Eser, toplam yirmi varaktan meydana gelmektedir. Abdülkâdir Erbilî Efendi, bu eserini de Arapça olarak kaleme almıştır. Eserin aslı Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri'nin Nazif Paşa Kataloğunun 447 numaralı katalogda bulunmaktadır. Eserin yazılış amacı, bir sûfînin Rahmân'a ulaşmada nasıl hareket etmesi gerektiğini ve sâlikin bu yolda karşılaşacağı durumları aktarır. Kısacası Abdülkâdir Erbilî Efendi bu eseri seyr ü sülûk yapmak isteyen Sûfilerin karşılaşacağı durumları aktararak onlara rehberlik etmekte ve bir mürşid-i kâmile ihtiyacın zaruretinden bahsetmektedir.[181]

Abdülkâdir Erbilî'nin bir diğer eseri ise,*"Mir'âtü'ş-Şühûd fi Beyân-i Vahdeti'l-Vücûd"*tur. Bu eser, h. 1288 de Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eserin aslı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Nazif Paşa Koleksiyonun 447 Kataloğunda bulunmaktadır. Bu eser Erbilî'nin "Vahmet-i Vücûd" hakkında düşüncelerinden oluşmaktadır. Eser hakkında Ramazan Muslu bir değerlendirme makalesi kaleme almıştır.[182]

Bir diğer eseri ise *"El-İlhâmâtü'r-Rahmaniyye fî Merâtibi'l-Hakîkâti'l-İnsâniyye"*dir. Eserin yazılış amacını yine eserin başlığından anlamak mümkündür. Eserde, Abdülkâdir Erbilî *"Benim kalbime bazı ilhâmlar doğdu ve ben "Men ârefe nefsehû fe kad ârefe Rebbehû" kutsî hadîsini şerh etmek için kendime engel olamadım"* şeklinde eserin yazılış amacını dile getirmektedir. Yine onun, eseri yazarken kalbine gelen varidât ve ilhâmların onayı için Şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den ruhanî olarak yardım aldığını söylemektedir. Bir diğer eser, "*Hadîkatü'l-Ezhâr fi'l-Hikmeti ve'l-Esrâr"* eseridir. Bu eser de Arapça kaleme alınmış olup dokuz varaktan oluşmaktadır. Bu eser de Nazif Paşa Koleksiyonunda bulunmaktadır. Diğer eseri,*"Tefrîhü'l-Hatır fi Menâkıbı'ş-Şeyh Abdülkâdir*"dir. Eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa Tekkesi Koleksiyonu'nun 227. Kataloğunda bulunmaktadır.[183] Bu eser Abdülkâdir-i Geylânî'nin menkıbelerinin derlemesinden

---

[181] Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn el–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 73.

[182] Ramazan Muslu, "Vahdet-i Vücûd Üzerine Yazılmış Bir Risale: Erbilî'nin Mir'âtü'ş-Şühûd Fî Beyân-i Vahdeti'l-Vücûd'u" 9/23 (2009), md. 303-323-

[183] "Tefrîhü'l-Hatır fi Menâkıbı'ş-Şeyh Abdülkâdir" eseri hariç, yukarda bahsettiğimiz ilk altı eser Süleymaniye Kütüphanesi Nazif Paşa Koleksiyonun 447 Kataloğunda toplanmıştır. Toplam altı risaleden oluşmaktadır.

oluşmaktadır. Abdülkâdir Erbilî, eseri yazarken "Behcetü'l-Esrâr" eserinden de yararlanmıştır. [184]

"En-Nefesü'r-Rahmâniyye fi Ma'rifeti'l-Hakîkati'l-İnsâniyye", "*ed-Dürerü'l-Mu'tebira fiŞerhi'l-Ebyati's-Semâniyete Aşere*", "*Şerhu'l-Lema'ât li-Fahreddin el-Irâkî*", "*Şerhu's-Salâti'l-Muhtasıra li'ş-Şeyhi'l-Ekber*", "*el-Kavâ'idü'l-Cem'iyye fi'tarîkat-Tarîki'r-Rifâiyye"*, "*Mecmû'atü'l-Eş'âr fi'r-Rekâik ve'l-Asâr*", "*Mişkâtü'l-Hitâm fi Ma'rifeti'l-İmam*", "*Âdâbü'l-Mürîdin ve Necâtü'l-Müsterşidîn*", "*ed-Dürrü'l-Meknûn fi Ma'rifeti's-Sırrı'l-Ma'sûm*" diğer eserlerini oluşturmaktadır.[185]

1.3. SÂKIB EFENDİ

1.3.1. Hayatı

Asıl adı Muhammed Emin'dir. Urfa'da halk arasında Şeyh Sâkıb olarak bilinmektedir. Sâkıb Efendi'nin bu isimle meşhur olması yazmış olduğu şiirleri vasıtası ile olmuştur. Aynı zamanda şair olan "Sâkıb Efendi, şiirlerinde "Sâkıb" mahlasını kullanmaktadır. Şiirlerinde kullanmış olduğu "Sâkıb" mahlasından dolayı bu isimle meşhur olduğunu düşünülmektedir. Asıl adının Muhammed Emin olduğunu, onun inşa ettiği ve vâkıfı olduğu Sâkıbiyye Tekkesi Vakfiyesi'nden anlaşılmaktadır. Yine bu vakfiyede, babasının adının Mustafa Efendi olduğun anlaşılmaktadır.[186] Sâkıb, kelime mânası olarak, bir şeyi delip geçmek, karanlığı delip geçmek, pırıl pırıl parıldamak ve çok parlak mânalarına gelmektedir.

Sâkıb Efendi'nin nerede doğduğu ile ilgili kesin bir bilgi olamamakla birlikte Bedri Alpay, onun Birecik'in "Serisad" köyünde doğduğunu aktarmaktadır. Askerlik vazifesi için geldiği Urfa'yı çok beğenir ve Urfa'ya yerleşmeye karar verir. Urfa'da memurluğa başlar. İlk memuriyeti Şer'i Mahkeme kâtipliğidir. Bu memuriyet sırasında eşraftan Köroğlu İbrahim Halil Ağa'nın kızı Hatice hanımla evlenir. Bu evlilik, hayatının değişmesine sebep olur. Bu dönemde ziraat ve ticaretle uğraşmaya başlar. Bir müddet sonra Urfa'nın en zenginlerinden birisi haline gelir. Zengin olunca

---

[184] Taşkanat, *Abdulkadir Bin Muhyiddîn el–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, 81-84.

[185] Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1/605.

[186] *VGMA*, 585/42.

Şer'i Mahkeme memuriyetinden ayrılır. Bedri Alpay, bu ayrılışı ailesinin isteğiyle olduğunu söylemektedir.[187]

Sâkıb Efendi, ilk eğitimini Birecik'te almıştır. Soyadı kanunundan sonra ailesi "Deniz" soyadını almıştır. Gerek Urfa'da gerekse Antep'te pek çok kimse tarafından tanınmaktadır. Onun bu kadar ünlenmesine sebep olan şey, hiç şüphesiz ki yazmış olduğu şiirleridir. Bunun yanında hayır ve hasenata da önem veren Sâkıb Efendi, yolların kenarlarına, yolcuların su ihtiyaçlarını karşılaması için su sebilleri yaptırmıştır. Özellikle Urfa'da yaptırmış olduğu Sâkıbiyye Tekkesi'ne, mal varlığının neredeyse tamamını akâr (gelir) olarak göstermesi onun ne kadar hayırsever bir kimse olduğunu göstermektedir.[188]

Sâkıb Efendi'nin zenginliği ile ilgili birçok rivâyet bulunmaktadır. Bedri Alpay, onun zenginliğini Köroğlu İbrahim Ağa'nın kızıyla evlenmesine bağlarken, bazıları da, onun zenginliğini Hızır (a.s) ile karşılaşmasına bağlamaktadır. Bir gün Sâkıb Efendi, çarşıda dolaşırken bir dilenci kendisinden sadaka ister. Ancak bu dilenci ermiş bir kimse görünümündedir. Sâkıb Efendi, dilenciye sadaka verir. Dilenci, tekrar ister. Sâkıb Efendi, tekrar dilenciye sadaka verir. Bunun üzerine dilenci Sâkıb Efendi'ye: "Sen gitme memleketine burada kal, çok zengin olacaksın" der. Sâkıb Efendi bu dilencinin söylediklerine itimat eder ve talihinin döndüğünü görür. Mehmet Kurtoğlu, torunu Galip Bey'den rivâyetle onun zenginliğini görmüş olduğu bir rüyaya bağlamaktadır. "*Bir gün Halilürrahman'da bulunduğu sırada önleyemediği bir uyku bastırır. Bu uyku sırasında kendisine 'Sâkıb! Dünyalık mı istersin, yoksa ahiretlik mi?' diye sorulur. Sâkıb Efendi, soruya şöyle cevap verir: Bana dünyalık verin ben bununla ahiretimi bulurum"* der. Yine onun zenginliğini yapmış olduğu mültezimliklere bağlayanlar da bulunmaktadır. Sâkıb Efendi'nin Birecik kaymakamları ile ilişkileri iyi durumdadır. Kaymakamlar da sırf yardım olsun diye Sâkıb Efendi'ye bazı köylerin âşarını ihale ettirir. Bu durum pek çok kez tekrar eder. Bu hizmetten çok miktarda para kazanır. Bir ara bu durum Halep Valisi Esat Muhlis Paşa'ya (ö.1266-67/1850) şikâyet edilir. Esat Muhlis Paşa, Sâkıb Efendi'yi huzura davet eder. Sâkıb Efendi huzura gitmeden şâir olan Vali'nin iki gazeline tahmis yazar ve Vali'ye sunar. Tahmisleri

[187] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/192.

[188] Mehmet Kurtoğlu, "Şair Sâkıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", *Vakıflar Dergisi*, 35 (2011): 110-111.

beğenen Vali, Sâkıb Efendi'yi azleder. Sâkıb Efendi'nin zenginliği ile ilgili rivâyetlerden hangisinin doğru olduğu ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. [189]

Sâkıb Efendi'nin dîne ve tasavvufa yönelmesi yapmış olduğu Hac ziyaretine bağlanmıştır. Yapmış olduğu Hac'dan sonra memleketine dönen Sâkıb Efendi, dîne ve tasavvufa yönelmiştir. Sâkıb Efendi'nin tam olarak ne zaman tasavvufa ve tarîkata yöneldiği bilinmese de inşa ettiği Sâkıbiyye Tekkesi'nin vakfiyesinde onun Kâdirî tarîkatına intisâblı olduğu yazılmaktadır. Onun bu Tekke'yi inşa etmeden önce bu tarîkata bağlı olduğunu tahmin edilmektedir.

Sâkıb Efendi'nin üç erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar: Osman Bey, Mustafa Lamî ve Halil Bey'dir. Osman Bey ve Halil Bey, Sâkıbiyye Tekkesi'nin mütevelli heyeti olmuşlardır. Mustafa Lamî Efendi ise babası hâlâ hayattayken Birecik'e dönmüş ve oraya yerleşmiştir. Mustafa Lamî Efendinin torunları bir dönem Birecik belediye başkanlığı yapmışlardır.[190]

Sâkıb Efendi'nin, vefat etmeden önce irticâlen söylediği bir beyit onun yetmişli yaşlarında vefat edeceğini önceden bildiğini göstermektedir.

Dâr-ı Mevlâ'da yetmiş yıl ömür sürmek saâdettir

Yaşı yetmiş olan her bir kulun azâdı âdettir.[191]

Sâkıb Efendi, 1289-90/1873 tarihinde Birecik'te vefat ettiği rivâyet edilmektedir. Mehmet Kurtoğlu, şâir Hasırcıoğlu Mehmet Ağa'dan aktardığı bir koşuktan yola çıkarak onun Birecik'te vefat ettiğini söylemektedir. Yine Kurtoğlu bu koşuktan geçen "*Sinni seksene varmış idi hemân*"[192] mısraına istinaden doğumunun 1211/1796 yılında olabileceğini aktarmaktadır. Sâkıb Efendi'nin vefatından önce oğlu Mustafa Lamî'ye yaptığı vasiyet üzere Urfa Sâkıbiyye Tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Tekke ve Zâviyeler'in lağvedilmesinden sonra buradaki mezarlar

---

[189] Kurtoğlu, "Şair Sâkıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", 112.

[190] Mustafa Lamî Efendi'nin oğlu Necip Deniz Birecik'in ileri gelenlerinden Kadir Efendi'nin babasıdır. Kadir Efendi'nin oğlu Necip Efendi 1946-1950 yılları arasında Birecik belediye başkanlığı yapmıştır. Yine Kadir Efendi'nin damadı Sami Akan da 1943-1946 yılları arasında belediye başkanlığı yapmıştır. Kurtoğlu, "Şair Sâkıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", 115.

[191] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/194.

[192] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 159-160.

Mevlîd-i Halil Hazîresi'ne taşınmışlardır. Sâkıb Efendi'nin kabri Mevlîd-i Halil Hazîresi'nin içinde bulunmaktadır. Mezar baş dikmesinde şunlar yazılmaktadır: "*Bu Kâdirî tarîkat şeyhi Hacı Mustafa'nın oğlu Hacı Muhammed Emin Sâkıb Efendi'nin kabridir. Allah yerini güzel etsin ve onu cennetine koysun. Sene 1297. Şâir Âlim'in yazmış olduğu ayak baş dikmesinin son mısraları tarih tespiti için not düşülmüştür."*[193]

Mezar kitâbesinin ayak dikmesinde şâir Mustafa Âlim'in şu şiiri yer almaktadır:

Âh bu çarh-ı fenâ bir kimseye olmadı yâr

Kim ki meyletti ana âhırı oldu târümâr

İşte bu zât-ı kirâm Sâkıb Efendi Hazreti

Nice devrân sürmüş iken yine etti nakl-i bâr

Nice hayrat nice âsâr etmişti dehrde

Nice miskine tasadduk vermiş iken bi-şümâr

Mevtten ihlâsına vermedi hiçbir fâide

Etti dünya akıbet süknâsını dâr-i mezar

Eyleye dünyası veş uhrâsını ma'mûr anın

Rahmet-i ğufrânına nâil ede perverdigâr

Âlimâ tarih dedi mu'cemle çıktı yediler

Cennet-i Adnini Sâkıb eyledi câ-yi karar.[194]

Şiirin açıklaması şu şekildedir:

Bu geçici dünya hiç kimseye yar olmadı. Dünyaya meyleden kimsenin sonu tarumar oldu. İşte bu muhterem zât Sâkıb Efendi her ne kadar hayır hasenat etmiş ve bu dünyada hayat sürmüş olsa da yine de bu dünyadan göçtü. Yine o pek çok miskine karşılıksız sadaka vermişti. Ancak bu da onun ölümden kurtulmasına hiçbir fayda

[193] Noktalı harflerin toplamı 1298/1880 tarihini göstermektedir. Yedi rakamı çıkarılınca da 1291/1873 tarihi yani Sâkıb Efendi'nin vefat tarihi ortaya çıkmış oluyor. Kurtoğlu, "Şair Sâkıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", 123.

[194] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/21; Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, 143.

vermedi. Allah onun dünya ve ahiretini ma'mur etsin ve onu mağfiretine nâil etsin. Ve Sâkıb Efendi, ahirette adn cennetini kendine yer edindi.

1.3.2. Şâirliği ve Şiirleri

Sâkıb Efendi, aynı zamanda iyi bir şâirdir. Şiirlerinde "Sâkıb" mahlasını kullanmaktadır. Sâkıb Efendi, Kâdirî tarîkatına mensup bir kimse idi. Tasavvuf erbâbı bir kimse olan Sâkıb Efendi, vakfettiği kitaplar dinî ve tasavvufî[195] içerikli kitaplardan oluşmaktadır. Bundan olsa gerek şiirleri dîn içerikli izler taşımaktadır. Sâkıb Efendi, önemli bir mal varlığına sahip olmasına rağmen şiirlerinde hüzün ve hicrân hâkimdir.

Sâkıb Efendi, hayatta iken yazlık olarak kullandığı bir köşk inşa etmiştir.[196] Günümüzde, Haleplibahçe Mahallesi'nde Mozaik Müzesi'nin güneyinde bulunan köşk, Urfa Büyükşehir Belediyesi bünyesinde Urfa "Gastronomi Merkezi" olarak faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda hattat olan Sâkıb Efendi, yazlık olarak kullandığı köşkünün has odasına kendi hat yazısı ile tahta platformlar üzerine yazmış olduğu bir şiirini dört duvarın tamamına astırmıştır. Bu şiirde genel olarak dünya malı ve onun aldatıcılığına işaret etmektedir.[197]

Yine Sâkıb Efendi, kendisiyle aynı döneminde yaşayan ve önemli makamlarda bulunan şâirlerin gazellerine tahmis ve tesdisler yazmış ve önemeli derecede bâşarı sağladığı söylenebilir. Döneminin önemli şâirlerinden Kırım Hanı Şahin Giray'ın (ö. 1201/1787) gazeline yapmış olduğu tesdis bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bu şiir toplam on üç kıtadan oluşmaktadır. Bu şiir fotoğraflarla büyütülmüş ve Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi üyesi Mazhar Efendi tarafından Ezher Üniversitesine hediye edilmiştir.[198]

Yine Sâkıb Efendi'nin Halep Valisi Esat Muhlis Paşa'nın gazeline yapmış olduğu tahmis onun en önemli şiirlerindendir. Sâkıb Efendi'nin yapmış olduğu bu tahmis, toplam altı kıtadan oluşmaktadır. Böylece Sâkıb Efendi, Halep valisinin

---

[195] Bu kitaplardan altı tanesi tasavvuf kitaplarıdır. Bu kitaplar içerisinde 1 adet Mesnevî-i Şerif, 1 adet Fütûhat-ı Mekkîyye, 1 adet Tecrîd-i fî İlm-i Tevhîd, 1 adet Risâle-i Kuşeyrî, 1 adet Menâkıb-ı Şeyh Abdülkâdir, 16 adet Mushaf-ı Şerîf bulunmaktadır. VGM, KTDB. 585/42.

[196] Bkz. Ek-7.

[197] Bkz. Ek-8.

[198] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri,* I/195.

beğenisini kazanarak maruz kaldığı eleştirilerden ve muhtemel cezadan kurtulmuştur.[199]

Sâkıbiyye Tekkesi'nin içinde bulunan Sıbyan Mektebi kitâbesi de bizzât kendisinin yazdığı önemli bir diğer şiiridir.

Kamu evlâd-ı İslâmı Cenâb-ı Vahibü'l-İhsan

Ede ilm u kemâli mârifetle Hâlikü'l-âkrân

Yetim ile fakir evlâdını hasbı okutmak içün

Bir hücre lutf-ı Hakkla oldu her irşâd-ı âbâdan

Dü âlemde şerefbahş-ı saâdet ilm ü irfândır

Okuttur hem oku zinhâr kalma câhil ü nâdân

Sevab olur ümîdiyle SÂKIB söyledim tarih

Gedâ eytâm için oldu binâ bu mekteb-i sübyân.[200]

Sâkıb Efendi, inşa ettiği köşkün has odasına bizzât kendi el yazması bir şiirini asmıştır. Uzun ince ahşap levhalar üzerine yazılı olan bu şiir, beyitler yan yana yazılarak tek mısra şeklinde odanın dört duvarına asılmıştır. Şiir toplam on üç beyitten oluşmaktadır. Günümüzde köşkün duvarlarına asılı mısralardan sadece bir beyti eksiktir.[201]

Cemil Cahit Güzelbey (ö. 1995), Sâkıb Efendi'nin toplam on beş civarında şiiri bulunduğunu ancak şiirleri kitaplaştırılmadığı için zaman içerisinde farklı kişi ve kütüphanelere intikal ettiğini söylemektedir. 1927 tarihli Urfa Salnamesinde Sâkıb Efendi'nin basılmamış bir şiir mecmuası bulunduğundan bahsedilmesi de Güzelbey'in bu tezini doğrulamaktadır.

1.3.3. Sâkıbiyye Tekkesi

Sâkıb Efendi, zengin olmasının yanı sıra, yüksek tahsilli bir muallim, tasavvufî içerikli şiirleri ile bir edîb ve dinî hassasiyetinin vermiş olduğu şuurla pek çok hayır

[199] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/194.
[200] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/199.
[201] Kurtoğlu, "Şair Sâkıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", 114.

işlerinin de vâkıfı bir kimsedir. Onun, halkın hizmetine sunduğu pek çok hayrât bulunmaktadır. Hiç şüphesiz ki onun vakfettiği hayrâtları arasında ilk sırayı Sâkıbiyye Tekkesi gelmektedir. Sâkıb Efendi, bu Tekke'yi vefat etmeden birkaç yıl önce vakfetmiştir. Sâkıbiyye Tekkesi'nin vakfiyesi 25 Zi'l-ka'de 1276 tarihinde yazılmış ve tasdik edilmiştir. Yine bu vakfiyeden anladığımız kadarıyla Sâkıbiyye Tekkesi, Akarbaşı mevkiinde bulunan Narıncı Camii'nin karşısına inşa edilmiştir.[202] Sâkıbiyye Tekkesi cumhuriyet dönemi, Tekke ve Zâviyeler'in kapatılmasına kadar hizmet verdiği tahmin edilmektedir. Ancak daha sora, tekke satılarak eve dönüştürülmüştür.[203] Tekke'nin içerisinde bulunan hâzire, Mevlîd-i Halil Hazîresi'ne taşınmıştır. Tekke'nin inşâ kitâbesi ile birlikte pek çok kitâbe bu taşınma sırasında kaybolmuştur.

Sâkıbiyye Tekkesi, büyük bir müştemilâta sahiptir. Sahip olduğu müştemilât sebebiyle tam bir külliyeyi andırmaktadır. Tekke, bünyesinde mürîdlerin Kâdirî tarîkatı seyr ü sülûkunu yerine getirmeleri için bir hankâh; tefsir, hadîs ve diğer dinî ilimlerin okutulması için bir medrese, çocukların ilk eğitimini almaları için bir sıbyân mektebi; beş vakit namaz, cuma ve bayram namazlarının kılınması için bir câmi (mescîd), namaz vakitlerinin belirlenmesi için bir muvakkitnâme; Tekke'de bulunanların yeme ve içeme ihtiyaçlarını gidermek için bir aşevi; uzak yolculuklardan gelenlerin kalabileceği bir misafirhâne ve Tekke'nin bahçesinde Tekke'nin su ihtiyacının giderilmesi için bir de havuz[204] bulundurmaktadır. Sâkıb Efendi, inşa ettirdiği Tekke ve içinde bulunan bütün yapıların giderlerini karşılamak için mâliki olduğu yüzlerce dükkân, onlarca fırın, onlarca kahvehâne ve onlarca bağ-bahçenin gelirini bu vakfa akâr olarak göstermiştir.[205]

Sâkıb Efendi, her bir yapının işleyiş şartlarını vakfiyesinde özellikle belirtmiş ve liyakat sahibi kimselerin görevlendirilmesini şart koşmuştur. Bu bağlamda hankâh-ı şerîfte yürütülecek irşâd faaliyetlerinin Kâdirî tarîkatı sülûkune uygun bir şekilde yürütülmesini ve bu hankâh-ı şerifin postnişînlik hizmetinin de mürşidim ve

[202] *VGMA*, 585/42.
[203] Tenik, "IX. Tekke Ve Zâviyeler", 203.
[204] Sâkıbiyye Tekkesi Havuz kitâbesi Urfalı şâir İsmet Beşir tarafından kaleme alınmıştır. İsmet Beşir Bey'in şiiri için bknz: Alpay, *Şanlıurfa Şairleri,* 111.
[205] *UŞS,* 206/642, s.582

kıblegâhım dediği Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî hazretlerinin irşâdına uygun olarak yürütülmesini vakfiyesine yazdırmıştır. Bizzât şeyhine mektup yazarak davet ettiği Abdülkâdir Erbilî'nin postnişîn olarak görevlendirildiği ve Abdülkâdir Erbilî'nin ayrıca tekkenin müştemilatında bulunan câmiinin imâmet görevini, hankâh-ı şerîfin meşihat görevini, okunan hatm-i şerîflerin duâsını yapmak için duâhânlık görevini ve tekkenin tamamının nezâretini yerine getirmekle görevlendirildiğini de şart koşmuştur. Abdülkâdir Erbilî'nin vefatından sonra Tekkenin postnişînliğini varsa şeyhin erkek çocukları yoksa da Kerkük'te bulunan Hâlisiyye Hankâhı'ndan ehil bir kimsenin görevlendirilmesi için talepte bulunmasını da vakfiyesine yazdırmıştır. İcra edilen bu dört hizmetin karşılığı olarak her ay vakfın gallesinden toplam üç yüz kuruş verilmesi kayıt altına alınmıştır.[206] Abdülkâdir Erbilî on beş yıla yakın bir süre tekkenin meşihatına bakmış ardından yerine yine kendisinden icâzetli Kerküklü Abdülğâni Efendi (ö. 1322/1905) atanmış ve vefatına kadar tekkenin postnişînliğini yapmıştır.[207]

Sâkıbiyye Tekkesi'nin tevliyet makamını ise Sâkıb Efendi hayatta iken bizzât kendisi yürütmüştür. Vefatından sonra oğlu Halil Efendi yürütmüş. Halil Efendi'nin vefatından sonra ise Ahmet Efendi tekkenin tevliyet makamına bakmıştır. Ahmet Efendi'nin 1899 senesinde vefat etmesi üzerine oğlu Halil küçük olduğu için Efendizâde Fazlullah Efendi tevliyet makamına atanmıştır.[208]

Sâkıb Efendi, Tekke'nin içerisinde bulunan medreseye müderris, müfessir, hitâbet ve kütüphane sorumlusu olarak, aslen Elbistanlı olan âlim, şâir, mutasavvıf ve pek çok ilme vâkıf olan Ahmed Lâmî'nin (ö. 1888)[209] bu dört vazifeyi yerine getirdiği

---

206 *VGMA*, 585/42, 127-128-129.

207 *UŞS*. 225/17-18. Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 318.

208 *UŞS*: 216/436-1063. *VGMA*, 585, 42. Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 317.

209 Ahmed Lamî Efendi, 1826 tarihinde Elbistan'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimi Kars'ta almış 18 yaşında medreseden icâzet alarak 1845 tarihinde Urfa'ya gelmiştir. Gerek dinî ilimleri gerekse âlet ilimlerinde iyi bir eğitim alan Lamî Efendi Elbistan'da hocasından edebiyat, mantık, felsefe ve matematik dersleri almıştır. Urfa'da Sarı Vaiz veya Elbistanlı Vaiz olarak tanınmaktadır. Aynı zamanda iyi bir sûfî olan Lamî Efendi Kâdirî tarîkatına bağlıdır. Mahmut Karakaş onu Sâkıb Efendi'nin müridi olarak tanıtsa da, Sâkıb Efendi'nin kurmuş olduğu tekkenin meşihâtına şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'den halife istemesi onun bir şeyh olmaktan ziyade bir mürîd olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Lamî Efendi de Kâdirî tarîkatının bir müridîdir demek daha doğru olacaktır. Lamî Efendi, uzun bir müddet Sâkıbiyye medresesinin müderrisliğini ve kendisinin kurmuş olduğu Sâkıbiyye kütüphanesinin idaresini yürütmüştür. Aynı zamanda iyi bir şâir olan Lamî Efendi'nin pek çok şiiri ve pek çok kıymetli kitâbede imzası bulunmaktadır. Lamî Efendi, 1888 yılında Urfa'da vefat etmiş ve Sâkıbiyye Tekkesi'nin bahçesine defnedilmiştir. Sâkıbiyye

sürece her ay toplam yüz altmış kuruş ücretle vazifelendirildiğini kayıt altına almış ve şart koşmuştur.[210]

Sâkıbiyye Tekkesi, Urfa'nın edebiyat dünyasına ev sahipliği yapmış önemli bir yerdir. Bedri Alpay, Urfa şâirlerinden pek çok kimsenin bu tekkede yetiştiğini aktarmaktadır. Ona göre: "Urfa şiir adına neye sahipse yarısında Sâkıbiyye Tekkesi hak sahibidir" der. Bu tekkede Ahmed Lamî (ö. 1305-06/1888), Mehmed Admî (ö. 1317-18/1900), Mustafa Âlim (ö. ?), Ahmet Fehim (ö. 1317-18/1900) ve Mustafa Reşit (ö. 1330-31/1912) gibi şâirler yetişmiştir.[211]

1.4. HÂLİD HARTAVÎZÂDE

Şeyh Hâlid, Hartavîzâde ailesinden Ahmet Efendi'nin oğludur. 1260-62/1845 yılında Urfa Meşarkiyye mahallesinde dünyaya gelmiştir. Tahsilini Urfa'nın önemli medreselerinden biri olan Halil'ür-Rahmân Medresesi'nde tamamlamıştır. Bedri Alpay, onun erken yaşlarda tasavvuf yoluna girdiğini söylemektedir. Hartavîzâde ailesinden farklı olarak Kâdirî Tarîkatı'na intisâb etmiştir. Şeyh Hâlid'in ne zaman Kâdirî tarîkatına intisâb ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Hâlid, 1333/1915 yılında Urfa'da vefat etmiştir. Vefat ettiğinde Sâkıbiyye Tekkesi mezarlığına defnedilmiştir. Daha sonra diğer mezarlarla birlikte Mevlîd-i Halil hazîresine taşınmıştır.[212]

Şeyh Hâlid, aynı zamanda iyi bir şâirdir. Şiirleri genellikle dinî ve tasavvufî içeriklidir. Şiirlerinde, Allah'ın kudretine karşı acizliğini ve eksikliğini dile getirmektedir. Şiirlerinde "hiç"lik düşüncesi hâkimdir.

Neyimle fahr edeyim ey dil sözümde bir halâvet yok

Tekellüm etsem asla dilimde bir halâvet yok

Ne ilmim var, ne tahsîlim; ne aklım var, ne tedbîrim

Hemân bir kuru dervişlik var ammâ istikâmet yok

Tekkesi satıldıktan sonra mezarı Mevlîd-i Halil hazîresine taşınmıştır. Şiirleri için bknz: Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/124; Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 151-152-153.

[210] *VGMA*, 585, 42,129.

[211] Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 317.

[212] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/75; Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 161.

Sabır yok, zühd ü takvâ yok; tevekkül yok, tahammül yok

Temekkün yok, tekevvün yok; temenni yok, kanaât yok

Ne malım var, ne kesbim var, ne de cerrârlıkta fikrim var

Haram-horlukta dahî hamdünlillah kim cesaret yok

Cefâ ve cevr-i dildâr bir tarafta sıklet-i ağyâr

Bu derdi çekmeye doğrusu bende hiç tâkat yok

Vatanımda bî-kararım gurbet elde şerm-sârım

İşim Allah'a kalmıştır kula i'lâna gerek yok

Yürü arz eyle HÂLİD hâlini dergâh-ı Mevlâya

Kim ondan gayrı bu âlemde bir kadî-i hâcet yok.[213]

1.5. HACI ABDÜLKERİM (HAC KERMO)

Asıl adı Abdülkerim Efendi'dir. Urfa'ya Bağdat'tan gelmiştir. Kâdirî tarîkatına da Bağdat'ta iken intisâb etmiştir. Bağdat'tan Urfa'ya şeyhinin görevlendirmesiyle gelmiştir. Ancak Urfa'ya ne zaman geldiği ile ilgili bir malumat bulunmamaktadır. Diğer taraftan Urfa'da Nakşibendî halifesi olan Nebih Efendi'ye (ö. 1203-04/1789) intisâb etmiş ve halifelik almıştır. Nebih Efendi'nin vefatından önce Urfa'ya geldiği kesin olan Hac Abdülkerim Efendi, 18. yüzyılın sonlarına doğru Urfa'ya geldiği tahmin edilmektedir.[214]

Mezarı, Harrankapı mezarlığının içinde bulunmaktadır. Mezar baş dikmesinde *" Bu merhûm Hac Muhammed oğlu Hac Abdülkerîm'in kabridir. 1819 senesinde vefat etmiştir"* yazılıdır. Kendisinden sonra oğlu Hacı Mustafa Efendi Kâdirî halifesi olmuştur.[215]

---

[213] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I/76.
[214] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 139.
[215] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 139.

1.6. KERMOZÂDE HACI MUSTAFA EFENDİ

Bu zât da Kâdirî tarîkatı halifelerindendir. Dede Osman Avnî ile aynı dönemde yaşamıştır. Babasının adı Hacı Abdülkerim Efendi (ö. 1234-35/1819)'dir. Ne zaman ve nerede doğduğu ile ilgili bir tespitte bulunamadık. İlk yıllarında babasına intisâb etmiştir. Mahmut Karakaş, onun babasının vefatından sonra Dede Osman Avnî'ye intasâb ettiğini söylemektedir. Ancak bununla ilgili herhangi bir icâzetnâme bulunmamaktadır.

Dede Osman Avnî, dergâh cami avlusuna at ile girdiği için Hacı Mustafa Efendi ile tartışmıştır. Bu tartışma sonucunda Dede Osman Avnî kendisine şöyle bedduada bulunmuştur: "*Git! Birecik'e kadar yolun var"* demiştir. Daha sonra gerçekten de kendisine Birecik'te pek çok miras malı kalmış ve bir süre Birecik'e gitmiştir. Daha sonra geri dönerek Dede Osman Avnî'den af dilemiştir.

Hacı Mustafa Efendi, 1786 yılında vefat etmiş ve Harrankapı mezarlığı içinde bulunan Ali b. Seyyid Maksûd türbesinin içine defnedilmiştir. Kabir baş dikmesinde şunlar yazmaktadır: "*Bu zât, Kadirî tarîkatının reşâdetli kerâmet sahibi Hacı Mustafa'dır. O, bir mürşîd-i kâmil ve kutubdur. O, Hüdâ'nın sırlarının ve feyzinin buharıdır. Şeri'at ve tarîkat iki mektep olup, hakîkat ve ma'rifet bu ikisinin içinde kendini gösterir. Burası bir ziyaret yeri oldu ki, ihlâs hastalığına tutulanlara şifa evidir. Üçler geldiler ve tamir tarihini söylediler ki, bu yeni türbenin imarına kanaat etmek layıktır. Yıl, 1293/1876*". [216]

1.7. ABDÜLĞANÎ EFENDİ

Abdülğâni Efendi, Musul vilâyeti Kerkük sancağının Tutaltı köyünde dünyaya gelmiştir. İlim tahsiline yine burada başlamıştır. Bir müddet sonra Kâdirî tarîkatına intisâb etmiştir. Babasının adı Abdülkâdir b. Veliyyüddîn Efendi'dir. Urfa'ya gelip Sâkıbiyye Tekkesine postnişîn olmasının Abdülkâdir Erbilî'nin tavsiyesi veya Kerkük Kâdirî Tekke'sinin görevlendirmesi ile olduğunu tahmin edilmektedir. Zira Sâkıb Efendi, Sâkıbiyye Tekkesi Vakfiyesinde Abdülkâdir Erbilî'den sonra postnişîn olacak kişinin kriterlerini yazmış ve bu kriterlerin uygulanması hususunda özellikle

[216] Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitâbeler*, 277.

uyarılarda bulunmuştu.[217] Abdülkâdir Erbilî'nin Sâkıbiyye Tekkesi postnişînliğini ne zaman bıraktığı ve Abdülğâni Efendi'nin ne zaman postnişîn olduğu hususunda yeterli derecede malumat bulunmamaktadır. Ancak kayıtlarda, onun 1293/1876 senesinde Sâkıbiyye Tekkesi postnişîni olduğu geçmektedir.[218] Yine başka bir kayıtta ise onun 1298/1881 tarihinde bu görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen de ömrünün sonuna kadar da bu Tekke'de postnişîn olarak görev yapmıştır.[219]

Abdülğâni Efendi, (ö. 1322/1905) tarihinde Urfa'da vefat etmiştir. Bediüzzaman mezarlığına defnedilmiştir. Mezar baş dikmesinde şunlar yazılmıştır: "*Bu âlim, kâmil, fâzıl, salih kimselerin dayanak kabul ettiği, Sâkıbiyye Tekesinin şeyhi olarak şöhret olmuş, Kâdirî tarîkatı halifelerinden 1905 senesinde vefat eden Kerküklü Abdülğanî Efendi'nin kabri şerifidir.* [220]

1.8. HACI ABDÜLKÂDİR EFENDİ

Hacı Abdülkâdir Efendi, 1269/1849 senesinde Siverek Câmî-i Kebir Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası, meclis-i idâre azâsı Hâcı Muhammed Ali Ağa'dır. İlk eğitimini Siverek sıbyan mektebinde aldıktan sonra Siverek Fevziyye Medresesi'ne devam etmiştir. Fevziyye Medresesi'nde, Siverek müfütüsü Zülfikar Efendiden icâzet alarak mezun olmuştur.[221]

Abdülkâdir Efendi'nın tasavvufa ne zaman girdiği ve kimlerden icâzet aldığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Onun Kâdirî tarîkatı yanı sıra Nakşî tarîkatına intisâplı olduğunu mezar baş dikme taşında yazılı olan şu dörtlükten anlaşılmaktadır.

Kâdirî, nakşibendî Abdülkâdir Efendi

Tefsir ile hadîsten, halkı irşâd eylerdi

303'te Hâc edûp ermiş idi Kemâle

---

[217] Bkz. Ek-9, *VGMA*, 585/42 nolu vakfiye.
[218] UŞS: 222/203, 225/18-17.
[219] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 156; Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli El-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)", 318.
[220] Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 155-156
[221] Ramazan Özgültekin, *Siverek Evliya ve Âlimleri* (Siverek: Elif Matbaası, 2006), 157.

339'da hocâ erdi visâle[222]

Hacı Abdülkâdir,1339/1923 senesinde vefat etmiştir. Kabri Gülabîbey Camii'nin doğusunda bulunan kabristandadır.

1.9. YUSUF SAMÎ EFENDİ

Siverek'in önemli şairlerinden birisi olan Yusuf Samî Efendi, 1846 yılında Siverek'te dünyaya gelmiştir. Babası, Siverek müftüsü Eyüp Efendi'dir. İlk eğitimini Sulu Cami'de bulunan Mahalle Mektebi'nde almıştır. Sonraları, babasından Arapça ve Farsça derslerini, Sulu Cami bünyesinde bulunan Medrese-i Ulûm'da dönemin önemli müderrislerinden olan Kemal Hoca'dan da ders almıştır. Öte yandan Târih, Coğrafya, Edebiyât, Hendese, Hesâb, Hayvânât, Nebâtât ve Nücûm İlmi gibi ilimlerde de eğitim almıştır. [223]

Yusuf Samî Efendi, Kâdirî tarîkatı meşayıhındandır.[224] Kadirzâde ailesindendir. Kadirzâde ailesi aslen Orta Asyalı olup oradan Musul'a göç etmişlerdir. Musul'da "Celilzâde" olarak bilinmektedirler. Aile, bilinmeyen nedenlerle Musul'dan Bağdat'a göç etmektedir. Aile, Bağdat'ta iken Kâdirî Tarîkatı'na intisâb etmiştir. Kâdirî Tarîkatı'na mensubiyetlerinden dolayı Kadirzâdeler olarak anılmaya başlamıştır. Aile, yine bilinmeyen nedenlerle Bağdat'tan Siverek'e yerleşmiştir.[225]

Yusuf Samî Efendi, eğitimini tamamlamanın yanı sıra şiir ve hat sanatı ile de ilgilenmiştir. Şiir ve hat sanatındaki mahâretlerini ortaya koyduğu eserlerden anlaşılmaktadır. Şiir alanında pek çok eser kaleme alan Yusuf Samî, önceleri "Ğâfî" mahlasını kullanmıştır. "Gâfî", her şeyin yaramazı ve kötüsü anlamlarına gelmektedir. Bir müddet sonra Elazığ (Maden)'e giden Yusuf Samî Efendi, burada tanıştığı mutasarrıf Rûmî Paşa'nın himâyelerinde kalmıştır. Bu dönemde Rûmî Paşa, Yusuf Efendi'ye "Samî" mahlasını vermiştir. Bu tarihten sonra Yusuf Samî Efendi,

---

[222] Özgültekin, *Siverek Evliya ve Âlimleri*, 158; Abdurrahim Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent: Siverek*, ed. İbrahim Özcoşar - Ahmet Kırkan (İstanbul: Çizgi Kitâbevi, 2022), 343.

[223] Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", 344.

[224] Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", 344.

[225] Ekrem Bektaş, "Siverekli İbrahim Re'fet ve Mevlid'i", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 17 (2007): 78.

şiirlerinde "Samî" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Onun en önemli şiiri ise "Mevlid-i Nebî" eseridir. [226]

Yusuf Samî Efendi, nesir alanında da birçok eser kaleme almıştır. "Künûzü'n-Ni'âm", "Hilye-i Saâdet", "el-Kasidetü'n-Necâtiyye", "Zikirler ve Esmâlar Risalesi" ve Kâdirî Tarîkat'ının hatimesini içeren " Risâle-i Hatm-i Tarîkat-i Kâdirîyye" eserleridir.[227]

Hat alanında da kendisini geliştiren Yusuf Sâmî Efendi, ilk derslerini Siverekli Bican Efendi'den almıştır. Daha sonra Diyarbakır'a giderek Fethullah Efendiden dersler alarak kendisini geliştirmiştir. Hat alanında pek çok eseri bulunmakta ve iki tanesi günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerden birisi, Siverek Ulu Camii'nde, diğer biri ise Siverek Gülâbi Bey Camii'nde bulunmaktadır.[228] Bir de aile fertlerinin yanında bulunan bir tablo günümüze ulaşmıştır.

Yusuf Sâmî Efendi, 1875 yılında Siverek'e geri dönmüştür. 25 yıl boyunca yeni açılan rüştiye mektebinde muallimlik görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanında çeşitli camilerde vaaz ve hutbelerle halkı irşâd etmiştir. Yusuf Sâmî Efendi 1932 yılında Siverek'te vefat etmiştir.[229]

1.10. İBRAHİM RE'FET EFENDİ

İbrahim Re'fet Efendi de tıpkı Yusuf Sâmî gibi Kâdirzâde ailesine mensuptur. İbrahim Re'fet Efendi, 1291/1875 yılında Siverek'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı İbrahim Hakkı'dır. Babası, Abdurrahman Behcettir (ö. 1299/1882). Babasını, daha on iki on üç yaşlarda kaybetmiştir. Babasının vefatından sonra üç erkek kardeşinden biri, aynı zamanda Siverek Reji Müdürü olan abisi Eyyüp Efendi'nin himayesine girmiştir.

---

[226] Hüseyin Akpınar - Hikmet Atik, "Siverekli Yusuf Samî Efendi'nin Mevlîd'i ve Şanlıurfa Yöresinde İcrası", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, II. Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)* (Sakarya: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009), 366.

[227] Akpınar - Atik, "Siverekli Yusuf Samî Efendi'nin Mevlîd'i ve Şanlıurfa Yöresinde İcrası", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, II. Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)* (Sakarya: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009), 367-368; Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", 344; Ayrıca Bkz: *SiverekliHacı Yusuf Sâmî Efendi Hayatı ve Eserleri* (Siverek: Siverek Yayınları, 2005), 14-24.

[228] Yusuf Samî Efendi'nin Siverek Gülabibey Cami'sinde bulunan hat eseri için Bkz. Ek-10

[229] Akpınar - Atik, "Siverekli Yusuf Samî Efendi'nin Mevlîd'i ve Şanlıurfa Yöresinde İcrası", 367.

İlk eğitimini, abisi Eyüp Efendi'nin Besni'ye atanmasıyla Besni rüştiye mektebinde almıştır. Daha sonra eğitimine Besni Tahtaova Medresesinde devam etmiş, ardından tahsilini Siverek Fevziye Mederesesi'nde tamamlayarak icâzetini almıştır.[230] Ancak bazı kaynaklar babasının İbrahim Re'fet Efendi'yi daha küçük yaşlarda Fevziye Medresesine gönderdiğini ve bu medresede Siverek Müftüsü Zülfikar Zühtü Efendi (ö. 1322/1905) ve akrabası Yusuf Sâmî Efendi'den Arapça, Farsça ve müsbet ilimler alanlarında dersler aldığını söylemektedir. İbrahim Re'fet Efendi, abisi Eyyüp Efendi'nin vefatından sonra ilme ara vermiş ve ailesini geçindirmek üzere Siverek Nüfus Müdürlüğü'nde memuriyete başlamıştır. Bunun yanı sıra farklı kurumlarda çeşitli memuriyetler yapmıştır. [231]

İbrahim Re'fet Efendi, hayatının büyük bir kısmını Siverek'te geçirmiştir. Ancak 1926 senesinde bölgenin ağaları ile birlikte Konya'ya sürgün edilmişlerdir. Ekrem Bektaş, o dönem sürgünlerin çoğunun Şeyh Said İsyanı'ndan kaynaklı olduğunu söylemektedir. İbrahim Efendi'nin sürgün hayatı çok uzun sürmemektedir. Bir buçuk yıl sonra tekrar Siverek'e dönmüştür. İbrahim Re'fet Efendi 1938 senesinde vefat etmiştir. Mezarı, Belediye'nin inşa ettiği bir binanın altında kaldığı söylenmektedir.[232]

İbrahim Re'fet Efendi, aynı zamanda iyi bir şâirdir. Pek çok şiiri bulunmaktadır. Şiirlerinde "Re'fet" mahlasını kullanmıştır. İbrahim Re'fet yaşadığı dönemde pek çok şâirin yaptığı gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumu ile ilgili bir "Mevlîd-i Şerîf" kaleme almıştır. Bunun yanı sıra bir de "Divân"ı bulunmaktadır.[233]

1.11. YÛSUF TILLI EFENDİ

Şeyh Yûsuf Efendi, 1313/1896 yılında Siverek'in Büyüktepe/Tıl köyünde dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Fatıma Hanım, babasının adı ise Ali Efendi'dir. Babası Siverek'te "mollayan" olarak bilinen ailedendir. Babası Ali Efendi'nin Siverek'e taşınması onun Siverek'in meşhur pek çok âlim ve ârfinden ders almasına

[230] Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri* (Şanlıurfa: Dal Yayıncılık, 1936), I: 179.
[231] Bektaş, "Siverekli İbrahim Re'fet ve Mevlid'i", 80.
[232] Bektaş, "Siverekli İbrahim Re'fet ve Mevlid'i", 81.
[233] Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I: 180; Bektaş, "Siverekli İbrahim Re'fet ve Mevlid'i", 81; Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", 345.

vesile olmuştur. Bu âlimlerden birisi de Kâdirî tarîkatına intisâplı Hacı Yusuf Samî Efendi'dir. Bir müddet sonra Şeyh Yûsuf Efedi'nin ailesi tekrar köye dönmüştür. Bu sırada Kâdirî tarîkatı şeyhlerinden Gürüzlü Hacı Muhammed Efendi'ye intisâb etmiştir.[234]

Şeyh Yûsuf Efendi'nin ahlâkının yanı sıra sesinin güzelliği halkın dikkatini çekmiş ve kendisini Kur'ân-ı Kerîm ve Mevlîd-i şerîf okumaya davet etmişlerdir. O da bu davetlere herhangi bir menfaat beklemeksizin icâbet etmiştir. Bu samimi tavrı Şeyh Yûsuf Efendi'nin halk tarafından sevilmesine sayılmasına vesile olmuştur. Şeyh Yusuf Tıllı Efendi'nin oğlu Hacı Hüseyin Tıllı'nın "Terâvihnâme" adlı manzum bir eseri olup Siverek'te Ramazan ayının sonlarına doğru okunmaktadır.[235]

[234] Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", 346.

[235] Ahmet Kırkan, "Sêvregı de Edebîyatê Dînî Ra Nımûneyêk: Terawîhnameyê Hecî Huseyînê Tılî", *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent: Siverek* (İstanbul: Çizgi Kitâbevi, 2022), 357-380.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE URFA'DA FAALİYET GÖSTEREN KÂDİRÎ TEKKELERİ

2.1. URFA GEYLÂNÎ DERGÂHI

Kendi kurumlarını "Geylâni Dergâhı" olarak isimlendirenler Urfa Karaköprü Maşuk'ta bulunmaktadır. Dergâh, önceleri Türkmeydanı Mahallesi 2966. Sokak'ta bulunan Çakeri Cami'nin yanında faaliyet göstermekteydi. Bu dergâhta Kâdirî Tarîkat'ı irşâd faaliyetleri yapılmaktadır. Dergâh'ın şeyhi ve postnişîni olan Ahmet Emektar, mürîdleri tarafından "Şeyh Ahmet el-Kâdirî" olarak tanıtılmaktadır. Dergâh, günümüzde resmi bir vâkıf olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Günümüzde Urfa'da Kâdirî tarîkat esaslarının uygulandığı dergâhlardan bir tanesidir.

2.1.1. Ahmet Emektar'ın Hayatı

Ahmed Emektar Efendi, günümüzde Urfa Geylânî Dergâhı diye isimlendirilen tekkeden mes'ul kişi olarak görev yaptığını söylemektedir. Kâdirî Tarîkat'ına intisâbından dolayı "el-Kâdirî" nisbesini kullanmaktadır. Ahmed Efendi, 1973 yılında Urfa'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitini Urfa'da aldı. 1994 yılında vatanî görevini bitirmiştir. Yine aynı tarihte babası vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra islâmî ilimler üzerine eğitim almak için Ceylanpınar'a gitmiş, Ceylanpınar'da müderris ve aynı zamanda Nakşibendî Tarîkatı şeyhlerinden olan Seyda Muhammed Ali'den ders almaya başlamıştır. 1994 yılından 2001 yılına kadar hocasının yanında ilmi ve Kâdirî tarîkat icâzeti almıştır. Bunun yanı sıra hocasının yanında kalarak hizmetinde bulunmaya devam etmiştir. Tasavvuf usûl ve âdâbını Seyda Muhammed Ali'den almış ve onun gözetiminde ilk halvetine girmiştir. Daha sonra Kâdirî Tarîkat'ı şeyhlerinden Şeyh Ubeydullah'a intisâb ederk Kâdirî Tarîkatı'ndan icâzet almış ve Şeyh Ubeydullah'ın halifesi olarak 2007 yılında Urfa'da irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Günümüzde Urfa Geylânî Dergâhı postnişîni olarak görev yapmaktadır. Evli ve beş çocuk babasıdır. [236]

[236] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.

Ahmet Emektar, aynı zamanda pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür: "Seyr ü Sülûk İlmihali "Resulullah'ın Ehl-i Beyti'nin Fâziletleri", "Peygamber Varislerinin Nurlu Yolu", "Dört Mezhep Üzerine Hac Kitabı", "Soru Cevaplı İslam Fıkhı", "Kâdirî Yolunda Edepler", "Kâdirî Tarîkatında Mürîdlerin Edepleri", "Tarîkatta Vuslat Menkıbeleri", "Abdülkâdir-i Geylânî'nin Kerâmetleri", "Batmayan Güneş Abdülkâdir-i Geylânî'nin Hayatı", "Şeyh Nureddîn Birifkânî'nin Hayatı" ve "Âb-ı Âdâb" gibi eserlerden oluşmaktadır.

2.1.2. Ahmet Emektar ve Tasavvuf Hayatı

Ahmet Emektar, ilk tasavvuf eğitimini Seyda Muhammed Ali'nin yanında almıştır. Onun yanında Nakşî ve Kâdirî sülûkünü aldıktan sonra halvette iken gördüğü rüya üzerine Suriye Amuda şeyhlerinden Ubeydullah el-Kâdirî'ye[237] intisâb etmiştir. Ayrıca Rufâî, Halvetî tarîkatlarından da icazetleri bulunmaktadır.

Ahmet Emektar, Kâdirî Tarîkat'ına intisâb sürecini şu şekilde anlatmaktadır: "Ben gençlik yıllarımdan hep Abdülkâdir-i Geylânî'ye muhabbet duyardım ona karşı muhabbetim daha önce katıldığım tekke ve dergâhlardan kaynaklanmaktaydı. Askerliğimi bitirdikten sonra Kâdirî tarîkatına intisâb etmek için bir Mürşid-i kâmil arayışlarına başladım. O sıra bir arkadaşım bana Kâdirî tarîkatından olmayan bir şeyhe intisâb etmemi tavsiye etti. Ben de istihâreye yattım. O gece rüyamda Abdülkâdir-i Geylânî'yi gördüm. Rüyada, ben bir derede boğuluyordum. İmdadıma Abdülkâdir-i Geylânî geldi. Bana: "*Sen nereye gidiyorsun. Biz sana buraya gel demedik mi?"* diye beni azarladı. Bana tarîkat usûl ve adabını irşâd etti. Gördüğüm bu rüya üzerine benim mürşidimin Kâdirî tarîkatından icâzetli bir mürşid olması gerektiğini anladım. Bu rüya üzerine mürşid arayışlarına başladım ve Ceylanpınar'da bulunan Seyda Muhammed Ali'nin medresesine gittim. Seyda Muhammed Ali'den Kâdirî tarîkatı biatını alarak Seyda'nın hem talebesi hem de mürîdi oldum. Seyda Muhammed Ali'nin yanında hem medrese ilmini, hem de Kâdirî tarîkatı sülûkünü tamamladım."[238]

[237] Ubeydullah el-Kâdirî, Ahmet Emektar'ın kendisinden tasavvuf icâzeti aldığı kişidir. Ahmet Emektar, mürşidinin nesep olarak Hz. Peygambere dayandığını söyledi. Ayrıca babası Ahmet el-Kâdirî'nin Suriye'de nâkibü'l-Eşrâf'lık yaptığını da iddia etti. Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.

[238] Şeyh Ahmet, ilimi İcâzetini Seyda Muhammed Ali'den almıştır.

Ahmet Emektar görevlendirilmesi ile ilgili olarak şunları anlattı. Mürşidim Suriye Amudâ şeyhlerinden Ubeydullah el-Kâdirî'ye intisâb etmeden önce kırk günlük bir halvete girmiştim. Halvetteyken Abdülkâdir-i Geylânî'yi gördüm. Bana Şeyh Ubeydullah'ı gösterdi. "*Senin mürşidin budur*" dedi. Ben halvetten çıktıktan sonra Şeyh Ubeydullah'ı araştırmaya ve aramaya başlamıştım. O sırada Kâdirî Tarîkat'ı halifesi bir arkadaşımız bana Şeyh Hazretleri'nin şu anda Mardin'de olduğunu söyledi. Ben hiç vakit kaybetmeden Mardin'e doğru yola çıktım. Şeyh Ubeydullah Hazretleri benim Mardin'e hareket ettiğimden keşfen haberdar olmuştu. Ben, Şeyh Ubeydullah'ın bulunduğu binanın kapısının önüne geldiğimde Şeyh Hazretleri'nin mürîdlerinin kapıda beni beklediklerini gördüm. Ben kendimi tanıtmadığım halde bana ismimle hitap ederek "*Sen molla Ahmet misin?"* diye sordular. Ben şaşkın bir halde: "*evet benim*" dedim. Ben mürîdlerin ismimi bilmelerine şaşırmıştım. Onlara: "*İsmimi nereden biliyorsunuz?* dedim. Onlar da: "*senin ismini bize Şeyh Ubeydullah verdi. Seni alıp kendisinin yanına götürmemizi emretti*" dediler. Mürîdlerle birlikte Şeyh Ubeydullah Hazretleri'nin yanına gittik. Şeyh Ubeydullah da aynı şekilde bana ismimle hitap ederek beni karşıladı. Bana tarîkat icâzeti verdi. Ardından Şeyh Ubeydullah bana şöyle dedi: "*Şeyh Ahmet vallahi ben dün gece Abdülkâdir-i Geylânî Hazretlerini rüyamda gördüm. Bana şöyle dedi: "Şeyh Ubeydullah yarın senin yanına Ceylanpınar'da emanet bıraktığımız Şeyh Ahmet gelecek. O ezelden beri hem müridimiz hem de evladımızdır. O sana emanettir. Ona tarîkat icâzetini ver*" dedi. Ahmet Efendi, ardından şunları söyledi: "Şeyh Ubeydullah cemaatin içinden kalkıp yanıma gelerek alnımdan öptü ve şöyle dedi: *"Sen bize Pîrimiz'in emanetisin"* dedi.[239]

Ahmet Emektar tarîkat silsilesinin şu şekilde olduğunu anlattı.

Ahmet Emektar Efendi, tarîkat silsilesini Ubeydullah el-Kâdirî'den, o kardeşi Muhammed el-Kâdirî'den, o babası Ahmet el-Ahderî'den, o Muhammed Bakır el-Hüseynî'den, o Nûr Muhammed Birifkânî'denn, o amcası Muhammed Nûr Birifkânî'den, o amcası Nureddîn el-Birifkânî'den, o Mahmut el-Celîlî el-Musulî'den, o Ebû Bekir Âlusî'den, o Osman el-Kâdirî'den, o babası Yahya el-Kâdirî'den, o babası Nûreddîn Kâdirî'den, o babası Veliyyuddîn el-Kâdirî'den, o babası Zeyneddîn el-Kâdirî'den, o babası Şerâfettîn el-Kâdirî'den, o babası Şemseddîn el-Kâdirî'den, o

[239] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.

babası Muhammed Hattakî'den, o babası Abdülazîz Geylânî'den, aldı. Silsile Abdülkâdir-i Geylânî, Ebû Sâ'd Mübârek el-Mahzûmî, Ali el-Hakkârî, Ebü'l-Ferec et-Tarsûsû, Abdüvâhid et-Temîmî, Ebû Bekir Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî, Serîyyü's-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb-i-Acemî, Hasan-ı Basra (ö. 110/728) ve Hz. Ali (r.a) Hz Peygambere (s.a.v)'e ulaşmaktadır.[240]

Ahmet Emektar, Türkiye ve yurt dışında halifelerinin olduğunu da beyan etti. Kendisinin iddiasına göre yurt içinde kendi dergâhlarına bağlı pek çok dergâh vardıri. Merkez, Urfa Geylânî Dergâhı olarak kabul edilmektedir. Finlandiya, İstanbul, Denizle, Gaziantep, Sivas ve Bartın gibi illerde Ahmet Emektar'a bağlı halifeler ve dergâhlar irşâd faaliyetlerinde bulunmaktadırlar.[241]

Ahmet Emektar, Urfa Geylânî Dergâhı'nın kurulma amacını şu şekilde açıklamaktadır: "Urfa tasavvuf coğrafyasına baktığımızda Kâdirî tarîkatı degâhlarının ilmi olarak eksik olduklarını gördük. Urfa'da bulunan diğer tarîkatlarda tasavvuf ile birlikte medrese ilmi eğitimi de veriliyorken Kâdirî tarîkatı dergâhlarında ilmin eksikliğini gördük. Bu eksikliği gidermek için de bu dergâhı kurmaya karar verdik. Elhamdülillah biz Urfa Geylânî Dergâhı'nda mürîdlerimize tasavvuf ilmini ve islâmî ilimleri birlikte vermeye çalışıyoruz. Özellikle bunun için Türkmeydanı Mahallesi'nde bulunan dergâhımızın tamamını ve Maşuk'ta bulunan Dergâhımızın iki ve üçüncü katlarını ilim talebeleri için sınıf olarak düzenledik" dedi.

2.1.3. Geylânî Dergâhı'nda İntisâb

Geylânî Dergâhı'na intisâb ile ilgili bilgileri Ahmet Emektar Efendi'nin Finlandiya halifesi Muhammed Musa Efendi'den aldık. Muhammed Musa, bu dergâha mürîd olan her kesin muhakkak Abdülkâdir-i Geylânî'nin himmeti ve işareti ile bu dergâha intisâb ettiğini söyledi. Kendisinin de intisâbının bu şekilde gerçekleştiğini ve gördüğü rüya üzerine Ahmet Emektar Efendi'ye intisâb ettiğini söyledi. Muhammed Musa Efendi, intisâbın şu şekilde gerçekleştiğini anlattı: "İntisâb, usûl üzere ikindi veya yatsı namazından sonra gerçekleşir. Şeyh ve mürîd, karşılıklı otururlar. Şeyh, mürîdin sağ elini, mürîd de şeyhin sağ elini tutar. Şeyh, mürîde "istiğfâr-ı şerîfeyi

[240] Ahmet Emektar Efendi'nin yazılı icâzet için Bkz. Ek-11.
[241] Muhammed Musa Errufai, Röportaj, 2022.

çektirerek tövbe ettirir. Şeyh, mürîde, Kâdirî tarîkatını kendi tarîkatı olarak kabul edip etmediğini, Abdülkâdir-i Geylânî'yi de Pîri olarak kabul edip etmediğini, Ahmet Emektar'i de şeyhliğe kabul edip etmediğini sorar. Mürîd "evet" cevabını verdikten sonra yapılan bu biata Allah'ı, peygamberleri, melekleri, yer ehlini ve gök ehlini şahit tutarak Fetih sûresinin onuncu âyetleri okunur. Ardından bir bardak şerbetli suya Fetih sûresinin birinci âyeti okunarak mürîd ile beraber "Kelime-i Tevhîd" okunur. Mürîd, o şerbetli suyu içer. Şeyh, mürîde günlük yapacağı vazifeleri telkin eder. Böylece intisâb gerçekleşmiş olur.[242]

2.1.4. Geylânî Dergâhı'nda Âdâb

Âdâb, uyulması gereken görgü kuralları, göz önünde bulundurulması gereken esaslar, izlenmesi gereken yol yordam, iyi hal ve hareket veya ölçülü davranış olarak tanımlanabilmektedir[243]. Urfa Geylânî Dergâhı'nda usûl, esâs ve âdâb kuralları önemli yer tutmaktadır. Bu dergâhtaki âdâbın önemi hakkında Ahmet Efendi şunları aktarmaktadır: "*Usûle uymayan, vusûlden mahrum kalır*". Bu düstûr üzere usûl ve âdâb çok önemlidir. Mürîd'in şeyhine karşı, mürîdin diğer mürîdlere karşı, mürîdin sohbet esnasında, zikre oturma ve zikirden kalkma gibi mürîdin muhatap olduğu her davranışın bir usûl ve âdâbı vardır.

Mürîd'in şeyhine karşı göstermesi gereken âdâb pek çoktur. Mürîd, şeyhine tam bir teslimiyetle teslim olmalıdır. Mürîd, şeyhinin huzuruna abdestsiz çıkmamalı şeyhi konuşunca sağa sola bakmamalı, şeyhinin sohbetini en iyi şekilde dinlemeli veya bir buyurukta bulunuyorsa eksiksiz yerine getirmek için dikkatlice dinlemelidir.

Mürîd, şeyhinin huzuruna girmeden önce müsait olup olmadığını öğrenmek için izin istemeli, izin verilince de kemâl-ı edeple içeri girip şeyhinin elini öpmelidir. Şeyh Efendi, mürîdin oturması gereken yeri göstermişse oraya oturmalı, şeyh yer göstermemişse müsait bir yere oturmalıdır. Şeyhinin huzurundan ayrılınca tekrar şeyhinin elini edeple öpmeli ve hemen arkasını dönüp ayrılmamalı. Birkaç adım geri geri gittikten sonra dönmelidir.

---

[242] Muhammed Musa Errufai, Röpotaj, 2022,
[243] Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, 18.

Şeyh ayakta iken mürîd de ayakta durmalı oturmaya devam etmemelidir. Şeyh, geçtiğinde veya içeri girdiğinde ayağa kalkmalıdır. Şeyhin huzurunda iken her iki el önde bağlanmalı, selam alma veya şeyhe selam verme durumunda da her iki el önde bağlı olmalıdır.

Mürîd, şeyhi ile birlikte yolculuk yapmaktaysa ve yolculuk yaya olarak yapılıyorsa şeyhinin önüne veya aynı hizaya gelmemeye çalışmalıdır. Yolculuk gece yapılıyorsa şeyhin önünde; gündüz yapılıyorsa şeyhin arkasında yolculuk yapılmalıdır. Şeyh çağırmadıkça şeyhin hizasında durmamaya özen göstermelidir.

Şeyhin şahsi eşyalarını taşımakla vazifeli mürîdler bu eşyalara en iyi şekilde bakmalı ve muhafaza etmelidir. Şeyhin tespihi, âsâsı veya ayakkabısı takdim edilirken şeyhin eli öpüldükten sonra takdim edilmelidir.

Mürîd şeyhinin huzurunda bulunmadığı durumlarda bile şeyhinin huzurundaymış gibi rabıta halinde olmalıdır. Ahmet Efendi, bu rabıtanın "*huzur rabıtası"* olarak isimlendirildiğini söyledi.[244]

Mürîdin, zikir esnasında da uyması gereken usûl ve âdâbı bulunmaktadır. Mürîd, toplu ve cehrî olarak yapılan zikre katıldığında şeyhinin hemen bitişiğinde oturmamalı biraz boşluk bırakmalıdır. Buralara ehl-i ilim kimseler oturmalıdır. Yine mürîd zikir meclisinde rastgele oturmamalı, zikir meclisine girişi ve akışı bozmayacak şekilde oturmalıdır. Mürîd, zikir esnasında gözlerini kapatmalıdır. Çünkü gözlerin kapalı olması zikrin feyiz ve bereketinden daha fazla istifade edilebilmektedir. Mürîd, zikir esnasında vecd ve cezbe halinde sesini çok yükseltmemeli ve uygunsuz hareketlerde bulunmamalıdır. Mürîd, zikir bitiminde hemen kalkıp gitmemelidir. Zikirden sonra ikram edilen ikramlıkları almalıdır. Zikirden hemen sonra soğuk su içmemeye gayret göstermelidir.[245]

2.1.5. Geylânî Dergâhı'nda Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk ile ilgili bilgileri Ahmet Efendi'den ve Ab-ı Âdâb adlı kitabından almaktayız. Şeyh Ahmet, "Mürîd, tarîkata intisâb ettikten sonra kendisine yerine

[244] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.
[245] Kâdirî Tarîkatında Zikrin vecîbeleri açin Bkz. Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 385.

getireceği vazifeler verilir. Mürîd, verilen vazifeyi eksiksiz yerine getirirse üç ay sonra nefsin mertebeleri hususunda belirlenen periyodik bir cetvel yardımıyla nefis terbiyesine tabi tutulur. Nefis terbiyesinde amaç, nefsi kötü hasletlerden arındırıp bunların yerine iyi, güzel ve temiz hasletleri edinmesini sağlamaktır. Bu ise sâlikin gireceği halvette her bir nefs makamı için isimleri ve sayıları belli zikirleri çekmekle mümkün olacağını söyledi."[246]

Nefis terbiyesinde nefs mertebeleri, isimleri ve çekilecek esmalar ve zikirler şöyledir:

Birinci Nefs: Nefs-i emmâredir. Bu nefsin sıfatları, hırs, cimrilik, bilgisizlik, kötülük, haset, öfke ve kindir. Bu nefs için okunan isim ise "*Lâ İlâhe İllallâh*" lafzıdır. Bu isim yetmiş bin defa okunur.

İkinci Nefs: Nefs-i levvâmedir. Bu nefsin sıfatları ahlâkî olmayan arzu ve hevesler, hile, kendini beğenmişlik, bilinçsiz tevekkül ve üstün gelip eziyet etme arzusudur. Bu nefs için okunacak isim "*Allâh*" lafzıdır. Bu isim altmış bin defa okunur.

Üçüncü Nefs: Nefs-i mülhemedir. Bu nefsin sıfatları cömertlik, ilim, tevâzu, sabır, tövbe ve ağır şeylere katlanmaktır. Bu nefs için okunacak isim "*Hû*" lafzıdır. Bu isim elli bin defa okunur.

Dördüncü Nefs: Nefs-i mutmainnedir. Bu nefsin sıfatları tevekkül, hakikat, rıza, tahammül ve şükürdür. Bu nefs için okunacak isim "*Hak*" lafzıdır. Bu isim kırk bin defa okunur.

Beşinci Nefs: Nefs-i râziyedir. Bu nefsin sıfatları kerâmetler, zikir, zühd, aşk ve sevgidir. Bu nesf için okunacak isim "*Hayy*" lafzıdır. Bu isim otuz bin tane okunur.

Altıncı Nefs: Nefs-i marziyyedir. Bu nefsin sıfatları güzel ahlâk, yalınlık, lütuf ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetine sarılmaktır. Bu nefs için okunacak isim "*Kayyûm*" lafzıdır. Bu isim yirmi bin defa okunur.

[246] Ahmet Emektar, Röpotaj, 2022.

Yedinci Nefs: Nefs-i sâfiyedir. Bu nefsin sıfatları susma, doğruluk, yardım, vefâ, halktan çekilip yalnızlığı tercih etmek ve ilâhî emirlere sıkı sıkıya bağlanmaktır. Bu nefs için okunacak isim "*Kahhâr*" lafzıdır. Bu isim on bin defa okunur.[247]

Sâlik, her bir nefis mertebesi zikrini bitirdikten sonra iki rekât namaz kılar ve namazın sonunda o nefsi, çektiği zikirler karşılığında Allah'tan satın aldığını söyler. Bütün isimler bittikten sonra tekrar en başa döner ve Allah'ın tecellileri vakî' olana kadar ezkâr ve evrâda devam eder.[248]

Nefis terbiyesinden sonra gördüğü rüya ve zuhurata göre sâlikin sülûkü şekil almaya başlar. Sâlik görmüş olduğu sırları şeyhine eksiksiz bir şekilde aktarmalıdır.

Yine Şeyh Ahmet, biz her sene halvete gireriz. Bu genellikle Mart ayının başında başlar Nisan ayının onunda sona erer. Halvetin süresi, sâlikin durumuna göre, şeyh tarafından belirlenmektedir. Halvete girmeden önce, niyet edilir. Halvette, sâlik bütün gayretini Allah'ın rızasını elde etmeye sarf etmeli. Sâlik, halvette geceleri uyanık olmalı, gündüzleri ise oruçla geçirmelidir. Sâlik, halvette kalbini sürekli zikirle meşgul ederek mâlâyâni şeylerden uzak tutmalıdır. Sâlik, gece ve gündüz uyanık olmaya gayret etmelidir. Şâyet uyku kendisine galip gelecek olursa onu kendisinden uzaklaştırmak için ayakta durmak, yürümek ve abdest yenilemek gibi hareketler yapmalıdır. Halvet esnasında sâlik mümkün olduğu müddetçe konuşmamalıdır. İllaki konuşması gerekiyorsa meramını bir kâğıda yazacak şekilde ifade etmelidir. [249]

Sâlik, halvetin ilk günü orucunu her gün yediği yemeğin dörtte biri oranıyla açmalıdır. Halvetin ilk on gününe kadar bu böyle devam eder. İkinci on günü ise yediğinin dörtte bir oranı sürekli eksilir. Son üç gün ise sadece su ile iftar eder. Sâlik, kırk günün sonunda Allah'ın izniyle halvetten çıkar ve normal hayatına döner.[250]

2.1.6. Geylânî Dergâhı'nda Zikir

Bu dergâhta zikir, ferdi ve toplu olacak şekilde yapılmaktadır. Diğer tekkelerde olduğu gibi bu tekkede de her bir mürîdin günlük yerine getireceği zikir vazifesi

[247] Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 390.
[248] Emektar, *Âb-ı Âdâb*, 138-139.
[249] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.
[250] Ayrıca Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 388-389.

bulunmaktadır. Bu zikirlerin zamanı yoktur. Ancak her mürîd günlük vazifesini yirmi dört saat içinde yapmak zorundadır.

Bu dergâha intisâb eden her mürîdin yerine getirmesi gereken bazı vazifeler vardır. İlk intisâbda bunlar mürîde telkin edilir. İntisâb eden mürîdin yapması gereken o zikir elfâzı şu şekildedir: Öncelikle yüz istiğfar, iki yüz tane "*Lâ ilâhe İlallâh*", yüz tane "*salavat-ı şerîfe*" "*Allahümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin ve âlâ âli ve sahbihi ve sellim bî âdedi ilmike*" sonra yüz tane istiğfar okunur. Yirmi tane "*Fâtiha sûresi*", yirmi tane "*âyete'l-kürsi*", kırk tane "*İhlas-ı şerîfe*" okunur. Bu ezkâr elfâzı her gün yerine getirilmelidir. Bu vazifeyi üç ay boyunca hiçbir günü aksatmadan yerine getirirse, istemesi halinde nefis islâhı denilen bir sülûk yoluna tabi tutulur.[251]

Yine bu dergâhta haftada iki gün olmak üzere toplu olarak zikir icrâ edilmektedir. Haftalık yapılan bu zikir, Perşembe ve Pazar günleri yapılmaktadır. Toplu olarak yapılan bu zikir, yatsı namazından sonra yapılmaktadır. Bu dergâhta da diğer Kâdirî dergâhlarında olduğu gibi zikir cehrî olarak yapılmaktadır. Zikir, şekil olarak diğer Kâdirî dergâhlarından farklı değildir. Yine bu dergâhta zikir esnasında def, kudûm ve ney gibi mûsikî enstrümanları kullanılmaktadır. Bu enstrümanların kullanılış amacı zikrin temposunu belirlemektir. Zikirde mûsikî aletlerinin kullanılması ile ilgili olarak Ahmet Efendi, "Büyük Kâdirî dergâhlarında zikirler mûsikî makamları dikkate alınarak, günün anlam ve önemine riâyet edilecek şekilde, dergâh şeyhi ve serzâkir tarafından belirlenmektedir" dedi. Mesela, zikir Ramazan'da yapılacaksa güfteler ve makamlar da ona göre belirlenir. Zikir, Muharrem ayında yapılacaksa tercihler yine ona göre belirlenmektedir."[252]

Geylânî Dergâhı'nda, zikir esnasında mürîdlerin giydiği özel bir elbise bulunmaktadır. Mürîdler, zikirde beyaz gömlek, gömleğin altına siyah renkli, oldukça geniş şaravil dedikleri bir pantolon, gömleğin üstüne de yeleğe benzeyen yeşil renkli ve bel hizasını geçmeyen haydariyye denilen bir yelek giymektedirler. Başlarının üstüne farklı renklerden oluşan çiçeksi desenlerin olduğu bir takke, onu da sarıp sarmalayan arakiyye dedikleri, beyaz bir bez sarmaktadırlar.[253]

---

[251] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.
[252] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.
[253] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022.

Urfa Geylânî Dergâhı'nda toplu olarak yapılan zikir, dergâhın birinci katında bulunan mescitte yapılmaktadır. Zikir, yatsı namazının akabinde yapılmaktadır. Zikirden önce kısa bir sohbet yapılmaktadır. Sohbet yapılması ve zikrin idaresi, şeyh tarafından yapılmaktadır. Şeyhin bulunmadığı zamanlarda şeyhin vekil olarak tayin ettiği kişi tarafından yapılmaktadır. Bu, genellikle şeyhin halifelerinden seçilmektedir.

Toplu olarak yapılan zikir üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşama, kuudî (oturarak) olarak yapılmaktadır. İkinci aşama ise kıyamî (ayakta) olarak yapılmaktadır. Son aşamada ise hem ayakta hem de sağa doğru deverân etmek şeklinde icrâ edilmketedir.

Kuudî olarak yapılan zikrin icrâsı şu şekilde olmaktadır: Zikirden önce zâkirlerin ve katılımcıların zikre hazırlanması sağlanır. Zikir başlamadan önce zâkirler şeyhin postunun önünde namaz safındaki gibi, diz üstü oturacak şekilde saf tutarlar. Zikir, şeyhin "*Yâ Hay Yâ Kayyûm Lâ İlâhe İllâ Ente*" elfâzını yüksek bir sesle söylemesi ile başlar. Zâkirler bu zikri şeyhin ikinci zikir lafzına geçmesine kadar tekrar ederler. Zikir başladıktan sonra mürîdlerden biri, âdâba uygun bir şekilde hazırlanmış buhurdanlık getirir. Şeyhin iznini aldıktan sonra şeyh ortamın havasını yumuşatmak ve hoş bir rayiha olsun diye buhuru yakar. Yine mürîd âdâba uygun bir şekilde şeyhin huzurundan ayrılır. Ardından zikredilen zikir elfâzı şu şekilde devam eder: "*Lâ İlâhe illallah", Yâ Rahman u Yâ Allah", "Yâ Rahîmu Yâ Allah", "Yâ Settâru Yâ Allah", "Yâ Fettâhu Yâ Allah", "Allah, Allah…"* zikirleri çekilir. Bu andan itibaren def, kudûm ve ney eşliğinde ilahîlerle zikir tempo kazanarak devam etmektedir. Zikir esnasında mürîdlerden vecde gelenler olmaktadır. Bu vecd esnasında iradeleri dışında yüksek sesle "*Allah", "Hû", "Hay" ve "Meded Yâ Abdülkâdir-i Geylânî*" gibi sesler çıkarmaktadırlar. Zikirde zâkirler Eşrefoğlu Rumî (ö. 874/1469) ve Ahmet Kuddusî (ö. 1849) gibi Kâdirî şeyhlerinin bestelenmiş şiirlerini, yanı sıra Arapça ve Kürtçe gerek Kâdirîliği gerekse Abdülkâdir-i Geylânî'yi metheden ilâhîler okunmaktadır. Bu ilâhîler, usûl ve ritim olarak yavaş olandan hızlı olana doğru sıralanmaktadır. Önce yavaş olan ilâhîler okunur. Daha sonra şeyhin işareti ile zikrin ritmi artmaya başlar. Zikrin sonlarına doğru ritim iyiden iyiye hızlanır ve zâkirler "*hû*" zikrini ve "*Allahu Allah*" zikrini boğadan ve şiddetli bir şekilde söylerler. Ardından şeyh zikri "*Allah,*

Allah, Allah hû, Lâ ilâhe illâ hû, Lâ ma'bude illâ hû" diyerek zikri bitirir. Ardından zâkirler şeyhin talimatı ile kıyâmî zikir için vaziyet alırlar.[254]

Kıyâmî olarak yapılan zikirde, zâkirler ayakta el ele tutuşmuş şekilde icrâ edilmektedir. Zâkirler halka şeklinde saf tutarlar. Halkanın içinde ise şeyh zikri idare etmek için bulunmaktadır. Zikirde icrâ edilen hareketler şu şekilde olmaktadır: "Zâkirler, zikir esnasında, bazen bulundukları yerde başlarını sağa sola çevirerek hareket ettirirler. Bazen de dizlerini hafifçe kırarak ve başlarını aşağı yukarı hareket ettirirler. Bazen vücudun yukarı tarafını öne eğip doğrulturlar. Bazen de vücudun belden yukarısını sağa ve sola meylettirirler. Hareketlerin değişimi şeyhin işareti ile olmaktadır. Zikir, şeyhin "*lafzı celâl*" okuması ile başlamaktadır. Bütün zâkirler hep birlikte ve ritimsel olarak şeyhin bu talimatını yerine getirirler. Bu zikirde başlama ilâhîsi olarak Eşrefoğlu Rûmî'nin "*Cem' olmuş dervişler*" ilâhîsi okunmaktadır. Zikir, kuudîde olduğu gibi, başlangıçta biraz daha yavaş iken ortalara doğru hız kazanmakta ve sonlara doğru şiddetlenmekle beraber hızlanmanın zirvesine ulaşmaktadır. Bu aşamadan sonra şeyhin talimatı ile zâkirler son aşama olan "devrân"a geçerler. Bu aşamada yine zâkirler ayakta ve el ele, ancak sağa doğru dönecek şekilde dönerler. Devrân esnasında sağ ayak, sağ öne doğru uzâtılarak hareket ettirilir. Şeyh, zikrin ilerleyen kısımlarında zikri biraz daha hareketlendirmek ve canlandırmak için zikir halkasını biraz daha daraltır. Peşi sıra birkaç halka daha oluşmuş olur ve zikir coşkunun zirvesine ulaşmış olur. Şeyh "*Allah hû*" diyerek zikri bitirir. Bu esnada zâkirler sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağına bastırırlar. [255] Zikrin sonunda şeyh dua eder ve zikir sona erer.[256]

[254] Ahmet Emektar, Röportaj, 2022, Ayrıca, zikir halkasına iştirak ettik ve şahit olduklarımızı buraya aktarmaya özen gösterdik.

[255] Şeyh Ahmet Efendi'ye bunun sebebini sorduğumuzda: "Bu, ateşbâz-ı Velî'nin bir âdâbıdır. Bizde Ateşbâz-ı Velî'nin bu geleneğini devam ettiriyoruz.

[256] Ayrıca Bkz. Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 284-287.

2.2. SULTAN MEMDÛH DERGÂHI

Sultan Memdûh, (ö. 1290/1874), Tillo'nun büyük evliyâ ve âlimi olarak bilinen İsmâil Fakîrullâh'ın (ö. 1147/1734) torunudur.[257] Asıl adı Mahmud'dur. 1174/1761 yılında Tillo'da dünyaya gelmiştir. Yedi yaşına kadar ki eğitimini anne ve babasından, yirmi beş yaşına kadar ki eğitimini de dedesinin talebesi ve halifesi, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (ö. 1194/1780) yanında aldalmıştır. Bu eğitimi sırasında hocasından Sarf, Nahiv, Tefsir, Hadîs ve Fıkıh gibi İslâmî ilimlerin yanı sıra yine onun yanında tasavvuf eğitimi de almıştır. Kendisine "Memdûh" lakabını hocası İbrahim Hakkı vermiştir.[258] Sultan Memdûh ailesi, neseb olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) amcası Abbas'a [259]dayanmaktadır.[260] Sulatan Memdûh'un kırk yedi bin beyitlik "*Mahzenü'l Esrâr*" adlı bir divanı bulunmaktadır.

---

[257]İsmail Fakîrullah, 5 Receb 1067 (19 Nisan 1657) tarihinde Siirt'in Tillo köyünde (Aydınlar ilçesi) doğdu. Asıl adı İsmâil'dir. Hayatı hakkındaki bilgiler Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'sine dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan geldiği söylenen dedesi Abdülcemal ve babası Kasım Tillo'da müderrislik yapmışlardır. İsmâil'in eğitimiyle bizzat babası meşgul oldu. Yirmi dört yaşına geldiğinde tahsilini tamamlayarak medresede ders vermeye başladı. Babası vefat edince de Tillo'daki caminin imam ve hatibi oldu. İsmail Fakîrullah'ın kırk yaşında iken geçirdiği ruhî değişim onun mânevî hayata daha çok yönelmesine sebep oldu. Hac'dan döndükten sonra bir gece yatsı namazı için camiye giderken bir kör kuyuya düştü ve burada mazhar olduğu mânevî haller sonucunda sekiz yıl süren bir vecd ve istiğrak dönemi yaşadı. Bundan dolayı şöhreti hızla yayıldı. Pek çok devlet adamı kendisini ziyaret etti. İsmail Fakîrullah uzun murakabe halleriyle tanınmaktadır. İsmail Fakîrullah 1147 (1734) yılında tekrar istiğrak haline girdi. Bir cuma akşamı kendine gelince aile fertlerini ve müridlerini toplayarak vasiyette bulundu ve ardından vefat etti. Hayrani Altıntaş, "Fakîrullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/132.

[258] Kendisinin ilimde ve ibâdette deki gayretinden dolayı hocası, "methedilen veya methedilmiş kişi" anlamlarına gelen bu lakap vermiştir. Yine başka bir rivâyete göre, İbrahim Hakkı talebeleri ile birlikte Re'sul Kuva denilen bir tepeye gezmeye gittiler. Talebeleri arasında adları Mahmut üç amca çocuğu bulunuyordu. Sohbet sırasında bu üç Mahmut'a: "*Sizden biri "gayb âleminde" "Memdûh" lalakabıyla lalakaplandırıldığını ve onun büyük nimetler ile nimetlendirileceğini ve her taraftan insanların onu ziyarete geleceğini*" söyledi. O kişi İsmail Fakîrullah'ın oğlu Abdurrahmân'ın oğlu Mahmut'tur. Muzaffer Aydın, *Tillolu Sultan Memdûh (K.S.) Hz. Divân'ı Olan "Mahzenü'l-Esrâr" Deryasından Bir Damla*, çev. Sabri Yazar (Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2007), 6-7.

[259] Ailenin neseb şeceresi şu şekildedir: "İsmail Fakîrullah, Molla Kasım, Molla Muahmmed, Molla Cemal, Mevlâna Molla Ali Molla Cemaleddîn Hasan, Molla Nûreddîn Ali, Molla Ahmet, Molla Nureddîn Ali, Molla Muhammed, Molla Meâd, Molla Muhammed, Molla Hâmîd, Molla İsa el-Emîr, Molla Terâr, Molla Ebî Yâ'lâ, Molla Müslîm, Molla Hasan el-Kâ'dî, Molla Terâr, Molla Muhamed el-Hâfız ez-Zeynebî, Molla Mûsa, Molla Muhammed, Molla Süleyman, Molla Abdullah, Molla Ali, Molla Muhammed, Molla İbrahim, Molla Muhammed, Ali Seccâd, Abdullah İbn-i Abbâs, Abbâs (r.a) Bu şecere Muzaffer Aydın Efendi'nin derleme olarak kaleme aldığı "Tillo'lu Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri'nin Tarihçe-i Hayatı, Zikir ve Evrâdı" adlı eserinden alınmıştır. Ayrıca şecerinin fotokopisi için Bkz. Ek-12.

[260] Altıntaş, "Fakîrullah", 12/132.

Sultan Memdûh, tıpkı dedesi gibi ilim ve irfâna çok önem vermiş, dedesi İsmail Fakîrullah'ın medresesinde müderrislik yapıp öğrenci okutmuştur. Bu gelenek günümüze kadar devam etmektedir. Günümüzde bu medresenin müderrisliğini torunlarından Şeyh Bedrettin Efendi yapmaktadır. Bedrettin Efendi, ayrıca Tillo dışında bulunan tüm medreselerin de müderrisi kabul edilmektedir.[261] Sultan Memdûh, 1263/1847 senesinde Tillo'da vefat etmiştir. Kabri Tillo'da "*Re'su'l-Kuvâ*" denilen tepenin başında bulunmaktadır.

Sultan Memdûh'un gerek medrese gerekse dergâh faaliyetleri, çocukları ve torunları tarafından devam ettirilmiştir. Cumhuriyet döneminde "Tekke ve Zâviyeler'in" lağvedilmesinden sonra Sultan Memdûh Dergâhı'nın faaliyetleri sekteye uğramıştır. Sultan Memdûh'un torunları o dönem yapılan baskılara dayanamayarak farklı bölgelere hicret etmek zorunda kalmışlardır. Bu hicret sonunda aile fertleri Urfa ve Diyarbakır gibi yakın yerlere göç etmişlerdir.[262] Cumhuriyetten sonra dergâhın faaliyetleri Sultan Memdûh'un torunları tarafından yürütülmektedir. Yaptığımız araştırmalar ve görüşmeler neticesinde bu faaliyetler müstakil bir tekke veya dergâh yerine Sultan Memdûh'un torunlarının kendi evlerinde yapılmaktadır. Halk, Sultan Memdûh'un torunlarına "*Mâlâ Sultan*" veya "*Sultan Memdûh Ocağı*" demektedir.

Günümüzde, Urfa ve ilçelerinde Sultan Memdûh'un torunları dedelerinin miraslarına sahip çıkmaktadırlar. Urfa merkez ilçelerde, Sultan Memdûh'un torunlarından Muzaffer Aydın Efendi ve Şeyh Feyzullahın torunları, Siverek'te, Sultan Memdûh'un torunlarından Şeyh Lütfî Efendi ve Sultan Memdûh'un mürîdleri olan Karacadağ şeyhlerinden Şeyh-i Zırâv ve torunlarından olan Çerçili'li Şeyh Nurullah, Viranşehir ilçesinde ise Şeyh Lütfî Efendi'nin torunu, Keko Hikmet olarak meşhur olmuş Hikmet Aydın Efendi irşâd faaliyetleri yürütmektedir.[263]

Şeyh Lütfî'nin torunu Cemil Aydın Efendi'nin aktardıklarına göre Şeyh Lütfî, ilk önce Diyarbakır'ın Maden ilçesine, oradan da Manisa'ya sürgün edilmiş, ardından 1924 yılında da Siverek'e gelip yerleşmiştir. Şeyh Lütfî, Siverek'e gelmeden önce Sultan Memdûh'un mürîdlerinden Kâl Haccî (ö. 1342/1924), keşfen Şeyh Lütfî'nin

[261] Cemil Aydın, Röportaj, 2022.
[262] Muzaffer Aydın, Röportaj, 2022. Cemil Aydın, Röportaj, 2022.
[263] Cemil Aydın, Röportaj, 2022.

Siverek'e geleceğini haber almış ve mürîdlerinden birisini Siverek'e yollayıp Şeyh Lütfî'nin gelip gelmediğini sordurmuş, üçüncü seferde geldiğini haber alınca: "*Siverek'Abdülkâdir Erbilî gelmesi gereken kişi artık gelmiştir. Siverek artık sahipsiz değildir. Bizim vazifemiz artık bitmiştir"* demiş ve aynı yıl içerisinde vefat etmiştir.[264] Şeyh Lütfî, 1956 yılında vefat etmiştir. Kabri Siverek Hamidiye mahallesinde bulunan Hamidiye Cami'sini bahçesinde bulunmaktadır.[265]

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi Urfa merkezde, Sultan Memdûh'un torunlarından Muzaffer Efendi irşâd faaliyeti yürütmektedir. Muzaffer Efendi'ye, Urfa'ya ne zaman geldiklerini sorduğumuzda? Şunları söyledi: "Babam Şeyh Berces, ilk önce Siverek'te bulunan Şeyh Münîr Efendi'nin yanın yerleşiyor. Ardından Urfa'nın kuzeyinde Akziyaret köyünün yakınlarında bulunan Yedi Kuyu köyüne yerleşiyor. Daha sonra, bizim günümüzde dergâh olarak kullandığımız Bamyasuyu Mahallesi'ndeki evine yerleşiyor. Bizim Urfa'ya yerleşmemiz bu şekildedir." Şeyh Berces Efendi, 1991 yılında vefat etmiş, Urfa Eyyüp Peygamber mezarlığına defnedilmiştir.[266]

Siverek, Hilvan ve Viranşehir'de Şeyh Lütfî'nin torunları halk tarafından sevilip sayılmaktadırlar. Halk, sıkıntılarını gidip aile fertlerine aktarmaktadır. Aile fertleri aileler arasında veya aşiretler arasında meydana gelen kan davaları veya diğer anlaşmazlıkları çözmeye öncülük etmektedirler. Özellikle, Şeyh Lütfi'nin çocuklarından Şeyh Mustafa'nın oğlu Şeyh Hikmet Siverek ve Viranşehir'de adeta bir barış elçisi vazifesi görmektedir. Şeyh Hikmet, köylüler arasında veya aşiretler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmede müracaat edilen ilk kişilerden birisidir. [267] Yine Şeyh Mustafa'nın oğlu Şeyhmus Aydın da siyasete atılmış ve iki dönem Siverek Belediye Başkanlığı görevini yapmıştır.[268]

---

[264] Ramazan Özgültekin, *Siverek Evliya ve Âlimleri* (Siverek: Elif Matbaası, 2006), 140.

[265] Şeyh Lütfi'nin Kabri'nin Fotoğrafı için Bkz. Ek-13.

[266] Muzaffer Aydın, Röportaj, 2022.

[267] Abdurrahim Alkış, "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı", *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent: Siverek*, ed. İbrahim Özcoşar - Ahmet Kırkan (İstanbul: Çizgi Kitâbevi, 2022), 341-357.

[268] Şeyhmus Aydın, 1984-1989 yılları arasında Siverek Belediye başkanlığı yapmıştır. 2019 yılında İkinci defa Siverek Belediye Başkanlığına seçilen Şeyhmus Efendi, sağlık sorunları nedeniyle Belediye Başkanlığından 2020 yılında istifa etmiştir.

2.2.1. Sultan Memdûh'un Tarîkat Meşrebi

Sultan Memdûh'un hangi tarîkata bağlı olduğuyla ilgili olarak birden fazla görüş bulunmaktadır. Ailenin Nakşî tarîkatına bağlı olduğunu söyleyenler, İsmâil Fakîrullah'ın mürîdi ve aynı zamanda halifesi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "*Mârifetnâme*" adlı eserinde Nakşîbendiliğe bir bölüm ayırmasından yola çıkarak onun Nakşî olduğunu söylemektedirler. Yine onun "*Üveysî*"[269] olduğunu söyleyenler de vardır.[270] Kaynaklarda, İsmail Fakîrullah'ın kırk yaşlarında iken ruhî değişim yaşamaya başladığı aktarılmaktadır. Hacdan döndükten sonra, bir gün yatsı namazına giderken kör bir kuyuya düştüğü ve bu kuyuda Hz. Peygamber ve pek çok velî tarafından irşâd edildiği, bu velîlerden bir tanesinin de Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî olduğu aktarmaktadırlar. Dolayısıyla İsmail Fakîrullah'ın düştüğü bu kuyuda Abdülkâdir-i Geylânî tarafından irşâd edilmesinden dolayı Kâdirî olduğu aktarılmaktadır. İsmail Fakîrullah'ın halifesi ve talebesi İbrahim Hakkı'nın hocasının ve şeyhinin kendi ifadeleriyle kaleme aldığı şiirde de düştüğü kuyuda pek çok mürşidin kendisini irşâd ettiğini yazmaktadır.[271] Günümüzde Sultan Memdûh'un torunlarından Muzaffer Aydın Efendi ile yaptığımız görüşmede ailenin Kâdirî tarîkatı zikir ve irşâdında bulunduklarını aktardılar. Öte yandan Muzaffer Efendi, kendi dergâhlarında zikir cehrî olarak yapıldığını söyledi. Sultan Memdûh'un Dergâhı'nda halife, yazılı icazet veya hırka giydirmek gibi uygulamalar bulunmamaktadır. Özellikle cumhuriyetten donra dergâh, aile ocağına dönüşmüş, ailenin her bir ferdi irşâd faaliyetlerini kendi evlerinde yapılmaktadır. Halk arasında aile fertlerinin evleri, Sultan Memdûh'a atfen "mâlâ sultân" olarak meşhur olmuştur.

---

[269] Tasavvufta, Hz. Peygamber zamanında Yemen'de yaşayıp müslüman olan, ancak kendisiyle bizzat görüşemeyen Üveys el-Karanî'nin (Veysel Karanî) rüya veya diğer mânevî yollarla Hz. Peygamber tarafından irşat edildiği kabul edilir. Bu tür kişilere Üveysî, bu metoda da Üveysîlik denir. Öte yandan Üveysî sıfatı dört grup sûfî için kullanılır. Bunlar Hz. Peygamber'den, Veysel Karanî'den, Hızır'dan veya bir mürşidden ruhanî yolla eğitim gören kişilerdir. Necdet Tosun, "Üveysîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/400.

[270] Sultan Memdûh'un torunlarından Muzaffer Aydın Efendi, Sultan Memdûh'un "Üveysî ve Kâdirî" olduğunu aktardı.

[271] *Hızır İlyâs'ı gördüm*
Bana kebab pişirdi
Geylânî ve Rifâî
Cüneyd meyveler verdi. Bu kıt'a Muzaffer Aydın Efendi'nin derlediği "*Tillo'lu Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri'nin Tarihçe-i Hayatı, Zikir ve Evrâdı"* adlı eserden alınmıştır.

2.2.2. Sultan Memdûh Dergâhı'nda Zikir

Sultan Memdûh Dergâhı'nda zikir, hem bireysel hem de toplu olarak yapılmaktadır. Günlük, her bir mürîdini yerine getirmesi gereken belli sayıda zikir vazifesi bulunmaktadır. Günlük yapılan zikir, sabah namazından sonra işrak vaktine kadar yapılmalıdır. Günlük her bir mürîdin yerine getirmesi gereken zikir adedi ve lafızları şu şekildedir: Her mürîd, günde iki yüz defa "*Lâ ilahe illallah*", iki yüz defa "*Allah*" ve yüz defa da "*Allah hayy*" çekmelidir. Toplam beş yüz adet zikir çekilmektedir.

Toplu olarak yapılan zikir ise Cuma geceleri ve pazartesi geceleri yapılmaktadır. Zikirde zâkirler ilk önce namazda oturacak şekilde dizleri birbirlerine bitişik şekilde halka yaparak otururlar. Zikir, üç ihlâsı şerîfe, birer defa muavezeteyn ve bir Fâtiha-i Şerîfe okunarak başlar başlar. Ardından üç defa "*Estağfirullah el-azîm ellezî lâ ilâhe illâ hû el-hayy el-kayyûm, bedîu's-semâvâti ve'l-erdi ve mâ beynehüma min cemî'i cürmî ve zulmî ve mâ ceneytü âlâ nefsî ve etûbü ileyh"* okunur. Sonra üç defa "*Allahümme Yâ Hayyü Yâ Kayyûm Yâ Bedîu's-semâvâti ve'l erdi, Yâ Malike'l mülki, Yâ ze'l-Celâli ve'l-İkrâmi, nes'elüke bi izzetike en tuhyiye Kulûbünâ ve ebsârenâ bi nûr-i mâ'rifetike Yâ Allah, Yâ Allah Yâ Allah"* okunur. Ardından üç defa, "*Bi tevfîkillahi ve bi icâzeti enbiyâillahi ve evliyâillahi ve bi şehâdeti halkillahi neşhedü ellâ ilâhe illallah*" ardından ser-zâkirin dilediği kadar "*Lâ ilâhe illallah*" çekerler. Bu esnada "*Lâ İlâhe*" lafzında zâkirler başlarını sağ tarafa "*illallah*" lafzında ise başlarını sol tarafa çevirirler. Daha sonra "*allah, allah, allah*" lafzını çerkerler. Daha sonra iki kişi kaside okur. Kaside bitiminde zâkirler ayağa kalkarlar ve dönerek "*Allah hû" "Allah Hayy", "Hayy"* lafızlarını çekerler. Zâkirlerden iki kişinin kaside okumasıyla zâkirler tekrar otururlar. "*Lâ ilâhe illallah Hâlisen muhlisen sâdikan ve musaddikan Muhammedürresulullah (s.a)"* dedikten sonra zâkirler tekrar ayağa kalkar ve "*Allahümme salli âlâ Muhammedin Yâ Rabbî salli ve sellem*" dedikleri halde musafaha ederler. Bu salavat bütün zâkirler birbiri ile musafaha edene kadar devam eder. Ardından "*velhamdülillahi rabbil'l-âlemîn*" denir ve sesli olarak dua edilir.

Zikirden sonra yapılan duada Hz. Peygamber'e (s.a), dört halifeye, Hz. Peygamber'in amcaları Hz. Hamza ve Hz. Abbas'a, aşere-i mübeşşerenin kalan altı sahabesine, İslam'ın ve Müslümanların zafer kazanmaları için… Yine tasavvufun

önde gelen şahsiyetlerinden Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Davud et-Tâî (ö. 165/781), Ma'ruf el-Kerhî (ö. 200/815-16), Serî es-Sakatî (ö. 251/865), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Ebî Ali Rûzbârî (ö. 322/934), Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221) ruhları için… Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî, Veysel Karanî (ö. 37/657), ve diğer evliya ve âlimlerin ruhları için… Sultan Memdûh'un dedesi İsmail Fakîrullah'ın ailesine ve ona hizmet eden Molla Muhammed ve Molla Osman'ın ruhları için… Peygamberlerin, şehitlerin, sâlihlerin, tövbe eden günahkârların, hacıların ve üzerimizde hakkı bulunan herkesin ruhları için Fâtiha okunarak hediye edilir. Ardından zâkirler sesli olarak salavat çekerek birbirleri ile musafaha ederler.

Cemil Efendi, "zikir esnasında def çalmadıklarını ancak zikir bittikten sonra aşk ve muhabbet olsun diye zikrin sonunda def eşliğinde ilâhîler okuduklarını söyledi. Yine Cemil Efendi, Siverek'te zikirden sonra katılımcılara dinî sohbet ettiklerini de söyledi.[272]

2.3. ÜVEYSÎ MEŞREPLİ BİR ŞEYH: "ŞEYH SODEY"

2.3.1. Hayatı

Asıl adı, Muhammed Said Karakuş olan Şeyh Sodey 1341/1925 yılında Urfa'da dünyaya geldi. Anne ve babasını küçük yaşlarda kaybeden Şeyh Sodey, annesi Hafize hanımı doğduğu esnada, babası İmam Bakır'ı da sekiz yaşlarında kaybetmiştir. Şeyh Sodey, daha çocuk yaştayken anne ve babasını kaybetmiş ve hayatın zorlukları ile karşı karşıya kalmıştır. Şeyh Sodey'in babası İmam Bakır Urfa'nın kurtuluşu mücadelesine katılmıştır. Bu mücadele sırasında Fransız komutan "Saco"nun öldürülme operasyonunda görev almıştır.[273]

"Sodey", Arapçada siyah anlamına gelen, "sevda'" kelimesinin Urfa'da kullanılan lehçeden ötürü kendisine verilen bir isimdir. Kendisi siyah tenli olduğundan bu isimle anılagelmiştir. Ayrıca tarîkatına intisâb eden mürîdleri, kendisini "ciddo"

[272] Cemil Aydın, Röportaj, 2022.

[273] Müslüm Akalın, *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu* (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 1995), 145; Salih Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 90; Ali Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 1. Bs (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021), 109.

diye hitap etmektedirler. "Ciddo", Arapça'da "Dede" anlamına gelen "Cedd" isminin Urfa'daki telaffuz edilen halidir.[274]

Şeyh Sodey, "üveysî" bir Kâdirî şeyhidir. O, herhangi bir eğitim almamıştır. Kendisine aldığı eğitim ile ilgili soru sorulduğunda, "ümmî" olduğunu ve bu ilmin "aşk"tan yani ledünnî bir yolla kendisine verildiği cevabını vermiştir. Onun tasavvuf birikimi, gençlik yıllarında Urfa'da bulunan çeşitli tarîkat tekkelerinin zikir ve sohbetlerine katılarak şifahen elde edilmiş bir birikimdir. Şeyh Sodey, bir medresede veya bir mürşidin tasavvuf terbiyesi altında eğitim almış olmasa da onun mürîdleri bunu bir eksiklik olarak görmemiştir. Onun sahip olduğu ilmin "vehbî" bir ilim olduğuna inanırlardı. Onun formel bir medrese eğitimi almaması da mürîdlerinin nezdinde bir noksanlık değildi. Zira o, tarîkat sohbetlerinde konu bağlamında âyet, sûre ve hadîsleri kaynaklarını belirterek kullanması verilen bu vehbî ilmin bir ispatı mahiyeti taşımaktaydı. Bu durum mürîdlerin şeyhlerine bağlılığını pekiştirmekteydi.[275]

Şeyh Sodey, herhangi bir meslek sahibi değildi. Geçimini seyyar satıcılık yaparak sağlamaktaydı. Onun çorap satmasındaki amaç, çok para kazanmaktan ziyade helal yolla ve alın teri dökerek geçimini sağlamaktı. Şeyh Sodey'in bu ekonomik faaliyeti, onun sosyal ilişkisinin de gelişmesini ve halkla iç içe olmasının ve onların sıkıntıları ile hemhal olmasını da sağlamıştır. Bu durum, insanların Şeyh Sodey'e itibar etmesini onun tekkesine gidip onun sohbetlerinde bulunmasına vesile olmuştur. Şeyh Sodey, insanların sıkıntılarını kendi sıkıntılarıymış gibi kabul eder ve bu sıkıntının giderilmesi için elinden gelen her türlü gayreti gösterirdi. O, hiçbir karşılık beklemeden fakir-fukaraya imkânı dâhilinde yardımda bulunurdu. Onun bu tavrı halk arasında "Hakk" adamı vasfına bürünmesine sebep olmuştur. Şeyh Sodey, kendi kazancını kendi eliyle kazanmaya özen gösterir ve mürîdlerine de bunu tavsiye ederdi. Onun şu sözleri mirîdleri için oldukça önem arz etmektedir: "Dünya'ya tamah etmedik, bize, "sen tekkede fakir fukarayı doyuruyorsun" diye yardım teklif edenler oldu. Ya geri çevirdik ya da öksüze, yetime dağıttık." Şeyh Sodey'in tekkesi adeta fakir fukaranın bir barınağı konumundaydı.

---

[274] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat,* 89.

[275] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 89-90; Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 109.

Şeyh Sodey Tekkesi'nde, her Perşembe günü bir kurban kesilirdi. Kesilen bu kurban tekkede pişirilip, tekkede bulunan mürîdlere ve mahallede bulunan fakir fukaraya dağıtılırdı. Gelenek haline gelmiş olan bu ritüel günümüzde aksaklık gösterse de hâlâ devam etmektedir.

Şeyh Sodey, otuz yıl boyunca bizzât kendisi tekkesinde halka hizmet etmiştir. İcra edilen sohbetleri kendisi yapmış, toplu olarak yapılan zikirleri yine bizzât kendisi idare etmiştir. 1992 yılında hastalanıp tekkenin hizmetlerini yerine getiremez olunca yerine oğlu İmam Bakır bakmaya başlamıştır.[276] İmam Bakır Efendi ile yaptığımız görüşmede, kendisinin Şeyh Sodey tarafından görevlendirilip görevlendirilmediği sorduk? İmam Bakır Efendi: "Babam hâlâ hayatta iken bu görevi bana tevdi etti ve yerine getirmemi söyledi." İmam Bakır Efendi, günümüzde Şeyh Sodey'in mürîdlerini ve tekkelerinin aynı zamanda Cuma geceleri yapılan zikrin idaresini yapmaktadır. Şeyh Sodey'in hastalığı şiddetlenince, 1998 yılında vefat etmiş ve Harrankapı aile mezarlığına defnedilmiştir.[277]

2.3.2. Tasavvufî Şahsiyeti

Şeyh Sodey, Kâdirî tarîkatına müntesip olduğunu iddia eden bir zâttır. Ancak, onun bir mürşidin tasavvuf terbiyesi altında tamamlamış olduğu bir seyr ü sülûk eğitimi ve almış olduğu bir tarîkat icâzeti bulunmamaktadır. Şeyh Sodey, kendisine tarîkat hizmetinin rüya yoluyla verildiğini ifade etmektedir. O, 1944 yılında Sarıkamış'ta askerlik vazifesini ifâ ederken rüyada Hz. Peygamber'in torunlarından Zeynelâbidîn (ö. 94/712) ve Abdülkâdir-i Geylânî tarafından irşâd edilmiştir. Onun rüyada irşâd edilmesi, onun "üveysî" meşrepli olduğunu göstermektedir. Yukarda, İsmail Fakîrullah başlığında da ifade ettiğimiz gibi rüya âleminde veya mânâ âleminde irşâd edilenlere "üveysî" denildiğini aktarmıştık. Dolayısıyla Şeyh Sodey de üveysî meşreplidir demek yanlış olmayacaktır. Şeyh Sodey, uykusundan uyandıktan sonra yanan sobaya dilini sürmüş ve şeyhin dili yanmamıştır. Bu olaya orda bulunan yirmi

[276] Şeyh Sodey'in oğludur. 1957'de doğmuştur. Şanlıurfa Milli Eğitim Müdürlüğünden emekli olmuştur. Günümüzde Şeyh Sodey'e bağlı tekkelerin idaresini yürütmektedir. Aynı zamanda, kendisinin kurmuş olduğu medresede Kur'ân, hadîs ve tefsir dersleri vermektedir. İmam Bakır Karakuş Röportaj, 2022.

[277] Mahmut Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri* (Ankara: Şurkav, 2017), 168. Şeyh Sodey'in kabri için Bkz. Ek-14.

kişi şahitlik etmiştir. Yıllar sonra Şeyh Sodey'in asker arkadaşı olayı olduğu gibi anlatmıştır.[278] Şeyh Sodey'in askerde tavzif edilmesi onun yakınlarına askerlik vazifesinin hafife alınmaması gerektiğini ve askerlikte çekilen cefa ve eziyetin sevabı olduğunu söylemesine vesile olmuştur.

Askerî vazifesini bitirdikten sonra, Urfa'da Kâdirî postnişîni Bahaddin Hoca'ya (ö. 1956) intisâb etmiştir. Şeyh Sodey'in Bahaddin Hoca'nın tekkesine gidip gelmesi bir intisâbdan çok, tasavvuf terbiyesinden uzak kalmamak içindir. Şeyh Sodey, Bahaddin Hoca vefat ettikten sonra da tekkeden arkadaşları ile birlikte sıra geceleri şeklinde düzenlenen tarîkat sohbetleri ve zikir toplantılarına katılmıştır. Bu gecelerde icrâ edilen zikir, bir Kâdirî zikridir. Ancak bu zikir, kurumsal bir Kâdirî derğâhında icrâ edilen usûl ve esaslar uygulanmamaktadır. Bu sıra geceleri şeklinde icrâ edilen zikir ve sohbetler uzun yıllar devam etmiştir. Şeyh Sodey'in on yıl boyunca icrâ edilen bu zikri idare ettiği ifade edilmektedir. Şeyh Sodey'in kendi tekkesini kurması 1966 yılında gerçekleşmiştir. Tekke, Urfa merkez ilçelerinden Haliliye'ye bağlı Sinekli/Sancaktar Mahallesi 1070'inci sokak no: 55'te bulunmaktadır.[279]

Şeyh Sodey, tarîkat silsilesi olmayan bir tarîkat şeyhidir. Kendisinin sohbetlerinde bu vazifeyi tarîkat pîr-i, Abdülkâdir-i Geylânî'nin rüyda kendisine tevdi ettiğini ifade etmektedir. Yine bunun yanında Şeyhin oğlu İmam Bakır'ın ifadelerine göre Şeyh Sodey hacda iken hem Kâdirî hem de Nakşî-Hâlidî tarîkatları müntesibi Şeyh Osman Sirâceddin Sânî (ö. 1997) ile görüşür. Ona görmüş olduğu rüyayı anlatmış ve Kâdirî tarîkatı zikri halkası kurduğunu söylemiştir. Bu görüşmede, Şeyh Osman Sirâceddin Sânî, Şeyh Sodey'e "muallimu tarîkatı Kâdirîyye" yazılı bir belge vermiştir. Ayrıca bu görüşmede Nakşî-Hâlidî şeyhi Cizreli Nurullah Efendi (ö 1985) ve yine Nakşî-Hâlidî şeyhi Mahmut Samî (ö. 1984) bulunmaktadırlar.[280]

Yine Şeyh'in oğlu İmam Bakır'ın ifade ettiğine göre, Şeyh Sodey hacda almış olduğu bu belge dışında Kâdirî Tekkeleri'nin merkezi olarak kabul edilen Büyük Bağdat Dergâh'ı şeyhi de Şeyh Sodey'e, Abdülkâdir-i Geylânî'nin mührünü vermiştir.

---

[278] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 92.

[279] Zeynelâbidin Karakuş, Röportaj, 2022.

[280] İmam Bakır Efendi'ye bu icâzeti sorduğumuzda? İmam Bakır Efendi: "Bu icâzet babamıza verildi. Babamız onu sürekli cebinde tşırdı, ancak şu anda bulamıyoruz. Babamız hayatta iken bir yere koymuş ancak şu anda bu icâzete ulaşamıyoruz. İmam Bakır Karakuş, Röportaj, 2022.

Verilen bu mühür Şeyh Sodey'in tarîkat şeyhliğini tasdikler niteliktedir. Şeyh Sodey'e verilen bu mühür[281] kutsiyetinden dolayı şeyhin mürîdleri tarafından çoğaltılarak üzerlerinde taşımaktadırlar.[282]

2.3.3. Zikir

Diğer tekkelerde olduğu gibi, Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde de mürîdliğe kabul için uyulması gereken belli başlı kurallar bulunmaktadır. Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde de kabul için "tövbe" almak şart koşulmuştur. Mürîd, tekkeye kabul edilmek için şeyhten veya şeyhin vekilinden "tövbe" almalıdır. "Tövbe" merasimi şu şekilde gerçekleşmektedir: Tövbe alan, tövbe verenin elini tutarak onun söylediği tövbe sözlerini tekrar etmektedir. Tövbe merasiminde söylenen sözler ise şunlardır: "İlâhî ya rabbim eğer benim elimden, dilimden, ayaklarımdan ve sâir a'zâ ve cevârihlerimden gerek sehven, gerekse kasten, kelime-i şirk, hata, isyan her ne sâdır ve vâki' olmuşlar ise ben onların cümlesinden pişman oldum ve tövbe ettim. Bir daha işlememeye yüce Allah'ın inâyeti ile azmen cezmen kasteyledim."[283] Böylece mürîd tövbe etmiş oluyor. Ardından tövbeyi veren şeyhin vekili şöyle devam ediyor: "Ben de seni şeyh Abdülkâdir-i Geylânî ve Şeyh Sodey'e evlat ettim" der ve üç kere "kabul ettin mi?" sorusunu, tövbeyi alana sorar. Tövbeyi alan kişi de, üç defa "evet ettim" şeklinde cevap verir. Fâtiha okunarak merasim biter. Tövbe merasiminin ardından tekkeye kabul edilen yeni müride günlük yapacağı zikir (vird) görevleri tevdi edilir. Mürîde, tövbe ve günlük yapacağı zikirler tevdi edildikten sonra, Kâdirî tarîkatının edep ve erkânı telkin edildikten sonra mürîdden de bunlara uyulması istenir. Bu adaplar şunlardır: "Yalan söylemekten sakınmak, ahde vefa göstermek, bütün mahlûkata ezâ ve eziyetten sakınmak, Müslüman bir kimseye kâfir dememek, başkalarına yük olmamak, tamahkâr olmamak, günahlardan kaçınmak, tevazu sahibi olmak ve edilen yemini terk etmemek…" şeklindedir. Bu âdâb ve usûllerden sonra mürîde "tarîkat şerbeti" içirilir. Tarîkat şerbetinin içeriğinde şeker, tuz ve su bulunmaktadır. Hazırlanan şerbetin

[281] Mühür için Bkz. Ek-15.

[282] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 96.

[283] Bu tövbe sözleri, Urfa'nın bazı camilerinde her Cuma gecesi yatsı namazlarından sonra okunmaktadır. Cemaat böylece her Cuma gecesi yapmış olduğu günahlardan tövbe etmiş olduğuna inanıyor.

üzerine bazı âyet ve dualar okunur, medet ve himmet dilendikten sonra mürîde içirilir. Böylece mürîdin intisâbı gerçekleşmiş olur. [284]

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde icrâ edilen zikir cemaat ve ferdî olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Ferdî olarak icrâ edilen zikir, mürîdlerin tek başlarına yaptıkları zikirdir. Bu zikir mürîdler tarafından "vazife" addedilmekte ve bu şekilde isimlendirilmektedir. Ferdî olarak verilen bu zikir, kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Ancak intisâb edenlerin günlük vazifeli olduğu zikirler şu şekildedir: yüz kez "besmele-i şerîf", yüz kez "Kelime-i Tevhîd", yüz kez "yâ Hay yâ Kayyûm", yüz kez "yâ Rahîm yâ Rahmân" ve yüz kez de "esteğfirullah el-azîm" lafızlarıdır. Ferdî olarak yapılan zikrin artırılması şeyhin takdirine bağlıdır. Ancak bu takdir mürîdin görmüş olduğu rüyalara bağlıdır. Mürîd, görmüş olduğu rüyaları ve yaşamış olduğu hâl durumlarını şeyhe yalnız iken aktarır. Şeyh de takdirini mürîdine bildirir. Mürîd'in ferdî vazifesi bununla sınırlı değildir. Gece "teheccüd namazı" da mürîdin vazifeleri arasındadır.[285]

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde zikir, diğer Kâdirî tekkelerinde olduğu gibi cehrî olarak yapılmaktadır. Bu tekkede cehrî olarak yapılan zikir iki çeşittir. Biri, tesbih zikri, diğeri ise def eşliğinde ve toplu olarak yapılan zikirdir. Tesbih zikri şu şekilde yapılmaktadır: "Zikri idâre eden kişi, yani "pişeng", başta Hz. Muhammed (s.av)'in, diğer peygamberlerin ve sahabelerin ruhları için; tarîkat kurucusu Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'in ve diğer tarîkatlardan önemli zâtların ruhları için "bir Fâtiha ve üç İhlas" (içlerinden-sessizce) okumalarını ister. Ardından pişengin, okunmasını istediği zikir cümlesini bir kere tekrar eder. Cemaat da onun bu zikir sözcüğünü yüz kere sesli olarak tekrar eder. Bu zikirde bir tempo tutulmaya çalışılır. Zikrin başında hafif bir tempoyla zikir yapılmakta iken; zikrin ortalarına doğru coşkulu ve hızlı bir tempo hâkimdir. Bu tempo zikrin sonlarına doğru daha hızlı ve daha coşkuludur. Bu coşkunun da etkisiyle birçok mürîd vecde gelmektedir. Zikrin sonuna doğru "pişengin" ve tüm katılımcıların "Kelime-i Şehâdet'i" sesli olarak şekilde okumasıyla cemaat sakinleştirilmesi sağlamaktadır. Katılımcılardan birisi Kur'ân-ı Kerîm okur ardından kısa bir dua edilir ve zikir sona erer." Bu zikir ortalama bir saat kadar sürmektedir. Yine tesbih zikri

[284] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 103.
[285] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 104-105.

periyodik olarak yapılmamaktadır. Önemli gün ve gecelerde yapılan bir zikir şeklidir.[286]

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde yapılan bir diğer zikir şekli ise defler (bendir) eşliğinde yapılmış olanıdır. Mürîdler, bu zikre "*âlem*" ismini vermektedirler. Bu zikir defler eşliğinde yapılmaktadır. Bu zikirde 8-10 tane def kullanılmaktadır. Bunun yanında 15 ila 20 kişiden oluşan halka şeklinde zikir korosu bulunmaktadır. Bu zikir ortalama iki veya iki buçuk saat sürmektedir. Zikri idare eden "pişeng", özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğduğu gecede farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış "mevlîd-i şerîf" eserleri zikir yerine okunmaktadır. Bu tekkede okunan mevlîd diğer yerlerde okunan mevlîdlerden farlıdır. Bu tekkede okunan mevlîd defler eşliğinde ve belli makamlar takip edilerek okunmaktadır. Mevlîdler okunarak yapılan zikri, "âlem" zikrinden ayırt eden en önemli özellik, âlem zikri Fâtiha okunduktan sonra defler eşliğinde kaside, gazel, hoyrat ve methiyeler okunarak başlarken; mevlîd zikri ise salavat-ı şerîfe çekilerek başlanmakta ve mevlidin ilk bölümü okunana kadar def çalınmamaktadır. Bunun yanında Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde yapılan zikirlerde "semâ" yapılmaktadır. Bu "semâ", hem âlem zikrinde hem de mevlîd zikirlerinde yapılmaktadır. "Semâ" yapanlar, yapmış oldukları bu işi "Memdûhî" veya "menduhî" olarak isimlendirmektedirler. Mevlîdler, belli bir makam ve makam usullerine göre icrâ edilmektedir. Ancak katılımcılar herhangi bir makam eğitiminden geçmemektedirler. Zikir esnasında yapılan "semâ"da katılımcılardan veya dışardan gelip katılanlardan pek çok kişi vecde gelmekte ve kendinden geçmektedir. Vecde gelen katılımcıları teskin etmek ve onları kendilerine getirmek için vazifeli bir mürîd bulunmaktadır. Bu mürîde "devriye" adı verilmektedir. Devriye vazifesi, görevliye görmüş olduğu rüya ile tevdi edilir. Devriye, vecde gelen kişilerin başlarını kendi göğsüne yaslayarak onlara "Kelime-i Şehâdet" getirmelerini telkin ederek teskin eder.[287]

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde "semâ" etmenin bir âdâbı ve usûlü vardır. "Semâ" yapmak isteyen mürîd ya şeyhin veya şeyhin vekilinin elini öper. Veyahut şeyh veya vekili ile göz göze geldiklerinde, baş işareti ile verilen izin ile mürîd semâ etmeye

[286] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 107.
[287] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 108-109.

başlayabilir. Semâ etmeye başlayan mürîd, önce kıbleye döner ve bir Fâtiha ve üç İhlas-ı Şerîfe okur. Onlardan hâsıl olan sevabı önce Hz. Peygamber'in (s.a.v), sahabenin ve tarîkat pîr-i Abdülkâdir-i Geylânî'nin, Ahmed el-Bedevî'nin (ö. 675/1276), İbrahim ed-Desûkî'nin (ö. 676/1277) ruhlarına gönderir. Ardından tekrar kıbleye dönerek bir Fâtiha ve üç İhlas-ı Şerîfe okuyarak önce Allah (c.c) rızası için ardından Hz. Peygamber (s.a.v) ruh-i şerifleri için gönderir. Ardından doğuya dönerek sahabe-i kirâmın ruhlarına gönderir. Ardından kuzeye dönerek tarîkat pîr-i Abdülkâdir-i Geylânî için, en batıya dönerek şeyhi Şeyh Sodey'in ruhu için bir Fâtiha ve üç İhlas-ı Şerîfe okur ve gönderir. En son "şeyhimin düsturuyla" diyerek samâ etmeye başlar. Semâ esnasında okunan ilâhiler ve kasidelerin etkisiyle mürîdde pek çok hâl vaki' olur. Vecd hâli mürîdi çeşitli hareketler yapmaya sevk eder. Mürîdi kuşatan vecd hâlinde mürîdin elinde olmadan çeşitli sesler telaffuz edebilmektedirler. Bu telaffuzlar çığlık şeklinde olmaktadır. Bu çığlık şeklindeki bağrışma telaffuzlarına şeyhin mürîdleri "sayha atma" adını vermektedirler. Sayha esnasında vecde gelen mürîdin ağzından çıkan telaffuzlar "*Yâ Allah*", "*Allahu Ekber*", "*Hû*", "*Medet Yâ Pîr*", "*Yâ Şâh-ı Geylânî*", "*Allah*", "*Allah*" şeklindeki telaffuzlardır. Bu telaffuzlar ile mürîd, istimdâd ederek Allah Teâlâ'yı (c.c), tarîkat pîr-i Abdülkâdir-i Geylânî'yi ve şeyhi Şeyh Sodey'i, yapmış olduğu semânın feyzinden daha fazla istifade etmek için adeta yardıma çağırmaktadır.[288]

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde göze çarpan başka bir özellik bulunmaktadır. Bu tekke de kadın mürîdler de zikre katılmaktadırlar. Kadın mürîdler de bir araya gelerek zikir etmektedirler. Ancak kadın mürîdlerin yapmış oldukları zikir, erkeklerin yapmış olduğu gibi uzun sürmemektedir. Bunun sebebi ise kadın mürîdlerin müstakil bir evde toplanarak zikir yapmalarıdır. Evlerde yapılan, kadın mürîdlerin zikrinde de def çalınmaktadır. Eşleri ile birlikte mutat zikir meclislerine gelen kadın mürîdler, şeyhin veya vekilinin idaresinde yapılan zikri dinleme fırsatına sahiptirler. Zikrin yapıldığı mekânın yan tarafında kadınların zikri dinlemeleri için ayrı bir oda bulunmaktadır.

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde Urfa'da "debbus zikri" olarak bilinen zikir ve semâ uygulanmaz. Urfa'da daha çok Rifâî tarîkatı mensubu tekkelerin icrâ ettiği "debbus

[288] Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*, 111-112; Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 115-116.

zikri" şu şekildedir. "Semâ" esnasında vecde gelen mürîdlerin vücutlarının çeşitli yerlerine şiş batırma veya kızgın şiş ile dili dağlama gibi uygulamalar "burhan" göstermek olarak bilinmektedir.

Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde yukarda bahsettiğimiz uygulamalar bulunmamaktadır. Sebebini ise Şeyh Sodey şöyle açıklamaktadır: "İslâm'da debbus uygulamak haramdır ve câiz değildir." Yine şeyhe göre, vücuda delici veya kesici bir alet ile vurmak sanki Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'ye vuruyormuşsun gibidir. Ya da onun karşısında Abdülkâdir-i Geylânî vardır. O kişi Abdülkâdir-i Geylânî'ye vuruyordur. Bunun için Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde "debbus zikri" icrâ edilmez.[289]

Şeyh Sodey Tekkesi'nin Urfa dışında, Hatay Kırıkhan, Antakya ve Reyhanlı'da gibi yerlerde de irşâd faaliyetleri bulunmaktadır. İmam Bakır Efendi: *"Şeyh Sodey'in Tekkesi'nde babamızdan gelen ve halen devam eden bu gelenek hangi diğer tekkelerimizde de aynı aynı şekilde orada da yapılmaktadır. Bunun yanı sıra babamızın yaşadığı dönemde faaliyette olan medresemizde de Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs, Tefsir gibi dinî ilimleri okutarak bu geleneği devam ettirmeye gayret ediyoruz*" dedi.[290]

2.4. ŞEYH FATİH TEKKESİ

Şeyh Fatih Tekkesi, Türkmeydanı Mahallesi'nde bulunan Harrankapı Mezarlığı'nın doğu tarafında bulunmaktadır. Tekke, 1977 yılında Şeyh Fatih tarafından kurulmuştur. Şeyh Fatih, Kâdirî tarîkatına bağlı bir ailede dünyaya gelmiştir. Tarîkat icâzetini babası Şeyh Biliğ'den almıştır. Şeyh Biliğ de (ö. 1951) babası Şeyh Hemûd'dan (ö. 1921) almıştır.[291]

Şeyh Hemûd tarîkat icâzetini Suriye'de almıştır. Şeyh Fatih'in oğlu Bilal Bey[292] ve Şeyh Kadir'in oğlu Murat Bey'den[293] aldığımız bilgilere göre Şeyh Hemûd, Suriye'de akrabaları ile yaşadığı ailevî meselelerden dolayı sorun yaşamış ve bundan dolayı göç etmek zorunda kalmıştır. Şeyh Hemûd, 1927 yılında Suriye'den Urfa'ya gelerek Arap Meydanı yakınlarında bir yere yerleşmiştir. Ailesi seyyid olduğundan

[289] Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 116.
[290] İmam Bakır Karakuş, Röportaj, 2022.
[291] Murat Fidanoğlu, Röportaj, 2022.
[292] Bilal Fidan: Kendisi Şeyh Fatih'in oğludur aynı zamanda emekli esnaftır.
[293] Şeyh Kadir'in oğlu,

halk tarafından teveccüh görmüştür. Şeyh Hemûd'un, Şeyh Şebbo, Şeyh Hessun ve Şeyh Biliğ adında üç erkek çocuğu dünyaya gelmiştir.[294]

Şeyh Bilğ'in Şeyh Fatih, Şeyh İsmail, Şeyh Yasin, Şeyh Ali ve Şeyh Ramazan adlarında beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Şeyh Fatih'in ise, Bilal, Müslüm, Kasım, Mustafa, Ömer, Kadir, Hadi ve Aziz adlarında yedi erkek ve bir de kız olmak üzere sekiz çocuğu dünyaya gelmiştir. Aile günümüzde Fidan ve Fidanoğlu soyadlarını kullanmaktadır. Marandî ise geldikleri yerde ailenin kullandığı bir lakabıdır. [295]

Şeyh Fatih Tekkesi'nin nasıl kurulduğunu, daha önce "Marandi" ailesinin bir Tekke'ye sahip olup olmadığını Şeyh Fatih'in amcazâdesi Murta Bey'e sorduğumuzda Murat Bey, süreçle ilgili şunları söyledi: "Dedelerimiz, tasavvuf faaliyetlerini kendi evlerinde yürütmekteydiler. Mürîdler, bağlı bulundukları şeyhinin evine giderlerdi. Evlerimiz tekke gibiydi. Dedelerimiz, açık kerâmet göstermeyi, şiş vurmayı, debbus vurmayı yasaklamışlardı. Hatta babam: "Oğlum eğer debbus, şiş ve kılıç kullandığını görür, duyar ve işitirsem sana hakkımı helal etmem" derdi. Bundan dolayı biz tekke kurmak ve etrafımıza mürîd toplama derdine düşmedik. Ancak amcam Fatih'in durumu biraz farklı oldu. Fatih amcam, tıpkı Şeyh Sodey gibiydi. Nerede kimsesiz, fakiri uyuşturucu bağımlısı ve içkici varsa tekkeye götürür onu zikirle ıslah ederdi. Fatih amcamın etrafında pek çok kişi toplandığından bir tekke kurmak istedi. O zaman izin (mühür) amcam İsmail'in elindeydi. Fatih amcam tekke açmak için amcam İsmail'den izin istedi. İsmail amcam da Fatih amcama izin verdi. Fatih amcam da 1977 senesinde günümüzde Şeyh Fatih Tekkesi olarak bilinen Tekke'yi kurudu. Tekke, Arap Meydanı'nda bulunan Harrankapı mezarlığının doğu tarafında bulunmaktadır.

Yine Bilal Bey ve Murat Bey'in aldığımız bilgilere göre, "Şeyh Fatih döneminde Tekke, tasavvuf usûl ve âdâbına uygun bir şekilde faaliyet göstermekteydi. O dönem Şeyh Fatih'in mürîdleri çoktu. Bizim aileden sadece Şeyh Fatih'e şiş ve debbus vurma izni verilmişti. Hatta o dönem Uğur Dündar, Tekke'de çekim yapmıştı. Şeyh Fatih'in 1979[296] senesinde vefat etmesinden sonra Tekke'nin faaliyetleri eskisi gibi coşkulu ve ihtişamlı olamadı" dediler. Bunun sebebbini sorduğumuzda ise şunları

[294] Şeyh Biliğ'in asıl adı, Bilal'dir. Murat Fidanoğlu, Röportaj, 2022
[295] Bilal Fidan, Röportaj, 2022.
[296] Şeyh Fatih'in türbesi için Bkz. Ek-16.

söylediler: "Şeyh Fatih, vefat ettikten sonra on iki eylül askeri darbesi oldu. O dönem, ailemizden onlarca kişiyi irtica sebebiyle tutuklayarak Diyarbakır Ceza Evi'ne hapsettiler. O günden sonra Tekke'nin faaliyetleri eskisi gibi olmadı". Ancak her ne kadar Tekke'nin faaliyetleri eskisi gibi olmasa da Şeyh Fatih'in oğlu Şeyh Mustafa, mürîdleri ile birlikte Eyyübiye'nin yukarı taraflarında bulunan mağaralarda zikir toplantılarını devam etmektedir" dediler.

Yine Murat Bey'den ailede meydana gelen kerâmetlerden bahsetmesini istediğimizde, bu konuda Murat Bey şunları söyledi: "Halk arasında dolaşan ve ailemize nispet edilen bazı olayların aslı astarı yoktur. Dedelerimiz birilerine kerâmet gösterme peşine düşmemişler. Ama bizim onların hayatlarında şahit olduğumuz ve onların hayattayken söyleyip onlar öldükten sonra ortaya çıkan kerâmetlerine şahit olmuşuz. Mesela, dedemiz Şeyh Hemûd'un üç erkek çocuğu vardı. Bir gün çocuklarını etrafına topladı ve onlar hakkında her birine ayrı ayrı şeyler söyledi. Şeyh Biliğ'e: "Allah! Senin nüfusunu çok ve keskin etsin" diye dua etmiş. Amcalarımız arasında nüfusu en çok olan dedem Şeyh Biliğ'dir. Yine Şeyh Şebbo'ya: "Sen beni çok yordun, sen baba denilmeye hasret kalasın" demiş. Gerçekten de amcam Şeyh Şebbo'nun on bir çocuğu oldu ve on bir çocuğu da vefat etti. Şeyh Hessûn'a da: "Sen çok saf ve cömert bir kimsesin herkes senin yanına gelsin" dedi. Biz hepimiz amcam Şeyh Hesûn'un yanına giderdik ve onun sofrasında yemek yerdik. O da, hiç kimseyi terslemez ve kovmazdı. Hatta dışardan bir esnaf bile, ihtiyacı olan bir şey varsa izin bile almadan ihtiyacını gelir giderirdi. Onun kapısı hiçbir zaman kilitlenmezdi, kapısı hep açıktı. Dedemiz Şeyh Hemûd'un hayattayken çocuklarına söylediği sözler o, vefat ettikten sonra ortaya çıkmıştı.

Murat Bey, tarîkat zikri ile ilgili olarak şunları söyledi: "Biz Kâdirî Tarîkat'ına bağlıyız ve Kâdirî Tarîkat'ı zikrini yapıyoruz. Babam "*besmele*" ile zikre başlardı. "*Estağfirullah el-âzîm"*, "*Yâ Hayy", "Yâ Kayyûm", Yâ Allah"*, "*Selâmün Kevlen Min Rebbirrehîm*"'i doksan dokuz kere çektirirdi. Günümüzde ise, Şeyh Fatih'in Tekkesi'nde Şeyh Fatih'in oğlu Mustafa'nın idaresinde Perşembe geceleri ve dinî gün ve gecelerde mürîdler toplanır, def (bendir) ve ilâhîler eşliğinde zikir yaparlar. Önceleri daha düzenliydi. Ancak pandemiden sonra biraz aksadı.[297]

[297] Murat Fidanoğlu, Röportaj, 2022

2.5. KOSAN DERGÂHI

Kosan Dergâhı, Urfa'nın Suruç İlçesi'ne bağlı Köseler veya halk arasında "Kosan" olarak bilinen köyde bulunmaktadır. Kosan ailesi, önceleri Suriye Afrin Mezra köyünde yaşamaktaydılar. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, Urfa Suruç ilçesinde bulunan ve aileden ismini alan Köseler veya Kosan olarak biline köye yerleşmişlerdir. Aile, soy olarak Hz. Peygamber'in soyuna dayanmaktadır.[298] Aile, halk arasında "Kosan" (Mâlâ Kosan) olarak tanınmaktadır. Kosan isminin menşei şu şekildedir: "Üç kardeşten biri olan ve günümüzde Kosan dergâhının kurulmasına vesile olan Şeyh Hüseyin'in (ö. ?) köse olmasından kaynaklanmaktadır. İmam Kosan'nın aktardıklarına göre: "Şeyh Hüsyin'in sakalı yoktu. Hüseyin'in sakalı kırk yaşından sonra çıkmaya başlamıştır. Ailemize Kosan denilmesi de büyük dedemizin köse olmasında dolayı, halk tarafından verilmiştir."[299]

Şeyh Hüseyin'in, Şeyh Muhammed ve Şeyh Ömer diye iki kardeşi bulunmaktadır. Ailenin Urfa, Suruç'a yerleşmesi, Şeyh Hüseyin'in Suruç'a yerleşmesi sonucu olmaktadır. Ailenin bir kolu da Suriye Afrin'dedir. Şeyh Muhammed, vefat ettikten sonra oğlu tarafından Afrin Mezra köyüne defnedilmiştir. Şeyh Muhammed Suriye'de çok meşhur bir şeyhtir. Şeyh Muhammed'in çocukları babalarının vefatından sonra irşâd faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Ailenin küçük kardeşi Şeyh Ömer ise kaybolmuştur. Kendisinin ceylanlara çobanlık ettiği ve bundan ötürü kendisine Kürtçe "şivâne ğezzâla" yani ceylanların çobanı denilmiştir.[300]

Ayrıca aile, halk arasında "xwediye sisalık" olarak da bilinmektedir. İmam Efendi, bu ismin aileye verilmesi ile ilgili şunları söyledi: "Bu isim bize dedemiz Şeyh Muhammed'den kalmadır. Şeyh Muhammed, ölü kuşu uçurduğu için kendisine kuş

[298] Hz. Muhammed (s.a.v), Fatımatü'z-Zehra, İmam Hüseyin, İmam Zeynelâbidîn, İmam Muhammed el-Bakır, İmam Ca'fer-i Sadık, İmam el-Kâzım es-Sûsî, İmam Ali er-Rıza, İmam Muhammed el-Cevâd et-Takî, İmam el-Hâdi Ali en-Nakî, İmam Ca'fer, Seyyid Yahya es-Sûfî, Seyyid Muhsin, Seyyid Muhammed, Seyyid Ali et-Takî, Nakîbü'l Eşraf Seyyid Muhammed, Seyyid Yahya Ebî Muhammed, Seyyid İsa el-Fekîh, Seyyid Hamed el-Fekîh, Seyyid Muhammed Bakır, Seyyid Abdullah el-Ekber, Seyyid Allame Hüseyin Bâv-i Kâl, Seyyid Muhammed el-Fekîh, Seyyid Şemseddîn Mirzâ, Seyyid İbrâhim Darendî, Seyyid Selim el-Haburî, Seyyid Muhammed Ca'fer Hacemes, Ebü'l Kasım Seyyid Muhammed Mircan, Seyyid Hemed Ebû Bekir, Seyyid Sîn, Seyyid İbrâhim, Seyyid Hasan, Seyyid Şeyh İmam, Seyyid Ahmet el-Âlem, Seyyid Na'san, Seyyid Ali, Seyyid Muhammed, Seyyid Halil, Seyyid Şeyh Hüseyin Kosan, Şeyh Nehsan Kosan, Şeyh İmam Kosan ve Şeyh Salih. Aile Şeceresi için Bkz. Ek-18.

[299] İmam Kosan, Röportaj, 2022.

[300] İmam Kosan, Röportaj, 2022.

uçuran adam denilmiştir. Aileye, soyadı kanunundan sonra bu isme nispeten "Uçar" soyadı verilmiştir. Günümüzde ailenin bazısı üyeleri "Uçar" soyadını kullanırken bazısı da ailenin halk arasında en çok bilinen ismi "Kosan'ı" soyadı olarak kullanmaktadır.[301]

Şeyh Muhammed'in kerâmeti izhar olduktan sonra, aile Suruç'a yerleşmeye karar vermiştir. Şeyh Muhammed, Suruç'a gelirken Urfa'ya doğru yolunun üzerinde bulunan Birecik'ten sonra bir tepenin başında eşkıyalar tarafından saldırıya uğramıştır. Şeyh Muhammed, bu saldırıda vefat etmiştir. Şeyh Muhammed'in oğlu Şeyh Henan babasının naaşını alıp Suriye Afrin Mezraâ köyüne götürmiş ve oraya defnetmiştir. Şeyh Muhammed'in kardeşi Şeyh Hüseyin, kardeşinin vefatını öğrendikten sonra, kardeşinin tarîkat faaliyetlerini üstlenerek, Suruç'ta kendilerine bağışlanan, günümüzde Kosan köyü olarak adlandırılan yerde Kosan Dergâhını kurmuştur. Böylece Kosan dergâhı kurulmuş olur.[302]

Günümüzde Suruç Kosan Dergâhı Şeyh İmam'ın torunlarının meşihatindedir. Şeyh Hüseyin'in Şeyh Nehsan ve Şeyh Halil adlarında iki erkek çocuğu dünaya gelmiştir. Bunlardan, Şeyh Halil'in erkek çocuğu olmadığı için nesebi devam etmemiştir. Şeyh Nehsan'ın ise Şeyh İbrahim, Şeyh Abdi, Şeyh Hüseyin (Sancaktar)[303] ve Şeyh İmam adlarında dört oğlu dünyaya gelmiştir.

Yine Şeyh İmam'ın bir diğer kerâmet de taşlara binerek seyahat ederdi. Şeyh İmam'ın bindiği taşlardan biri Ahmet Erseven Mahallesi'nde bulunan Kosan Dergâhı'nda bulunmaktadır. Torunu Şeyh İmam, babamsı Şeyh Salih'ten rivâyetle aktardıklarına göre bu taşların önceleri daha büyük olduğunu, ancak dedemiz Şeyh İmam vefat ettikten sonra bu taşların küçüldüğünü söylerdi. Şeyh İmam Kosan, 1951

---

[301] İmam Kosan, Röportaj, 2022. Şeyh İmam Efendi, günümüzde Kosan ailesinin Urfa'da bulunan "Kosan" dergâhının idaresini yürütmektedir. Şeyh Salih (ö. 2011)'in oğludur. Kosan Dergâhı'nın irşâd faaliyetlerini kendisi yürütmektedir. Ayrıca babası Şeyh Salih'in yanında bulunan ve kendisine hediye edilen "Kutsal Emanetleri" kendi evinin bir odasını vakfederek müze haline getirmiştir. Bu müzede bulunan kutsal emanetler şöyle sıralamak mümkündür: Peygamber Efendimiz'in (s.a.v).sakal-ı şerifi, yine Efendimiz'in saç-ı şerifi, ravza-i mutahharanın örtüsü ve toprağı, Abdülkâdir-i Geylânî'nin saçı, sakalı ve türbesinin örtüsü, Ahmet Rifâî'nin kabrinin toprağı, Hızır (a.s)'ın sarığınsan bir parça ve dedelerinden kalma sarık, cübbe, asa ve eski kitaplar gibi pek çok emanet bulunmaktadır. Şeyh İmam müzenin sadece din-î gün ve gecelerde açıldığını ve binlerce kişi tarafından ziyaret edildiğini söyledi. Müzenin fotoğrafı için Bkz. Ek-19

[302] Suruç Köseler köyünde bulunan Kosan şeyhlerinin kabri için Bkz. Ek-20.

[303] Sancaktar ismi Şeyh Hüseyin'in sancakla yapmış olduğu "Memdûha"dan dolayı verilmiştir. İmam Kosan, Röportaj, 2022.

yılında Ahmet Erseven Mahallesi'nde bulunan evinde vefat etmiştir. Kabri Kosan köyü aile mezarlığında bulunmaktadır. [304]

Şeyh İmam'ın, Şeyh Abdülkadir, Şeyh Muhittin ve Şeyh Salih adlarında üç oğlu dünyaya geldi. Günümüzde Kosan Dergâhının ocağında Şeyh Salih'in çocukları bulunmaktadır.

2.5.1. Tarîkat Faaliyetleri

Şeyh Salih'in oğlu Şeyh İmam'ın aktardıklarına göre Kosan dergâhı hem Kâdirî hem de Rifâî tarîkatlarından icâzetli bir dergâhtır. Kosan Dergâhları'nın merkezi Suruç Kosan köyü olarak kabul edilmektedir. Şeyh İmam'a tarîkat icazetlerinin var olup olmadığını sorduğumuzda? Şeyh İmam Efendi: *"Tarîkat icazetleri var, ancak bu icâzetler Suriye'de bulunan Şeyh Muhammed'in çocuklarının yanındaydı. Biz bu icâzetleri almak istedik ancak Suriye'de çıkan savaştan dolayı alamadık. Savaştan dolayı amcazâdelerimiz göç etmek zorunda kaldılar. Bundan dolayı o icâzetleri alamadıklarını"* aktardı. Yine Şeyh İmam: "*Biz, bu dergâhta babalarımızdan öğrendiklerimizle bu kapıya gelen insanlara yardımcı olmaya çalışıyoruz"* dedi. Ayrıca, Ahmet Erseven Mahallesi'nde bulunan Kosan Dergâhının duvarında Şeyh Hüseyin Kosan ve Şeyh İmam Kosan'a ait Kâdirî tarîkatı icâzeti olduğu yazılı iki fotokopi bulunmaktadır. Şeyh İmam Efendi'ye bu icazetleri sorduğumuzda? "*Bu icâzetler babamızdan kalmadır"* dedi. "*Ancak kimin nerede ve nasıl verdiği hususunda bir malumata sahip değiliz"* dedi.[305]

Yine Şeyh İmam Efendi'ye, dergâhta bulunan sancakların nereden geldiğini sorduğumuzda? Şeyh İmam: "Bu sancaklar dedelerimiz tarafından kalmadır. Bu sancaklar Kâdirî ve Rifâî tarîkatına ait sancaklardır. Bu sancaklar dedemizin abisi Şeyh Muhammed'e Kâdirî tarîkatının bir şeyhi olduğu için Osmanlı döneminde verildiğini ve dedemiz Şeyh Hüseyin tarafından muhafaza edilerek bu güne gelmişlerdir" dedi.

Şeyh İmam Efendi'ye, sizin dergâha intisap etmek isteyen bir kimse nasıl bir süreçten geçmektedir sorusuna? Şeyh İmam Efendi: "Dergâha gelen kişiye, öncelikle hangi tarîkata bağlanmak istediğini soruyoruz? Mürîd, hangi tarîkata bağlanmak

[304] Şeyh İmam'ın bindiği taş için Bkz. Ek-21.
[305] Bu icâzetlerin fotoğrafları için Bkz. Ek-22.

istiyorsa o tarîkatın usûl ve âdâbını kendisine telkin ediyoruz. Mürîd ve şeyh, diz dize gelecek şekilde karşılıklı otururlar. Şeyh, mürîdin sağ elini mürîd de şeyhin sağ elini tutar. İlk önce bir "*Fâtiha*" okunur. Ardından *"Lâ ilâhe illâ ente Sübhâneke innî kuntu minezzâlimîn"* âyet-i kerîmesi okunur. Tövbe ve istiğfardan sonra, Abdülkadir Geylani den bir gelenek olarak gelen tarîkat şerbeti içirilir. Tarîkat şerbeti, bir bardak ılık suya bir tatlı kaşığı şeker karıştırılmak sûretiyle hazırlanır. Mürîd, şerbeti içmeden önce kendisine islâmın emir ve yasakları telkin edilir. Özellikle zina yapmayacağına, hırsızlık yapmayacağına, faiz alıp vermeyeceğine, başkalarının malını haksız yere gasp etmeyeceğine ve tasavvuf usûl ve âdâbına uyacağına dair söz alınır ve mürîd şerbeti içer. Ardından şeyh, mürîdin sırtını sıvazladıktan sonra kendisine günlük yerine getireceği virdleri telkin ettikten sonra dua edilir. Böylece kişi dergâha mürîd olmuş olur.

Kosan Dergâhı'nda halifelik, yazılı bir metin olarak tevdi edilmez. Bu dergâhta, "*el verme*" yöntemi uygulanmaktadır. Şeyh İmam Efendi'nin bu hususta aktardıkları şu şekildedir: *"Babam Şeyh Salih, bir kişiye halifelik verecekse, bütün mürîdleri haberdar eder. "Falan günde falan kişiye halifelik verilecektir, herkes davetlidir"* diye haber yollar. Halifelik, genellikle arefe günü halife olan kişiye tevdi edilir. Arefe günü, bütün mürîdler toplanır. Babam Şeyh Salih, bizim evin veya dergâhın damına çıkar ve "*falan kişi bizim halifemizdir*" diyerek tekbirler eşliğinde bunu bütün mürîdlere ilan eder" dedi.

Günümüzde Suruç Kosan Dergâhı irşâd faaliyetlerini Şeyh Salih'in oğlu Mehmet Uçar Efendi yürütmektedir. Mehmet Efendi'ye dergâhın faaliyetlerini sorduğumuzda? Mehmet Efendi: "*Bizim dergâhımız adeta bir şifahâne gibidir. Buraya, ruh sağlığı bozulan, uyuşturucu madde bağımlısı, kumar, alkol gibi bağımlılıkları olanlar tedavi olmaya geliyorlar"* dedi. İnsanlar neden size geliyorlar, Hastaneler tedavi edemiyor mu diye sorduk? Mehmet Efendi: "*Hastaneler tedavi ediyor ancak, biz burada hem kısa bir sürede onları tedavi ediyoruz hem de evlerine gittiklerinde bir daha önceki alışkanlıklarına geri dönmüyorlar. Tamamen temizlenmiş bir şekilde evlerine dönüyorlar"* dedi. Peki, sizin tedavi yönteminiz nedir? Size gelen kişileri nasıl tedavi ediyorsunuz diye sorduk? Mehmet Efendi: "*Biz, gelen kişileri zikir ve Kur'ân'la tedavi ediyoruz. Maddî hiçbir beklenti içinde olmadan, sadece Allah rızası için insanlara faydalı olmaya çalışıyoruz. Gelen kişilere yirmi bir gün*

dergâhımızda kalmaları gerektiğini söylüyoruz. Her gün iki saatte bir Kur'ân okuyor ve zikir çekiyoruz. Ardından dua ediyoruz. "Allah'ım sen bu kullarına şifa ver" diyoruz. Allah (cc) şifa veriyor" dedi. Peki, size gelen bağımlı kimseler sizde tedavi olduktan sonra Hastaneye gidip kan tahlillerini yaptıklarında sonuçlar nasıl çıkıyor diye sorduk? Mehmet Efendi: "*Biz, bize gelen her bir bağımlıya önce kan tahlili yaptırmalarını istiyoruz. Tedavi olduktan sonra da kan tahlili istiyoruz. Her ikisini karşılaştırıyoruz. Allah'ın izniyle şifa bularak evlerine dönüyorlar"* dedi. Ayrıca, dergâhta bulunan pek çok bağımlı kişiyle sohbet etme fırsatı bulduk. Onlar da burada sadece zikirle tedavi olduklarını, tedavi sürecinde hiçbir şekilde bağımlı oldukları maddeyi arzulamadıklarını, tedavinin sonunda da tamamen kurtulduklarını söylediler.[306]

2.5.2. Zikir

Kosan Dergâhı'nda da tıpkı diğer Kâdirî dergâhlarında olduğu gibi zikir cehrî olarak yapılmaktadır. Ayrıca bu dergâhta Rifâî zikri de icrâ edilmektedir. Dergâhta sorumlu zâtın aktardıklarına göre Kosan Dergâhı'nda bir hafta Kâdirî zikri icrâ edilirken diğer hafta Rifâî zikri icrâ edilmektedir. Zikir, haftada bir gün (bu genellikle cuma geceleri) yapılmaktadır. Yine bu dergâhta farklı bir gelenek daha mevcuttur. Kâdirî zikri icrâ edilecekse zikirden önce yani akşam namazından sonra bir Kur'ân'ı Kerim hatmi yapılmaktadır. Yatsı namazından sonra zikre oturulmaktadır. Bu dergâhta, Kâdirî zikri, oturularak yapılmaktadır. Zâkirler, dizleri birbirine yapışık bir şekilde bir halka oluşturarak otururlar. Zikir, "*Kelime-i Şehâdet*" ile başlamaktadır. Ardından "*Kelime-i Tevhîd*" elfâzı okunur. Daha sonra, Hz. Yunus'un (a.s) tövbe duası "*Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu mine'z-zâlimîn"*[307] okunur. Tövbe duasından sonra "*Besmele-i şerîfe*" çekilir ve sırayla "*Estağfirullâh el-Azîm*", "*Lâ ilâhe illallah*", "*Allâh*", ve "*Yâ Şafî*" lafızları çekilir. Zikir bittikten sonra hatmin duası yapılmakta ve zikir sona ermektedir.[308]

Kosan Dergâhı'nda, yukarda aktardığımız gibi Rifâî tarîkat zikir de icrâ edilmektedir. Bu dergâhta Rifâî zikri esnasında def çalınmaktadır. Bu zikir, ilâhîler

[306] Müslüm Baran Kendirci, Röportaj, 2022. Mehmet Doğruer, Röportaj, 2022.
[307] el-Enbiyâ, 21/87.
[308] İmam Kosan, Röportaj, 2022.

eşliğinde icrâ edilir. Ayrıca, bu dergâhta debbus ve kılıç vurma gibi uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar, daha çok Rifâî zikrinin yapıldığı esnada uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra hem Kâdirî zikrinden sonra, hem de Rifâî zikri esnasında "memdûha" denilen bir uygulama bulunmaktadır. Memdûha, def ve ilâhîler eşliğinde iki kişinin karşılıklı oynaması şeklinde yapılan zikre verilen isimdir.[309]

Kosan Dergâhı'nda toplu olarak yapılan haftalık zikrin yanında, her mürîdin günlük olarak yerine getirdiği zikir de bulunmaktadır. Her mürîdin bulunduğu hâl ve makama göre zikirlerin adedi değişmektedir. Dergâha yeni gelen bir mürîd günlük beş yüz adet zikir çekmektedir. Zikirlerin sayısı, Şeyh'in talimatı ve tasarrufatındadır. Mürîdler, zikirlerini genellikle yatsı namazından sonra çekmektedirler. Mürîdin günlük yaptığı zikir elfâzı ise şu şekildedir: yüz defa "*Besmele-i şerîfe*", yüz defa "*Estağfurullah el-âzîm*", yüz defa "*Lâ ilâhe illallâh*", yüz defa "*Allahu ekber*" ve yüz defa da "*Allahu kerîm*" zikirleridir. Zikir bittikten sonra iki rekât namaz kılınarak dua edilir. Zikrin adetleri mürîdden mürîde değişiklik gösterebilmektedir. Bazı mürîdler, günde bin adet zikir çekerken bazısı ise iki bin adet zikir çekmektedir. Son olarak ise üç bin adet çekilmektedir.

Yine bu dergâhta mürîdler arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Mürîdler arasındaki bu hiyerarşi şu şekildedir: Çırak, Nakîb[310] ve Halife… Çırak, yeni dergâha gelen ve sülûkun başında olan kişiye denmektedir. Nakıb ise, sülûkta belli bir aşamayı kat etmiş ancak kırk günlük halvete (çileye) girmemiş kişiye denilmektedir. Nakîb olan kişi, kırk gün halvete girmekte ve halvetin sonunda da, şeyhinin izni ile ocağın ve dergâhın "halifesi" olmaya hak kazanmaktadır.[311]

2.6. SEYYİD HÜSEYİN DERGÂHI

2.6.1. Hayatı

Seyyid Hüseyin, Mardin'in Derik ilçesinin Kumter köyünde (1164/1744) dünyaya gelmiştir. Babasının adı Seyyid Ahmet'tir. Annesi ise Halime hatundur. Dört

[309] İmam Kosan, Röportaj, 2022.
[310] Nâkıb için Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 461.
[311] İmam Kosan, Röportaj, 2022.

kişilik bir ailenin en küçük erkek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Seyyid Hüseyin, neseb olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelmektedir.[312] Bundan dolayı aile Siverek'te "seyyid" olarak anılmaktadır. Seyyid Hüseyin, ilk eğitimini babası Seyyid Ahmed'in yanında almıştır. Babası, Seyyid Hüseyin'in zekâsını ve ilme olan iştiyakını görünce onu Bağdat'ta medresesi bulunan arkadaşının yanına göndermiştir. Seyyid Hüseyin, Bağdat'ın farklı medreselerinde yirmi bir sene gibi uzunca bir süre medrese eğitimine devam etmiştir. Bağdat, medreselerinde icâzet aldığı ilimler arasında sarf, nahiv, belâgat, münazara, lüğat; fıkıh, fıkıh usûlü, hadîs, hadîs usûlü, tefsir, tefsir usûlü, akaid, kelâm ve ferâiz gibi ilimler bulunmaktadır. Medrese eğitimi bittikten sonra memleketi Mardin'e döner. Ancak Mardin'e döndüğünde babası Seyyid Ahmet ve Annesi Halime hatunun vefat ettiğini, kendisinden küçük kardeşi Yunus Efendi'nin ise Şam dolaylarına gittiğini öğrenir.[313]

Seyyid Hüseyin, ilim yolcuğundan sonra Hac yolculuğuna karar vermiştir. Hacc fârizâsını yerine getirdikten sonra, bazı araştırmalarda bulunmak üzere Mısır'a gitmiştir. Ezher kütüphanesinde yaşamış olduğu bir hâdise onun tasavvuf yolculuğuna başlamasına vesile olmuştur. Bu hâdise Seyyid Hüseyin'in yıllar sürecek olan bir "çile" hayatına ve meçhule doğru yol almasına da vesile olmuştur.

Seyyid Hüseyin, bu yolculukta irşâd edilmiştir. Seyyid Hüseyin, bu irşâddan sonra memleketine yakın, Fırat'ın kenarında bulunan Bozova, Kâhta ve Siverek üçgeninde bulunan "Orğuz" köyüne yerleşmeye karar vermiş ve oraya yerleşmiştir. Seyyid Hüseyin, bu köyde, Hacer adında bir hanımla evlenmiş, bu evlilikten Musa (Şeyh Musa) ve Ali adında iki erkek evladı dünyaya gelmiştir. Seyyid Hüseyin'in torunlarından Ali Efendi: "Seyyid Hüseyin, vefat etiğinde oğlu Şeyh Musa üç

---

[312] Seyyid Hüseyin'in neseb silsilesi şu şekildedir: Hz. Muhammed (s.a.v), Fatımatü'z-Zehra, Hz. Hüseyin, Seyyid Şeyh Ali Zeynelâbidîn, Muhammed Bâkır, Ca'fer-i Sâdık, Musa Kâzım, Seyyid Ali Radî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şeyhü'l Ekber Ebû Bekir Ârif-i Billah el-Bûb, Seyyid Ebû'l Kâsım, Seyyid Şeyh Abdülazîz, Seyyid Şah Muhyeddîn, Seyyid Abdülvehhâb, Seyyid Muhammed Ğavs, Seyyid Hasan, Seyyid Salih, Seyyid Bakır, Seyyid Musâ, Seyyid Şeyh Muhammed, Seyyid Tahir, Seyyid Hüseyin, Seyyid Ahmet, Seyyid Muhammed, Seyyid Yahya, Seyyid Zâhid, Seyyid Bekâüddîn, Seyyid Muhyeddîn, Seyyid Abdülvahhâb, Seyyid Hamid, Seyyid Hasan, Seyyid Abdurrahmân, Seyyid Ali, Seyyid Muhammed Mustafa, Seyyid Ahmet, Seyyid Hüseyin, Bu silsilenin aslı Şeyh Hüseyin'in torunlarından Ali Çilenti Efendi'nin yanında bulunmaktadır. Silsilenin fotokopisi için Bkz. Ek-23.

[313] Ali Çilenti, Röportaj, 2022.

yaşlarında idi. Ailenin neseb şeceresini, Hilvan şeyhlerinden İlhan köyünde bulunan Şeyh Cevher'e teslim etmişti. Şeyh Cevhere de oğlu Musa'yı, yedi yaşına geldiğinde irşâd etmesini ve bu hediyeleri kendisine teslim etmesini vasiyet etmişti. Dedem Şeyh Musa, yedi yaşına geldiğinde emanetleri Şeyh Cevherden teslim almış. Şeyh Cevher de, kendisini babasının tarîkatı üzere irşâd etmiş ve memleketine göndermiştir." dedi. Yine, Ali Efendi: "Dedemiz Şeyh Musa, ümmî bir kimse idi. Okuma yazması yoktu ancak, yeri geldiğinde âyet ve hadîsleri ezbere okuyabilmekteydi" dedi.

Günümüzde, Seyyid Hüseyin Dergâhı'nda irşâd faaliyetlerini Şeyh Musa'nın çocuklarından Şeyh Mustafa'nın oğlu Ali Efendi yürütmektedir.

Ali Efendi'nin aktardıklarına göre: "Seyyid Hüseyin, uzun bir hayat yaşamıştır. Yüz elli yaşlarına kadar uzun bir ömür sürdüğü rivayet edilmektedir. Ömrünün sonlarına doğru ziyaret için gittiği Büyüktepe (Tıll) köyünde rahatsızlanmış ve orada vefat etmiştir. 1894 yılında vefat eden Seyyid Hüseyin, aynı köye defnedilmiştir. Kabri, Atatürk barajının inşası sırasında Büyüktepe köyünün su altında kalmasından dolayı 1990 yılında Benek (İnik) köyüne nakledilmiştir.[314]

Ali Efendi, Seyyid Hüseyin'in Ali ve Şeyh Musa adında iki erkek çocuğunun olduğunu bunladan Ali'nin Adıyaman taraflarında olduğunu ancak irşâd faaliyetlerinin bulunmadığını söyledi. Şeyh Musa Efendi'nin ise birisi babam Mustafa, diğeri ise amcam Muhammed olmak üzere iki erkek çocuğunun olduğunu, Dedem Şeyh Musa, hem beni hem de babam Mustafa'yı irşâd vazifesi ile vazifelendirdi" dedi.

Ali Efendi: "Günümüzde Seyyid Hüseyin dergâhının irşâd faaliyetlerini ben yürütmekteyim" dedi. Önceleri dergâhımız kendi köyümüzde faaliyet göstermekteydi. Ancak, babamın vefat etmesinden sonra irşâd faaliyetlerine, Siverek Kale Mahallesi 47. Sokak'ta bulunan dergâhımızda yürütmekteyiz" dedi. [315]

2.6.2. Tasavvufî Şahsiyeti

Seyyid Hüseyin Efendi'nin tasavvufa yönelmesi, medrese ilimlerini tamamladıktan sonra olmuştur. Tasavvuf ile münasebeti yirmi beş yaşlarda tasavvufî

[314] Kabri için Bkz. Ek-24.
[315] Ali Çilenti, Röportaj, 2022.

kitapları okumakla başlayan Seyyid Hüseyin Efendi, pek çok tasavvufî kitap okuyarak tasavvuf hakkında oldukça geniş bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Hac yolculuğu dönüşü yaşadığı şu hâdise onun hayatını tamamen değiştirmiştir: "Seyyid Hüseyin, istirahatgâhında istirahat ederken, odasına bir zât girer. Bu zât Seyyid Hüseyin'e sorular sormaya başlar. "*Evladım sen burada ne yapıyorsun?*" diye sorunca Seyyid Hüseyin: "*Ben bir yolcuyum. Yirmi beş yıldır ilim okuyorum*" diye cevap verir. O zât: "*Ben de bir yolcuyum*" der. Ardından şöyle bir soru sorar? "*Peki, şimdiye kadar neler okudun*?" Seyyid Hüseyin, okuduğu bütün ilimleri sayar. O zât: "*Vah, vah! Desene, sen ilmin sadece yarısı okumuşsun*" der. Bu cevap karşısında şaşıran Seyyid Hüseyin şaşkın bir şekilde: "*Nasıl yani*" diye sorar? O zât: "*Evladım! Sen Hz. Peygamber'in şu hadîs-i şerîfini hiç duymadın mı?* "*İlim iki çeşittir. Birisi kalbe yerleşen ilimdir ki bu, sahibi için faydalı bir ilimdir. Diğeri ise, sadece dilde dolaşan bir ilimdir ki, bu da âdemoğlunun üzerinde Allah'ın bir hüccetidir*"[316] der ve ekler. "*Evladım! Senin öğrendiğin ilim, bu hadîste belirtilen ilimlerden sadece bir tanesidir*" diyerek kaybolur. Bu hâdise, Seyyid Hüseyini derinden etkilemektedir. Seyyid Hüseyin, böylece tasavvuf ilmine yönelmiştir.

Tasavvuf ilmiyle hemhâl olduktan sonra Seyyid Hüseyin, birçok tarîkattan icâzet almıştır. Bunların başında Kâdirî tarîkatı gelmektedir. Ayrıca Rifâiyye, Kübreviyye ve Nakşîbendiyye gibi tarîkatlardan da icâzet almıştır.[317]

Ali Efendi, Seyyid Hüseyin'in bu yolculuğunun kırk yıl gibi uzunca bir vakit sürdüğünü söyledi. Yine Ali Efendi, Seyyid Hüseyin'in bu yolculukta Hızır (a.s) ve İlyas (a.s) ile görüştüğünü, Hızır'ın (a.s) kendisini irşâd etiğini, kendisine ledünnî ilimleri öğrettiğini ve kendisine bir de sarık hediye ettiğini söyledi. Seyyid Hüseyin, hayatında daha önce hiç vâkıf olmadığı ilimlere vakıf olarak oradan ayrılmıştır dedi.[318]

Ali Efendi, "Seyyid Hüseyin'in ehl-i hâl bir kimse olduğunu, yaşantısında şerîattan gayrı bir şey olmadığını söyledi. Onun öyle halleri vardı ki bazen insanlar onu anlamakta zorluk çekerlerdi. Seyyid Hüseyin, dünya malını asla sevmezdi. Öyle ki, evde hiçbir şey kalmayana kadar dağıtırdı. Allah'ın, rızka kefil olduğunu söylerdi"

[316] Darimî, Sünen/368
[317] Ali Çilenti, Röportaj, 2022.
[318] Ali Efendi, Dedelerini emanetlerinin ailenin yanında olduğunu söyledi.

dedi. Yine bir rivayete göre, bir keresinde Siverek'te kıtlık baş göstermiş, insanlar birbirlerinin mallarını talan edecek duruma gelmişlerdi. Seyyid Hüseyin, mürîdlerden birisine, ahırdan bir inek alıp getirmesini ve kesmesini emreder. Mürîd, ineği ahırdan getirip, keser ve köy halkına dağıtır. Seyyid Hüseyin'in eşi, Seyyid, bize bir şey bırakmadın deyince, Seyyid Hüseyin, mürîdine tekrar emrederek diğer ineği de getirmesini ve kesmesini emreder. Bir kısmını ev ahalisine bırakıp, geri kalanını da tekrar köy halkına dağıtır. İşte Seyyid Hüseyin böle cömert bir kimse idi.[319]

Seyyid Hüseyin'in hâlini ortaya koyan ve halk arasında meşhur olmuş pek çok menkıbesi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Adıyaman'da bulunan Üzeyir'in (a.s) kabrinin keşfedilmesi gösterilmektedir. O, aynı zamanda kâşifü'l-kubûrdur.

Ali Efendi, Seyyid Hüseyin her ne kadar mekân olarak bir yerde bulunsa da aslında seyyah bir şeyhti. O, nerede bir garip bir düşkün görse onun derdine dermân olmaya gayret göstermekteydi.

Seyyid Hüseyin, gittiği her yerde irşâd faaliyetlerine devam ederdi. O, her zaman her yerde insanlara Kur'ân-ı Kerîm ve diğer dinî ilimler öğretmeye gayret ederdi. Bu hizmetlerin yanında, gelen misafirlerin sorularını cevaplar, varsa bir dertleri onların dertleri ile hemhâl olmaya gayret ederdi. O, sıkıntısı olan herkes tarafından ziyaret edilirdi. Seyyid Hüseyin, gelen misafirleri bizzât kendisi ağırlamaktaydı. O, aynı zamanda çok da cömert bir kimse idi. Evde ne varsa misafirlere ikram ederdi. Gelen fakir-fukaraya dağıtırdı. Kısacası o, tam bir hâl adamıydı. Yaşantısı tam bir sûfî yaşantısıydı.[320]

2.6.3. Zikir

Seyyid Hüseyin'in Tekkesi'nde de zikir, cehrî olarak yapılmaktadır. Toplu olarak yapılan zikrin yanında mürîdlerin günlük olarak yerine getirdikleri vird vazifeleri de bulunmaktadır. Bireysel olarak yapılan bu zikir hafî olark yapılmaktadır. Toplu olarak yapılan zikir ise her hafta Cuma gecesi, icrâ edilmektedir.

[319] Hilmi, *Seyyid Hüseyin Hazretleri*, 71-76.
[320] Ali Çilenti, Röportaj, 2022.

Ferdî olarak yapılan zikir, mürîdin dergâha intisâbı gerçekleştikten sonra kendisine tevdi edilmektedir. Mürîdlerin günlük zikirleri mürîdden mürîde değişiklik gösterebilmektedir. Ferdi olarak yapılan zikir, sabah namazından sonra yapılmaktadır. Zikir, "*İstiğfâr*" ile başlmaktadır. "İki yüz adet "*Besmele-i şerîfe*", iki yüz adet "*Vâhidün ahed*", yüz adet "*Yâ Kayyûm*", yüz adet "*Ya Vedûd*", yüz adet "*Lâ ilâhe illallah*", yüz adet "*Allah, Allahu hayy*", yüz adet "*İhlâs Sûresi*" ve yüz adet de "*Salavât-ı şerîfe*" okunmaktadır. Zikrin sonunda dua edilerek zikir sona ermektedir.[321]

Bu dergâhta toplu olarak yapılan zikir, tıpkı diğer Kâdirî dergâhlarında olduğu gibi cehrî olarak yapılmaktadır. Zikir, Cuma geceleri icrâ edilmektedir. Zikir, kuudî olarak başlamakta ancak daha sonra kıyamî olarak devam etmektedir. Toplu olarak yapılan zikir "*Besmele*" ile başlamaktadır. Ardından bir Fâtiha, üç ihlâs okunmaktadır. Ardından, "*Lâ ilâhe illallah*", "*Allah*", *Allahu hayyün*", *Allahu rebbî Muahmmed'ün-nebiyyün*", "*Huve'l-ferdu*", "*Huve'l-hayyu*" "*Huve'l-kayyûmu*" ve "*Hasbi rabbî cellallâh nûr Muhammed sallallâh*" gibi zikir elfâzı okunmaktadır. Okunan zikirlerin adedini sorduğumuzda Ali Efendi: "Bu adetler, cemaatin sayısına ve iştiyakına göre belirlenmektedir" dedi.

Kuudî zikrin bitiminden sonra çay ve ikrâm molası verilmektedir. Ardından defler eşliğinde, kıyâmî zikir icrâ edilmektedir. Bu zikir esnasında şiş, kılıç ve debbûs gibi, sivri uçlu demir aletler vücudun çeşitli yerlerine "burhan" adı altında vurulmaktadır. Yine zikirde, defler ve ilâhiler eşliğinde zâkirler cûşa getirilip coşturulması amaçlanmaktadır. Zikir, serzâkirin talimatı ile bir mürîdin aşır okuması ve sonunda dua edilmesi ile bitmektedir.

2.7. URFA MÛSİKÎSİ VE KÂDİRÎ TARÎKATI

İnsanlık tarihi ile eşdeğer olan mûsikî, tarih boyunca değişikliklere uğrayarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Geçmişi on iki bin yıl öncesine dayanan Urfa'da mûsikînin varlığı da o kadar eskilere dayanmaktadır. Urfa ve çevresinde yapılan kazı çalışmalarında ilk dönemlere ait mûsikî aletlerinin bulunması Urfa'da mûsikînin ne kadar eskilere dayandığını göstermektedir. Ayrıca, Urfa namıyla anılan

[321] Mürîdlerin bireysel olarak yaptığı zikirleri Ramazan Sekman Efendi'den aldık. Ramazan Efendi, Ali Çilenti'nin mürîdlerindendir. Ramazan Sekman, Röportaj, 2022.

Ruhâvî, Harran, Urfa-Mâhur ve Kılıçlı makamlarının bu bölgede ortaya çıkması mûsikînin Urfa'da ne kadar önemsendiğini ve tarihin ilk dönemlerinden beri var olduğunu göstermektedir.[322]

Urfa mûsikîsinin varlığını idame ettirmesinde "Urfa Sıra Geceleri" ve "Dinî Tasavvufî" mûsikînin etkisi oldukça fazladır. Özellikle Urfa Sıra gecelerinde uygulanan usta çırak geleneği, sıra gecelerini adeta bir konservatuvar merkezi vazifesi ifa etmiş, mûsikî eğitiminin sıra gecelerinde öğrenilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, Urfa mûsikîsine katkı sağlayan ve Urfa mûsikî geleneğinin günümüze gelmesini ve gelişmesine katkı sağlayan Tasavvuf tarîkatları olmuştur. Özellikle, zikrin "cehrî" olarak yapıldığı Kâdirî, Rifâî, Halvetî, Mevlevî ve Bektaşî gibi tarîkatlar oldukça katkıda bulunmuşlardır.[323]

Urfa tarîkatları arasında Urfa mûsikîsine en çok etkiyi yapan ve gelişmesine katkıda bulunan elbetteki Kâdirî tarîkatı olmuştur. Kâdirî tarîkatı mürîdleri, zikirlerini "cehrî" olarak yapmaktadırlar. Onlar, Allah'a olan muhabbetlerini coşkulu bir şekilde ve zevkle ayakta icrâ ederler. Tarîkat müntesipleri bu zevk ve cezbe hâlini Allah erenlerinin şiirlerini besteleyerek, def, kudûm ve ney eşliğinde ilâhî okuyarak icrâ ederler.[324] Özellikle, Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî'nin Bağdat Büyük Kâdirî Tekkesi'ndeki zikir ayinini def ve kudûm eşliğinde idâre etmesi zâkirlere adeta bir icâzet mahiyetinde önem arz etmektedir.[325]

Zaman içerisinde gelişerek ilerleyen bu zikir şekli mûsikî usullerinin de katkısı ile daha ritmik bir hal almış ve günümüze kadar süre gelmiştir. Urfa'da Kâdirî tarîkatında zikirler genellikle def eşliğinde ilâhî okunarak yapılmaktadır. Tasavvuf mûsikî kültürünün önemli iki türü olan "durak" ve "tevşih", Kâdirî tarîkatına mensup mûsikîşinaslar tarafından bestelenmişlerdir.[326] 19. yüzyılda yaşayan hem halk, hem de saray tarafından bilinen aynı zamanda şair olan Kâdirî mürşidi Ahmed Kuddûsî'nin

---

[322] Hüseyin Akpınar, "Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 273.

[323] Akpınar, "Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî", 273.

[324] Ali Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021), 257.

[325] Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı 'Aliyye (Kadiriyye)*, çev. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderun Kitâbevi, 1995), 136; Hüseyin Vâssaf, *Sefine-i Evliya 1*, çev. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş (İstanbul: Seha Neşriyat, 1990), 130.

[326] Akpınar, "Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî", 276.

"Dîvân" adlı eserindeki şiirler hem tasavvuf tekkelerinde, hem de bestekârlar tarafından en çok bestelenen şiirler arasında yer almaktadır. Ahmed Kuddûsî'nin şiirlerinin en çok bestelenen şiirler arasında yer almasının en büyük sebebi, onun şiirlerinde Allah'a olan muhabbetini coşkulu bir dille şiirlerine aktarıp insanları da bu muhabbete davet etmesidir. Ahmed Kuddûsî'nin şiirleri, Anadolu'da pek çok tekkede bestelenerek zikirlerde ilâhî şeklinde icrâ edilmektedir. Ahmet Kuddûsî'nin şiirleri, Urfa'da da özellikle Kâdirî dergâhlarında zâkirler tarafından icrâ edilmektedir.[327] Yine Kâdirî tarîkatında kol sahibi olan ve rivayetlere göre bestekâr ve mûsikîşinas olan Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirleri ve besteleri de Urfa'da zâkirler tarafından zikir esnasında okunmaktadır. Yine Türk mûsikîsinin önemli bestekârlarından biri olan Şeyh Edhem Efendi'nin (ö. 1933) bestesi "Cem' olmuş dervişleri şeyhim Abdülkâdir'in"[328] hüseyni makamında okunan ilâhisi[329] de Urfa Kâdirî tekkelerinin zikir ayinlerinde okunmaktadır. Özellikle Kâdirî tarîkatının Arap kökenli olması Arap mûsikîsinin önemli eserleri olan şuuller Rifâî tarîkatında olduğu gibi Kâdirî tarîkat ayinlerinde de okunmaktadırlar.[330]

Urfa'da Kâdirî tarîkatı zikirlerinde mûsikînin önemli bir yere sahip olması Kâdirî tarîkatına mensup kişilerinde mûsikîşinas veya mevlîdhân olmasına vesile olmuştur. Kâdirî şeyhi Dede Osman Avnî'nin halifesi, Halil Hafız bu önemli musikişinaslardan ve gazelhanlardan birisi sayılmaktadır.[331]

Urfa musikisinin renklenmesinde önemli bir katkısı olan enstrümanlar da kullanılmaktadır. Bu enstrümanlardan bazıları Kâdirî tarîkat zikir ayinlerinde zâkirleri coşturmak ve zikri hareketlendirmek ve ritmini ayarlamakta önemli yer tutmaktadır. İştirak etiğimiz bazı tekkelerde yapılan bu zikirlere, on on beş tane def eşilk etmekte defin yanı sıra bazı dergâhlarda küdûm ve ney zikre eşlik etmektedir. Örneğin, Geylânî Dergâhı'nda, def'in yanında ney ve küdûm zikre eşlik etmekteyken. Şeyh Sodey,

[327] Tenik, *Urfa'da Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 257-258.

[328] Bu ilâhi "Geylânî Dergâhı'nda" kıyamî zikrin başlama ilâhisi olarak okunmaktadır. Bu eserin güftsi ise Eşrefoğlu Rûmî'ye aittir.

[329] Ömer Tuğrul İnançer, "Kâdirîlikte Zikir Usulü ve Mûsikî", *Dünden Bu Güne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 4/378.

[330] İnançer, "Kâdirîlikte Zikir Usulü ve Mûsikî", 4/378.

[331] Akpınar, "Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî", 274.

Kosan Dergâhı ve Seyyid Hüseyin Dergâhı'nda zikirler genellikle sadece def eşliğinde icrâ edilmektedir.

Yine Urfa düğün, sünnet ve önemli gün ve gecelerde icrâ edilen ve Urfa mûsikîsinin bir çeşidi olan mevlîdler özel olarak bestelenmekte ve icrâ edilmektedir. Bu mevlîdlerde de Kâdirî tarîkatını ve Abdülkâdir-i Geylânî'yi metheden ilâhîler okunmak sûretiyle ona karşı olan sevgilerini dile getirmektedirler.

SONUÇ

Urfa denilince akla gelen ilk şeylerden birisi, onun Peygamberler şehri olması, bir diğeri ise onun dünyanın en eski inanç merkezlerinden birisi olan "Göbeklitepe'ye" sahip olmasıdır. Bunların yanı sıra Urfa'nın Tasavvuf tarîkatlarının geçiş güzergâhında bulunması ve islâmiyetin erken dönemlerde kabul edilmesi, tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinden beri tarîkatların Urfa'ya yerleşmesine ve müntesip bulmasına olanak sağlamıştır. Urfa, tarih boyunca pek çok tarîkatın kolayca faaliyetlerini yürütebileceği ender şehirlerden birisi olmuştur. Bu tarîkatlardan birisi de Kâdirî tarîkatı olmuştur. Kâdirî tarîkatı ve farklı kollardan halk tarafından en çok rağbet edilen tarîkatların başında gelmektedir. Bu tarîkatın tedrisatından geçen pek çok mürşid halkın hafızasında sevgi ve muhabbete dayalı izler bırakmıştır.

Bu çalışmamızda, Kâdirî tarîkatının Urfa'ya gelişini, Urfa kültürüne etkisini, Urfa'nın sosyolojik yapısı üzerindeki etkisini, Urfa'da bulunan Kâdirî şeyhlerini, özellikle de Kâdirî tarîkatının Hâlisiyye kolunun Urfa halifesi Dede Osman Avnî ve onun halifelerini ve ondan miras kalan Urfa Dergâh zikrini inceleme fırsatı bulduk. Yine çalışmamızın asıl amacı olan Urfa'da bulunan Kâdirî derâhları ve onların irşâd faaliyetleri hakkında araştırmada bulunduk.

Yaptığımız araştırma ve inceleler neticesinde Kâdirî tarîkatının, tarîkatın ilk dönemlerinden beri Urfa'da varlık gösterdiğini tespit ettik. Ancak, son yüz yılda her ne kadar tarîkat faaliyetleri Kâdirî tarîkatı müntesiplerinin evlerinde yapılmış olsa da Cumhuriyetin ilanından sonra "tekke ve zâviyelerin" lağvedilmesi tarîkat faaliyetlerinin usûl ve âdâbına uygun yapılmasını engellediğini tespit ettik. Onca engele rağmen Dede Osman Avnî'den miras kalan "Dergâh zikrinin" yüz yıllardır davam ettiğini, salgın hastalıklar ve askeri darbeler dışında günde üç vakit bu zikrin icrâ edildiğini tespit ettik.

Urfa'da faaliyet gösteren Kâdirî tarîkatı müntesiplerinin tarîkat silsilesi sağlam, tarîkat usûl ve âdâbına göre irşâd faaliyetinde bulunan dergâh sayısının birkaç tane olduğunu, geri kalanlarının ise aile fertlerinin evlerinde yapılan irşâd faaliyetlerine döndüklerini tespit ettik. Bu ailelerde irşâd faaliyetleri haftanın belli bir gününde yapılan zikir ve sohbetlerin dışında, çeşitli hastalıklara ayet yazma ve hastaya okuma gibi faaliyetlerde bulunduklarını zikrettik.

Netice olarak, Kâdirî tarîkatı, tarîkatın ilk dönemlerinden beri Urfa'da neşvunemâ bulmuştur. Son asırda meydana gelen siyasî olayların bir neticesi olarak tarîkat dergâhları ailelerin evlerinde yürütülen irşâd faaliyetlerine dönüşmüş ve günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Son yıllarda siyasî erkin getirmiş olduğu dinî özgürlükler neticesinde dernek adı altında Kâdirî tarîkat usûl ve âdâbına uygun irşâd faaliyetleri yürütülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, Müslüm. *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 1995.

Akbaş, Mehmet. *Kâdirî Tarîkatı Hâlisiyye Kolu*. Konya: Aybil Yayınları, 2020.

Akpınar, Hüseyin. "Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî". *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*. ed. Yusuf Ziya Keskin. 273-294. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Akpınar, Hüseyin - Atik, Hikmet. "Siverekli Yusuf Samî Efendi'nin Mevlîd'i ve Şanlıurfa Yöresinde İcrası". *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, II. Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)*. 365-378. Sakarya: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009.

Alkış, Abdurrahim. "Siverek'te Kâdiriyye Tarîkatı". *Medeniyetler Kavşağında Bir Kent: Siverek*. ed. İbrahim Özcoşar - Ahmet Kırkan. 341-357. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2022.

Alpay, Bedri. *Şanlıurfa Şairleri*. Şanlıurfa: Dal Yayıncılık, 1936.

Altıntaş, Hayrani. "Fakîrullah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/137. İstanbul, 1995.

Apaydın, H. Yunus. "Mûsiki". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/261-263. Istanbul, 2006.

Aslan, Ahmet. "Şeyh Hayat b. Kays el-Harranî'nin Kerâmetleri ve Bazı Hikmetli Sözleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 63-87.

Ateş, Süleyman. "Kutup". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/498-499. Ankara, 2002.

Ateş, Süleyman. *Ömer Hüdâyî Baba Divânı*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007.

Avcı, Necati. "Harran ve Bilinmeyen Bazı Harranlı Din Âlimleri". *Erciyes üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1992), 267-272.

Aydemir, Salih. *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarîkat*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

Aydın, Muzaffer. *Tillolu Sultan Memduh (K.S.) Hz. Divân'ı Olan "Mahzenü'l-Esrâr" Deryasından Bir Damla*. çev. Sabri Yazar. Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2007.

Ayten, Yunus. “Dede Osman Avni Baba Urfevî”. *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.

Ayten, Yunus. “Şeyh Ahmed et-Talebânî el-Kerkükî”. *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.

Ayten, Yunus. “Ziyâüddîn Abdurrahmân Hâlis Et-Talebânî”. *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.

Azamat, Nihat. “Kâdiriyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/131-136. İstanbul, ts.

Bektaş, Ekrem. “Siverekli İbrahim Re’fet ve Mevlid’i”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi* 17 (2007), 77-103.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Istanbul: Anka Yayinlari, 2004.

Çakır, Mehmet Saki. “Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkûkî ve Kitâbü’l-Meârîf fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (2016), 1346-1351.

Çelebî, Kâtip. *Keşfü’z-Zünûn*. Bağdat: Mektebetü’l-Müsennâ, 1941.

Çelik, İsa. “, Abdurrahman Hâlis Tâlebânî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ek. 2/575-576. Ankara, 2019.

Çelik, İsa. “Kâdirîyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 38 (2008), 26.

Çelik, İsa - Dumlu, Mikail. “Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba Hayatı Eserleri Fikirleri”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 89-124.

Çelik, İsa - Necatî, Ömer. “Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî’nin (k.s.) Türkçe Şiirleri ve Farsça Rubâileri” 5/1 (2019), 52.

Demirci, Mehmet. “İbrahim b. Abdülazîz Desûkî”. *DİA*. IX/212-213, 1194.

Dinç, Fasih. “Kerkük ve Çevresinde Şeyh Abdurrahman Talabani’nin Toplumsal Nüfuzu”. *I. Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu*. 698-714. İstanbul: Hakkari Üniversitesi, 1., 2018.

Düzen, İbrahim. “Hayat b. Kays El-Harranî Hazretleri”. *Hz. İbrahim (a.s)’ı Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve Sanat Haftası*. 109-130. 2. Şanlıurfa: Şurkav, 1992.

Emektar, Ahmet. *Âb-ı Âdâb*. Istanbul: Soylu Matbaacılık, 2011.

Emektar, Ahmet. *Seyr-ü Sülûk İlmihali*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2021.

Erbilî, Abdülkâdir b. Muhyiddîn. *Hüccettü’z-Zâkirîn ve Reddü’l-Münkirîn*. Kahire: el-Mektebetü’l Ezheriyye Li’t-Türâs, 2019.

Eş-Şa’rânî, Abdülvahhâb. *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1968.

Eş-Şettânûfî, Nureddin Ebû’l Hasan Ali b. Yusuf b. Cerir el-Lahmî. *Behcetü’l Esrar*. çev. Abdurrahman Hâlis Kerkükî. Istanbul: Onur Kitap, 1. Basım, 2013.

Et-Tâ’difî, Muhammed b. Yahya. *Kalaidü’l Cevâhir (Cevherden Gedanlıklar)*. çev. Naim Erdoğan. İstanbul: Âlem, 1995.

Güler, Selâhaddin E. “Eski Çağdan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi”. *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir*. 11-36. Ankara: Şurkav Yayınları, 2002.

Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Hilmi, Ömer Faruk. *Seyyid Hüseyin Hazretleri*. İstanbul: Bahar Dağıtım, 1997.

İnançer, Ömer Tuğrul. “Kâdirîlikte Zikir Usulü ve Mûsikî”. *Dünden Bu Güne İstanbul Ansiklopedisi*. 4/378. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2. Basım, 2011.

Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Şanlıurfa: Şurkav, 1996.

Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012.

Karakaş, Mahmut. *Urfa’da Tasavvuf İzleri*. Ankara: Şurkav, 2017.

Kozan, Ali. “Urfa’da Şeyh Mes’ud Dede Horasanî (XII. Yüzyılın Ortaları) Zâviyesi”. *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa II*. ed. Kasım Şulul - Ömer Sabuncu. 33-44. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyük Şehir Belediye Yayınları, 2017.

Kurtoğlu, Mehmet. “Şair Sakıb Efendi Hayatı Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar”. *Vakıflar Dergisi* 35 (2011), 107-154.

Kürkçüoğlu, A. Cihat. *Şanlıurfa: Uygarlığın doğduğu şehir (coğrafya, tarih, mimari, arkeoloji, turizm, sanat, edebiyat ve halk kụltürü)*. Şanlıurfa: ŞURKAV, 2. basım., 2002.

Mermutlu, M. Sait. “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Kâdirî ve Rifâîlik”. *2. Uluslararası Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Sempozyumu*. 340-350. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Muslu, Ramazan. “Vahdet-i Vücûd Üzerine Yazılmış Bir Risale: Erbilî’nin Mir’âtü’ş-Şühûd Fî Beyâni Vahdeti’l-Vücûd’u” 9/23 (2009), 303-323.

Öngören, Reşat. “Zikir”. *TDV*. 44/409-412. İstanbul, 2013.

Özgültekin, Ramazan. *Siverek Evliya ve Âlimleri*. Siverek: Elif Matbaası, 2006.

Özgültekin, Ramazan. *Siverekli Hacı Yusuf Sâmî Efendi Hayatı ve Eserleri*. Siverek: Siverek Yayınları, 2005.

Özönder, Hasan. “Âteşbâz-ı Velî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 57-58. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

Rızvanoğlu, M. Said (ed.). *Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.

Saatçi, Suphi. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Azerbaycan-Irak(Kerkük) Türk Edebiyatı)*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1. baskı., 1997.

Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-. *Avârifü’l-Meârif (Tasavvuf’un Esasları)*. çev. Hasan Kamil Yılmaz - İrfan Gündüz. İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1990.

Şahin, Haşim. “Ocak”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/316-317. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Şulul, Kasım. *Hayât el-Harrânî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Taş, Yasin. “19. Yüzyılda Urfa’da Bir Tarîkat Şeyhi: Erbilli el-Hâc Abdülkâdir Efendi (Ö. 1898)”. *Turkish Studies,* 313-328.

Taşkanat, Mehmet. *Abdulkadir Bin Muhyiddîn El–Erbilî Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*. Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Tenik, Ali. "Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/8 (2002), 21.

Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Nûbihar, 2015.

Tenik, Ali. *Tasavvufî Bilgi*. İstanbul: Litera Yayincilik, ts.

Tenik, Ali. "Urfa Kültür ve Medeniyet Tarihinde Tasavvuf ve Tarikatların Rolü". *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa II*. ed. Kasım Şulul - Ömer Sabuncu. 8-20. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyük Şehir Belediye Yayınları, 2017.

Tenik, Ali. "Urfa'da Her Gün Yâd Edilen Bir Kâdirî Şeyhi: Dede Osman Avnî". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/40 (2018), 31-49.

Tenik, Ali. *Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 1. Basım, 2021.

Tenik, Ali - Göktaş, Vahit. "Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi". *Toplum Bilimleri* 8/15 (2014), 24.

Terzibaşı, Ata. *Kerkük Şairleri*. Kerkük: Cumhuriyet Basım Evi, 1968.

Tosun, Necdet. "Üveysîlik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/400-401. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Turan, Ahmet Nezihi. "Şanlıurfa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/336-341. İstanbul, 2010.

Uludağ, Süleyman. "Hayât b. Kays el-Harrânî-". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/240. Istanbul, 1997.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2. baskı., 1995.

Üner, M. Emin. "Şeyh Müslüm Zâviyesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2012), 151-169.

Vâssaf, Hüseyin. *Sefine-i Evliya 1*. çev. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş. İstanbul: Seha Neşriyat, 1990.

Vicdânî, Sâdık. *Tomar-ı Turuk-ı'Aliyye (Kadiriyye)*. çev. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

Yıldız, A. Selami. *Şanlıurfa'da Enbiyâ Kıssaları*. Ankara: Şurkav Yayınları, 2000.

RÖPORTAJLAR

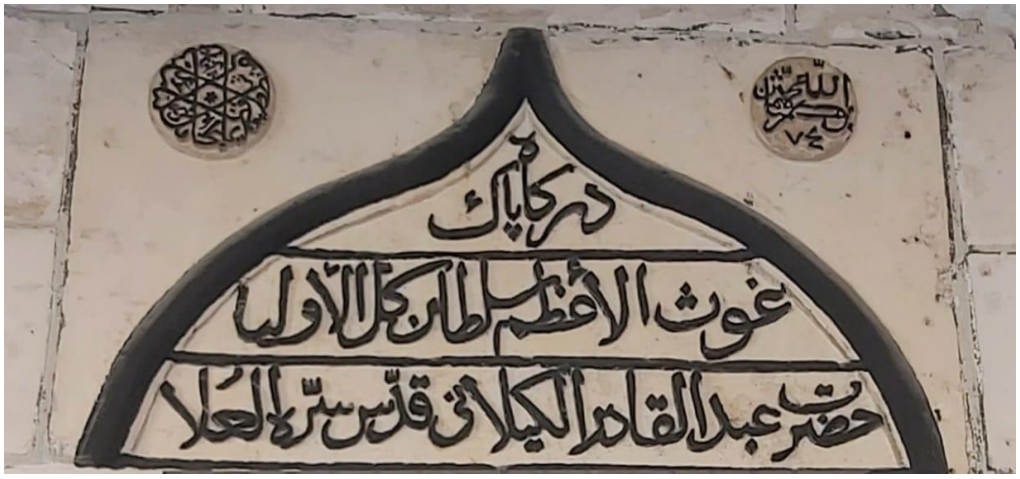
1. Ali Doney.
2. Ahmet Emektar.
3. Murat Fidanoğlu.
4. Bilal Fidan.
5. İmam Karakuş.
6. Zeynelâbidin Karakuş.
7. Muzaffer Aydın.
8. Cemil Ayın
9. Abdulkadir Aydın.
10. Halil Nehir.
11. Ali Çilenti
12. Ramazan Sekman
13. İmam Kosan
14. Mehmet Uçar
15. Mehmet Doğruer
16. Müslüm Baran Kendirci.
17. Musa Errufai

EKLER

Ek-1: Dede Osman Avnî'nin içinde medfun bulunduğu hâzire.

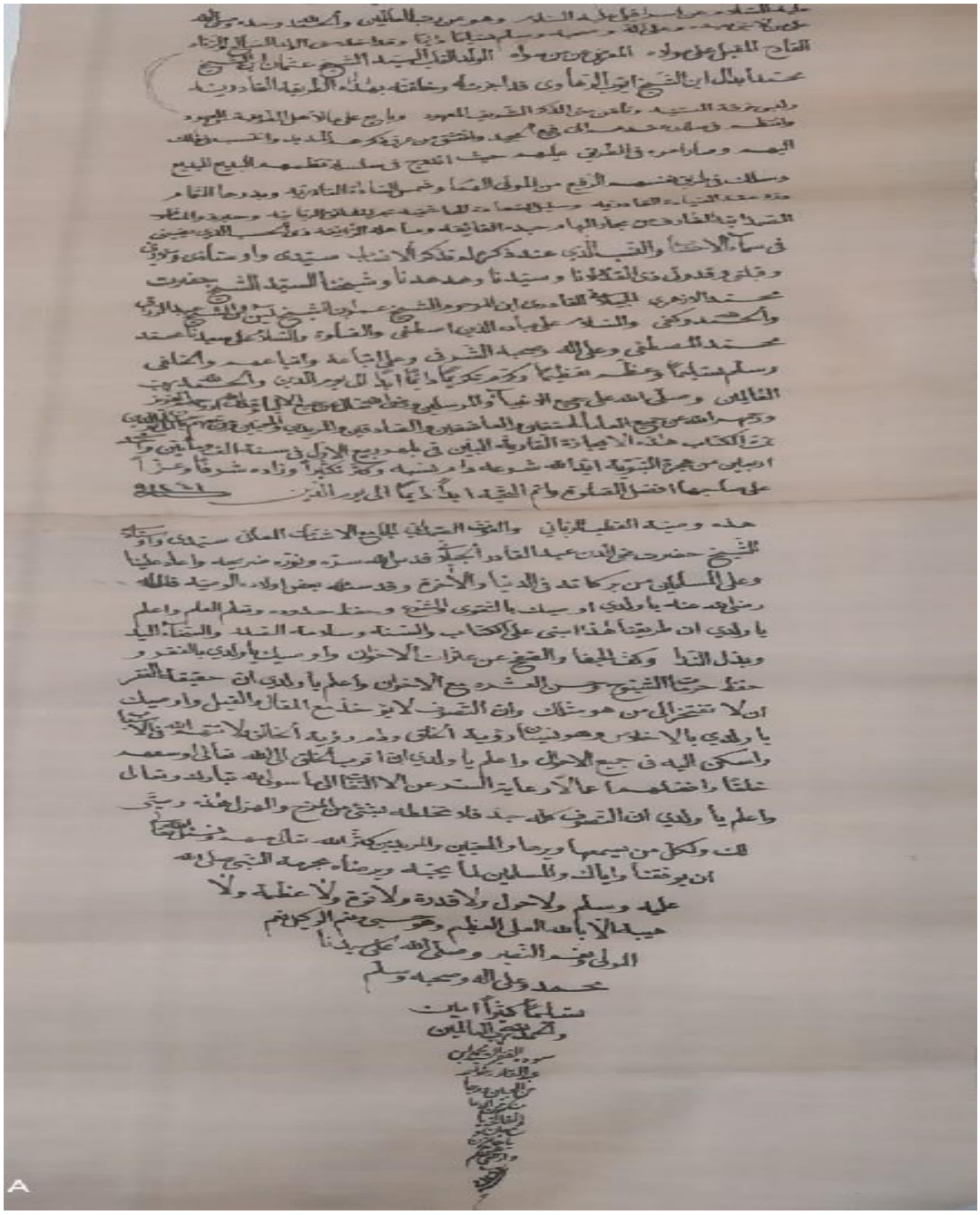
Ek-2: Dede Avnî Osman Hazretlerinin Dergâhı'nın Kitâbesi "Bu Ğavsü'l-Azâm Sultanü'l-Evliya Hz. Abdülkâdir-i Geylânî (k.s) Hazretleri'nin Pâk Dergâhıdır" yazılıdır.

Ek-3: Dede Osman Avnî Hazretleri'nin Dergâh'ta bulunan Hz. İbrahim makamının sol tarafında sergilenen kıymetli eşyaları.

Ek-4: Dede Osman Avnî'ye Muhammed el-Ezherî tarafından verilen icâzetnâmenin fotokopisi.

Ek s. 4

Ek-5: Dede Osman Avnî'nin Halifelerinden Ömer Hüdayî Baba'nın Halifesi Mustafa Hayrî Baba Malatyavî'ye verdiği icâzetnâmeden bir kısım.

".....Bize vekaleten Kırşehirli Mehmet Albayrak
.....Tarikati Aliyyei Kadiriyye'den
Ders Tarifi Etmeğe ve Halakai Zikir Yaptırmaga ve Halkı İkaza ve İrşada Mezuniyet ve Hilafet verildiğine dair işbu vesika kendisine i'ta kılındı.
Tarikatı Aliyyeyi Kadiriyye Meşayıhından Hadimul Fukara Eşşeyh Esseyyid Hacı Mustafa Hayri Baba Malatyavi "
Şahit Hafız Yaşar
Şahit Mustafa Soydaş

Ek s. 5

Ek-6: Abdülkâdir Erbilî'nin medfun bulunduğu Halvetiyye Tekkesi'nin dıştan görünümü.

Ek-7: Haleplibahçe Mahallesi'nde bulunan Sâkıb Efendi Köşkü'nün genel görünümü.

Ek-8: Sâkıb Efendi'nin inşa ettiği köşkün hâs odasına kendi hattı ile nakşettiği şiiri.

Ek-9: Sâkıb Efendi'nin Vakfiyesinin ilk sayfası.Ek

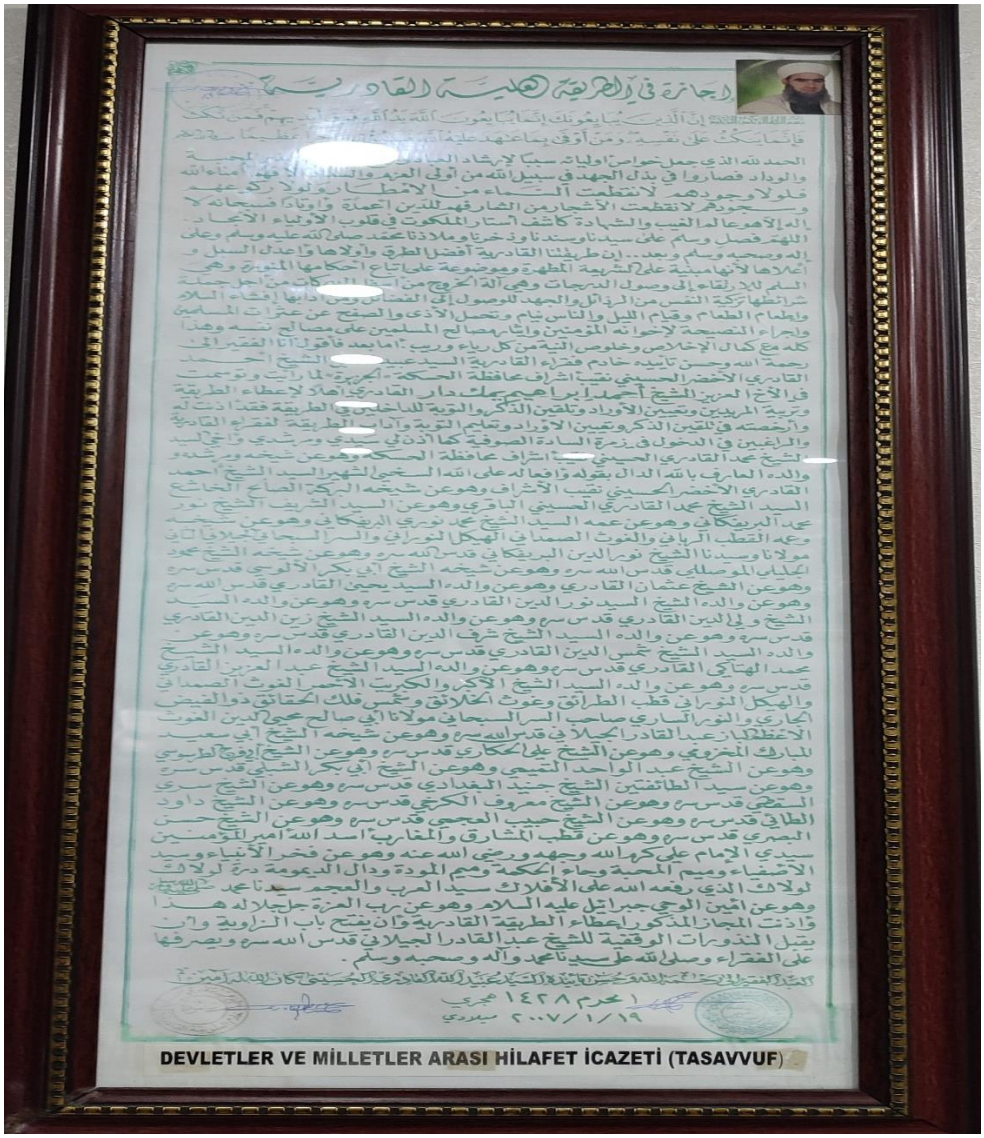

Ek s. 9

Ek-10: Siverekli Yusuf Sami'nin Siverek Gülabî Bey Cami'nin mihrabının üzerine nakşedilmiş hat eseri.

Ek-11: Ubeydullah el-Kâdirî tarafından Ahmet Emektar'a verilen tarîkat icâzetnâmesi.

Ek-12: Sultan Memdûh'un dedesi İsmail Fakîrullah'ın neseb şeceresi fotokopisi.

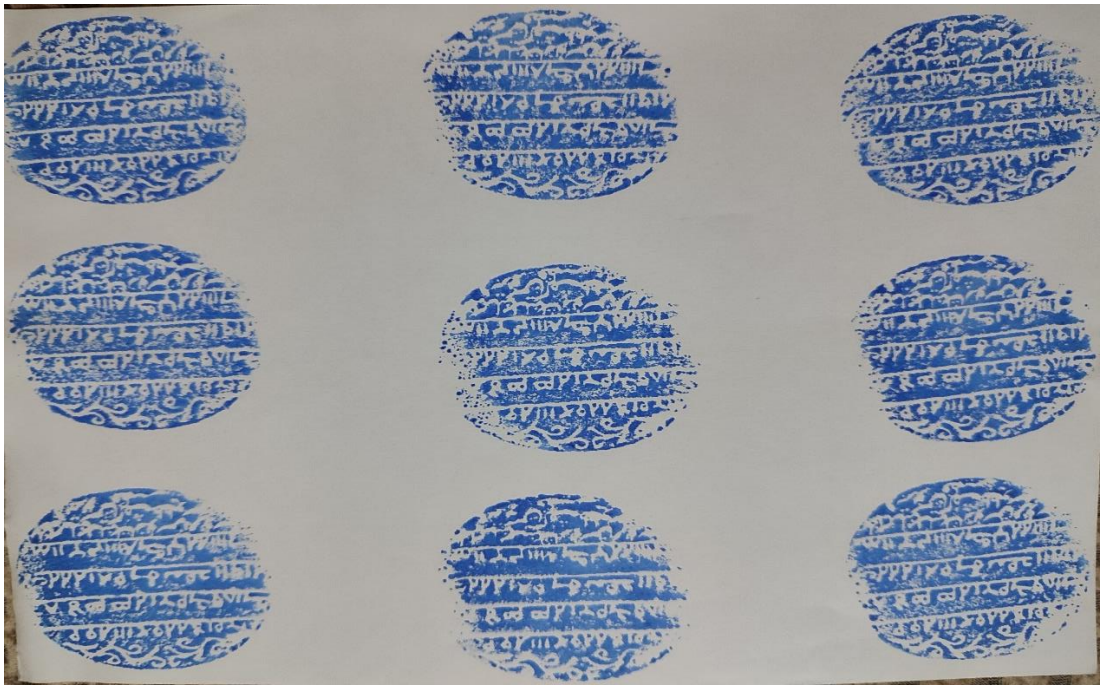
Ek-13: Sultan Memdûh torunlarından Şeyh Lütfî'nin Siverek Hamidiye Camisi'nin bahçesinde bulunan türbesi.

Ek-14: Harrankapı Mezarlığı'nda bulunan Şeyh Sodey'in kabri.

Ek-15: Şeyh Sodey'e verilen Abdülkâdir-i Geylânî'nin mührü.

Ek-16: Harrankapı Mezarlığında bulunan Şeyh Fatih'in türbesi.

Ek-17: Harrankapı Mezarlığı'nda bulunan Marandî aile kabristanı.

Ek-18: Şeyh Hüsyin Kosan'ın neseb şeceresinden bir parça.

Ek-19: İmam Kosan'ın kurmuş olduğu Kutsal Emanetler Müzesi.

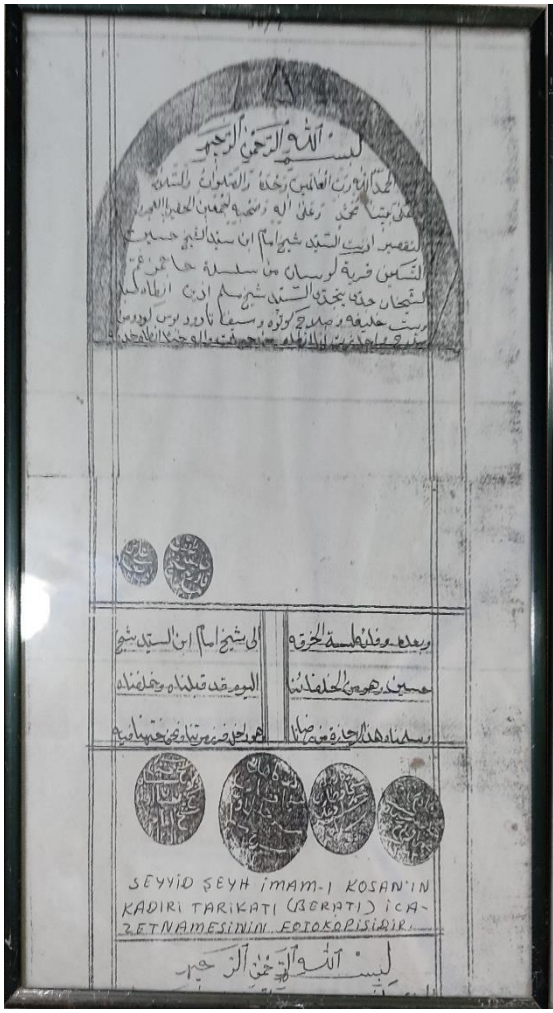
Ek-20: Suruç Köseler Köyü'nde bulunan Kosan şeyhlerinden Şeyh Hüseyin, Şeyh İmam ve Şeyh Ömer'in mezarları.

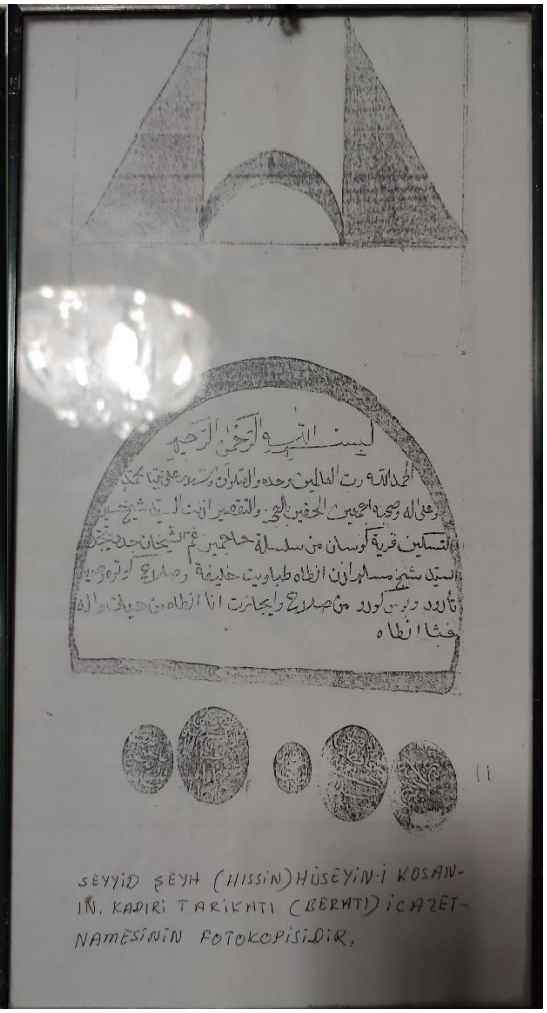
Ek-21: Ahmet Erseven Mahallesi'nde bulunan Kosan Dergâhı ve Şeyh İmam Kosan'ın Kore savaşında bindiği taş**.**

Ek-22: Şeyh Hüseyin Kosan ve Şeyh İmam Kosan'ın Kâdirî tarîkatı icâzetnâmelerinin fotokopisi.

SEYYİD ŞEYH İMAM-I KOSAN'IN KADİRİ TARİKATI (BERATI) İCAZETNAMESİNİN FOTOKOPİSİDİR.

SEYYİD ŞEYH (HISSIN) HÜSEYİN-İ KOSANIN. KADİRİ TARİKATI (BERATI) İCAZETNAMESİNİN FOTOKOPİSİDİR.

Ek-23: Seyyid Hüseyin'in neseb şeceresi.

Ek-24: Seyyid Hüseyin'in Benek (İnik) Köyünde bulunan türbesi.

